

IGNATIUS DE MEY. EN ALEXANDER DEMEY
FILII ALEXANDER.

hebben op den v februarii 1758

ter presentie van de dekens, preufmeesters, waerdeerders, benevens den ouden eedt ende ouderlingen onder het gilden van den aeris engelst: michiel onderhouden by de twynders binnen dese stadt ghent gedaen hunne preuve volgens onse nieuwe ordonantie verleent by myn edele heeren schepenen van der keuren deser stadt op den 29 mey 1714 ende met octroy van syne keyserlyke ende konincklyke majesteydt den 7 augustus 1714 bestaende int' maecken van dry pont dry draet wegende de negen stringen ider stringe 96 toeren wyt 9 vierendeelen gensche maete tsaemen 4 onsen voris noch 6 pont anderen dry draet uytbringende in stringen toeren weyde als by het voorgaende wegende tsaemen 8 onsen van welke gaerens wy de opneminghe ende visitatie hebben gedaen ende hunne preuve wel ende loffelyck bevonden hebbende hun geadmittleert voor vry meesters twynders alhier beloven te betaelen ider een pont groote voor doot - schuld in tecken der hebben wy dit onder - tseecht .

*Jacobus
waerdeerder
alder steden*

*Jacobus Schier
preufmeester*

*Jindons
vander schoren*

*Verlijndt van
der bouwe
van 1758*

Voorzijde map: *frontispice van het Neringboek der Gentse Twijnders, over de periode 1717-1795.*

Achterzijde map: *pagina uit het Neringboek der Gentse Twijnders anno 1720, met de vermelding van de preuve van Jacobus Van Paemel. Onderaan de pagina staat de afbeelding van een twijnmolen waaruit blijkt dat grootte en opbouw van de twijnmolens nagenoeg een eeuw ongewijzigd bleven cfr. deze uit 1758 (zie kapt tijdschrift) en deze opgesteld in het MIAT, gedateerd 1789.*

Uniek zijn ook de afgebeelde verpakkingen van getwijnde garens, met nrs. 48 en 70.

(SAG, 159/16 - 4)

TIC 94 cahier 38

Een uitgave van VIAT v.z.w.,
Vereniging voor Industriële
Archeologie & Textiel
Oudevest 18
9000 - Gent
Foon : 09/269 42 16
Fax : 09/233 07 39

Info-inschrijvingen
Oudevest 18
9000-Gent

rekeningnummer 001-0951892-10 FORTIS
van VIAT vzw 9000-Gent
20 euro per 4 nummers

Losse verkoop 5 euro
verkrijgbaar in de
MIAT-museumwinkel
Minnemeers 9
9000-Gent

Abonnementen buitenland
per internationaal postmandaat!
25 euro per 4 nummers

Reclameregie
VIAT v.z.w.

Oudevest 18 9000-Gent,
Foon : 09/269 42 16
Fax : 09/233 07 39
e-mail: viat1@pandora.be
viat2@skynet.be

<http://www.VIATvzw.centerall.com>
<http://users.skynet.be/VIATvzw/>

De auteurs blijven verantwoordelijk voor hun
tekst en illustratiemateriaal

Museumdirecteur
René De Herdt
Eindredactie & Iconografie
Guido Deseijn

Redactie & lay-out
Gerda Verheeke

Nieuw basisontwerp
Patrick Cattoir

Correctoren
Guido Deseijn, Gerda Verheeke,
Jean De Bosschere

Druk
Geers Offset NV Oostakker

Foto's
VIAT archief
Verantwoordelijk uitgever

Eddy Levis
Knotwilgenlaan 26
9032-Wondelgem
e-mail eddy.levis@ping.be

LID worden van VIAT v.z.w. kan door
overschrijving van 20 euro
Steunende leden 25 euro
DUO-leden 30 euro
Ereleden 40 euro
Steunende leden & ereleden worden in het laatste
tijdschrift van de lopende jaargang extra vermeld.
VIAT-leden hebben naast het tijdschrift ook
recht op kortingen op diverse VIAT-activiteiten en
komen gratis het MIAT in

Aangesloten bij

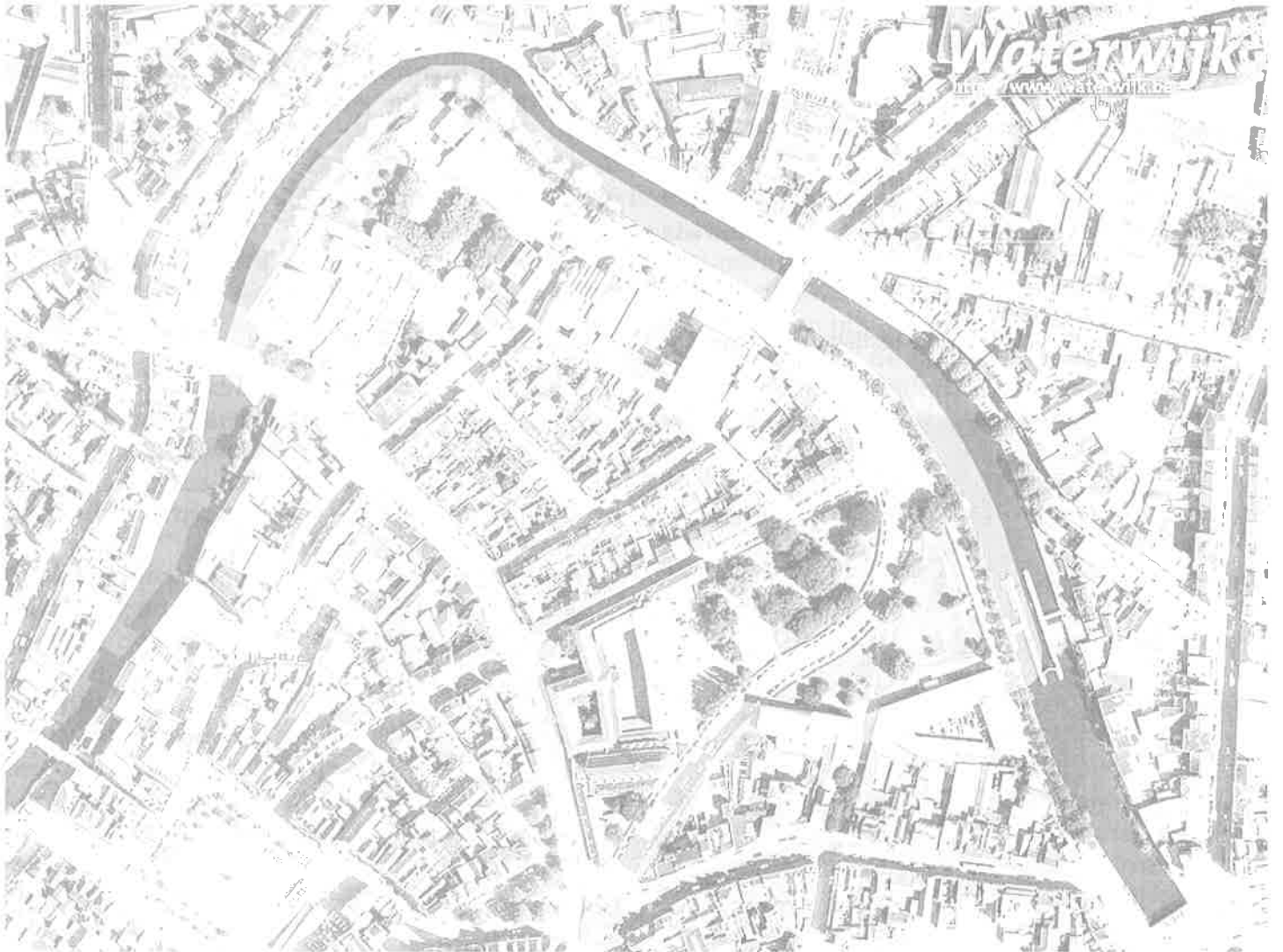
STAD GENT

Op zoek naar de roots van het MIAT

Textiel in de Gentse Waterwijk (1688 - 1769)

Luc Devriese

Textiel in de Gentse Waterwijk (1688 - 1769)

I. Van tierentijn tot kant

Luc Devriese

Inhoud

03	Samenvatting
04	Inleiding
07	Nauwelijks linnenwevers
10	Gemengde stoffen, het succesnummer van de Oudevest
21	'Echte' textielververs aan de Minnemeersgracht
26	Specialisten in rijgkoorden en linten
32	Hoeden, hoedenbussen en mutsen
35	Binnenlandse gespecialiseerde textielhandel
37	<i>Spellewerck canten</i> en garens
45	Sint-Katelijnestraat, rijk dank zij kant
57	Avontuurlijke internationale handel aan de Krommewal
62	Kleine lieden
66	In de marge van al dat textiel

Met 18de-eeuwse textielterminologie en cijfers in de afzonderlijke katern Deel II

Samenvatting

In de late 17de- en in de 18de eeuw (1688 - 1769) was de bedrijvigheid in de textielsector allesoverheersend in de Waterwijk, de kleine Gentse buurt ten noorden van de Vrijdagmarkt, waar nu het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (MIAT) gevestigd is. Die Vrijdagmarkt vormde trouwens het kloppende hart van de bloeiende Vlaamse internationale lijnwaadhandel. Minder grootschalig en rijk uitgedost, maar wellicht even essentieel, was de garenmarkt gehouden op het huidige Edward Anseeleplein gelegen tussen de Vrijdagmarkt en de Waterwijk.

De grootste bedrijvenconcentratie was te vinden in de zone tussen de Oudevest en de Minne-meers waar zich ondernemers-kooplieden vestigen, producenten van gemengde stoffen. Het was zeker geen luxe-industrie. De meeste geproduceerde stoffen behoorden tot de goedkope categorie. Desondanks vormden gemengde stoffen samengesteld uit meestal vlas en wol het succesnummer van de 18de-eeuwse textiel. Het was in deze sector dat de katoenvezel aan zijn opmars begon. De polyvalente vaklui die deze weefsels aanmaakten, noemden zichzelf tierentijn- of legatuurwerkers. Er is was geen sprake van enig consistent onderscheid tussen de legatuur- en de tierentijnbedrijven. Het meest opvallende aan de productie was de aanzienlijke variatie. Aangenomen mag worden dat de openheid van de 17de- en 18de-eeuwse Gentse producenten van gemengde stoffen voor zeer diverse en alsmaar veranderende producten, mee aan de basis lag van de succesvolle revolutie in de Gentse textielsector aan het begin van de 19de eeuw.

De ondernemers hadden met elkaar gemeen dat ze bijna de hele productieketen beheersten, inbegrepen het verven en, last but not least, de verkoop. Ze stelden vrij grote groepen spinners, spoelers en wevers aan het werk. Sommigen onder hen verwierven aanzienlijke rijkdom, maar hun fortuin bleef meest geïnvesteerd in de bedrijfsgoederen. De waarde van de grondstoffen, halfproducten (garens) en stoffen op de bedrijven was aanzienlijk. Daarmee vergeleken vertegenwoordigde de uitrusting nauwelijks iets. Daarnaast waren er ook gespecialiseerde weefsel- en garenververs aan het werk. Uitgesproken specialisatie was er in de rijgkoorden-, linten-, hoeden- en mutsenproductie. Van elk van deze specialismen werden voorbeelden geïllustreerd verspreid over de wijk.

In geldwaarde en verdiensten uitgedrukt was de handel in kanten, kantgarens en lijnwaad echter veruit het belangrijkste segment van de hele textielsector. Opvallende spelers daarin waren de 'geestelijke dochters', ongehuwde vrouwen. Zij waren vooral actief in de binnenlandse kant- en kantgarenhandel. Aan de Krommewal was een 'kantklospensionaat' of kantwerkschool met tientallen inwonende kinderen gevestigd. De relatief grootscheepse uitvoer van lijnwaad en kant, in de eerste plaats naar Spanje, zorgde voor aanzienlijke welstand bij de handelaars. Vooral de meestal erg onderschatte betekenis van kant komt hier duidelijk tot uiting. Werkelijk zeer rijke internationale handelaars woonden aan de Krommewal en in de Sint-Katelijnestraat. Heel wat minder begoed waren de talrijke oudkleerkopers geconcentreerd in de Gelukstraat. Onder hun neus leefden en werkten arme mensen. Niet zonder moeite konden enkele gegevens uit de duisternis gehaald worden over deze laatste categorie.

Alles samen vormde dit een rijk geschakeerd wereldje dat in deze bijdrage zo goed mogelijk voor de geest geroepen wordt mede aan de hand van elementen uit de leefcultuur. In deze context valt speciaal de nadruk op de kledij, waarbij de 18de eeuw eventjes 'in haar hemd' gezet wordt.

Daarnaast worden de mensen met hun bedrijven en bedrijfjes gelokaliseerd in de huidige straten. Hun woonsituatie wordt met bouwtekeningen, oude en actuele foto's geïllustreerd. Het straatbeeld in de wijk draagt hier en daar nog opvallende sporen van al dat 17de- en 18de-eeuwse textielgeweld. Meest opvallend daarbij is het prestigieuze huis De Pelikaan in de Sint-Katelijnestraat dat zijn ontstaan evenzeer dankt aan talloze nauwelijks vergoede, spinners, wevers en vooral kantwerksters als aan de succesvolle handelaar en financier, bouwer van dit huis. Zonder overdrijven mag gesteld worden dat dit gebouw en een groot deel van die straat nog steeds de stempel draagt van deze handel.

Inleiding

Wie een glimp wil opvangen van het leven in een Gentse wijk in vroegere jaren, komt bijna onvermijdelijk direct of indirect in de textielnijverheid terecht. Meestal krijgt men dan verhalen en beelden uit de 19de- en 20ste-eeuw met de katoen- en vlas(linnen)industrie, de machines en de gebouwen, de promotoren ervan, de mensen die er in werkten en de omstandigheden waarin dit moest gebeuren. Deze detailstudie van de Waterwijk handelt over een iets vroegere periode: het laatste decennium van de 17de en de eerste twee derden van de 18de eeuw. Het aanvangsjaar, 1688, is min of meer arbitrair gekozen en wil vooral benadrukken dat de beschreven toestanden niet louter 18de-eeuws zijn.

Het onderzoek eindigt net voor het aanvangsjaar 1770 van de bekende reeks 'Wegwijzers der Stad Gent' en sluit aan bij eerder gepubliceerd werk over de vroege industriële ontwikkeling van deze site, vooral aan de Oudevest¹.

Er is maar weinig bekend over dat deelaspect van de Gentse geschiedenis. De 'klassieke' studies over de 17de- en 18de-eeuwse textielproductie en -handel in het oude graafschap Vlaanderen en te Gent² handelen in hoofdzaak over de plattelandse lijnwaadproductie voor export of over de export zelf.

De meer gespecialiseerde stedelijke textielnijverheid uit die tijd werd te gronde bestudeerd voor Antwerpen³. Hoe interessant ook, nogal wat gegevens die daarin aan het licht kwamen, zijn niet meteen extrapolieerbaar naar de Gentse situatie.

De hiernavolgende kleine studie⁴ steunt grotendeels op één enkele bron: de gedetailleerde lijsten van grondstoffen, werktuigen en handelswaar die ter voorbereiding van 'staten van goed' opgemaakt werden⁵. Deze 'staten' waren lijsten en waardeschattingen van het familiebezit die werden opgemaakt na de dood van een ouder met minderjarige kinderen. Zeker niet het minst belangrijke onderdeel daarin bestond uit goederen en werktuigen die met de nering en negotie van de overledenen te maken hadden⁶.

Voor wat hierna volgt, werden deze archieven uitgedoeld voor de Waterwijk gelegen tussen Ottogracht, Krommewal, Leiebocht en Baudelo, alles samen genomen acht straten en straatjes, zo'n tweehonderd huizen omvattend⁷.

In eerdere bijdragen werd de ontwikkeling van deze zone behandeld, zonder dat nader kon ingegaan worden op handel en wandel van de mensen die er woonden.

Dit is nu het geval in dit artikel, zij het dat enkel de textielproductie en -handel aan bod komen. Maar deze activiteiten waren in die zone hoe dan ook allesoverheersend (zie de cijfers in Deel II).

Ondanks de puur toevallige natuur van de bron (sterven met minderjarige kinderen), was het zeker niet aan het toeval te wijten dat de textielnering en -negotie hier enorm belangrijk bleek, veel meer nog dan voor de stad als geheel genomen. Iets minder dan de helft (48%) van de wijkbewoners van wie een 'staat van goed' opgemaakt werd in de bestudeerde periode, was op een of andere wijze actief in de textielsector⁸.

Zoals zal blijken uit de beschrijving van de productie, was deze sector er erg complex. De rijke variatie daarin weerspiegelt het leven van de toenmalige Waterwijkbewoners. In de 'staten van goed' kwamen zeer uiteenlopende figuren en toestanden, arm en rijk, aan bod. Al vielen de heel armen ook hier uit boot. Van wie geen goed had, kon immers geen staat van goed opgemaakt worden. Over hen bleef er weinig of niets bewaard. We mogen echter aannemen dat ook zij vooral in de textielnijverheid aan de kost kwamen. Verschillende van de hieronder beschreven ondernemingen stelden tientallen personen te werk (zie in Deel II. Namen en cijfers), terwijl bij de meeste andere ambachtlieden, ambtenaren, winkeliers en herbergiers zelden meer dan een paar mensen aan de slag waren. En dan was er nog de belangrijke huisnijverheid, denk maar aan kantklossen ...

Doorlopend werd in dit artikel vooral aandacht besteed aan alles wat er in de huizen aan textiel aanwezig was. Door middel van de beschrijving van werk en bezit werd geprobeerd de mensen uit een kleine stadswijk doorheen (grotendeels) de 18de eeuw een heel klein beetje opnieuw tot leven te roepen. Dank zij eerder uitgevoerd en gepubliceerd onderzoek was het ook mogelijk de mensen en hun bedrijf exact te lokaliseren in de nog redelijk goed bewaard gebleven straten en straatjes van de wijk. Aan de hand van bouwtekeningen en foto's worden ze hier gekaderd in het stadsbeeld. Ook dit kan helpen om de beschreven figuren en toestanden dichterbij ons te brengen. Een onmogelijke opdracht... inderdaad, maar toch de moeite waard om te proberen.

Voor een goed begrip nog wat praktische informatie. De jaartallen bij de ondertitels zijn deze van het neerleggen van de 'staten van goed' en niet noodzakelijk de sterfjaren van de personen in kwestie. Vooral bij ingewikkelde staten met veel schulden kon het meerdere jaren duren vooraleer ze konden *gepasseert* worden voor de schepenen van Gedele. De meeste bedragen vermeld in de teksten, werden afgerond tot ponden groot (pond Vlaams) die voor berekeningen omgezet werden in 240 groot voor één pond, 40 groot voor één gulden of 12 groot voor één schelling. Hier en daar werd de waarde van deze bedragen in die tijd min of meer verduidelijkt door ze te vergelijken met het meest waarschijnlijke dagloon (20 groot) of met de jaarverdienste (20 pond groot) van een wever van toen (zie kader 'Loon naar werken?'). De percelen waarop de hier beschreven mensen woonden en actief waren, werden gesitueerd op het eerste ('primitieve') kadaster, Gent, kadastrale sectie B, eerste blad. Voor de lokalisatiemethodiek wordt verwezen naar de gespecialiseerde literatuur en eerdere publicaties over de Waterwijk.

Misschien is het ook wel nuttig even te wijzen op het 'waarom' van de talrijke korte citaten her en der verspreid in de tekst. In de 17de en 18de eeuw was de geschreven taal in de gebruikte bron duidelijk Gents getint. Om deze waardevolle, dikwijls al vergeten of half vergeten '*couleur locale*' een beetje tot zijn recht te laten komen, werden in de teksten zoveel mogelijk fragmentjes ingelast in de oorspronkelijke schrijfwijze. Ze werden cursief aangeduid. Een meer prozaïsche reden voor deze werkwijze is dat tal van oude termen verwijzend naar verdwenen technieken en toestanden niet zonder meer overzetbaar zijn naar hedendaags Nederlands.

Loon naar werken?

Thuiswerkende wevers werden vrijwel steeds per stuk, garentwijnders per pond gewicht garen betaald. Hun gemiddelde dagproductie is goed gekend zodat de verdienste per dag kan berekend worden. Loonarbeiders bedrijvig op de werkplaats van een baas kregen dikwijls een dagloon aangevuld met stukloon. In 1787 kon een Antwerpse wever of garentwijnder 20 tot 23 groot per dag halen⁹. Katoenspinners en twijnmolendraaiers moesten het met 14 groot stellen. Kantwerkers boven de 17 jaar en sajetspinners verdienden om en bij 12 groot per dag, terwijl spoelers (meestal kinderen: *jonghers*) amper 2 groot (één stuiver) konden op zak steken. 'Op zak steken' mag hier trouwens niet letterlijk opgevat worden. Die éne stuiver zal wel van pas gekomen zijn om brood op de plank te krijgen.

Een polyvalent 'geschoolde' arbeider in de twijnderij van Charles Soenens te Gent kon in goede jaren 20 groot per dag opstrijken, een 'ongeschoolde' zo'n 14 groot¹⁰. De knechts van de linnenblekers zouden 14 tot 16 groot verdiend hebben¹¹. Dit kan vergeleken worden met het dagloon (20 tot 24 groot) van een ongeschoolde Gentse bouwvakker (diender)¹². Bij de verschillende categorieën arbeiders konden de lonen overigens sterk verschillen naargelang vakbekwaamheid, productiviteit en, niet te vergeten, de min of meer goede gang van zaken. Vermoedelijk mogen de onderlinge verhoudingen en de rangorde van het Antwerpse lijstje hierboven geëxtrapoleerd worden naar de Gentse situatie. Voegen we hier nog aan toe dat de lonen in de hier onderzochte tijd redelijk stabiel bleven, bij zoverre zelfs dat de cijfers voor de hele periode valabel zijn.

Voor het gemak nemen we aan dat een wever een 20 pond groot per jaar kon verdienen. Zij waren de best betaalde werknemers. Tientertijnerwerkers stelden *knechts* samen met *spinders ende spoelers* te werk¹³. De polyvalente tientertijner en legatuurwevers (knechts) haalden dat loon vermoedelijk, maar de spinners en vooral de spoelers moesten het met veel minder rooien.

Hoewel de hierboven aangegeven cijfers in belangrijke mate steunen op veronderstellingen, helpen ze ons de waarde van de in dit artikel beschreven goederen en boedels in te schatten. Zo kunnen we ons toch enig idee vormen van de rijkdom of de armoede en van de leefomstandigheden van de mensen die in dit artikel aan bod komen.

Achttiende-eeuwse leefcultuur in categorieën verdeeld

In een veel te weinig bekende reeks studies over de 18de-eeuwse leefcultuur te Gent uitgevoerd onder leiding van Hugo Soly en gepubliceerd in Oost-Vlaamse Zanten, jaargang 63, 1988, werd een indeling van de vermogens gehanteerd op basis van de waarde van de huisinboedels opgeschreven bij de minuten voor staten van goed en bewaard gebleven in het Gentse stadsarchief in de zeer rijke reeks 332. Het was een project opgezet door het Seminarie voor Economische Geschiedenis van de Gentse Universiteit. Soly en medewerkers deden een steekproef van telkens 100 inboedels voor de jaren 1700, 1730 en 1760 en ze bevonden voor elke van die sterk in de tijd gespreide jaren een nagenoeg identieke vertegenwoordiging van verschillende bevolkingsgroepen in drie categorieën:

De **laagste vermogenscategorie** omvatte inboedels met een totale waarde **tot 100 pond**. Hiertoe behoorde bij elke steekproef zowat de helft van de gezinnen. Tweederde ervan zaten in de kleinhandel en éénderde waren ambachtsmeesters.

De **middengroep**, met een inboedelwaarde tussen **100 en 300 pond**, besloeg ongeveer 30% van de gevallen. De helft ervan waren kleinhandelaars, de andere ambachtsmeesters en in mindere mate ambtenaren.

Om tot de **hoogste vermogenscategorie** te behoren moest de waarde hoger liggen dan **300 pond**. Slecht één op vijf inboedels zat in die klasse. Deze elite werd gevormd door ambtenaren, meestal ook als advocaat geatitreerd bij de Raad van Vlaanderen, groothandelaars en enkele edelen.

Hierbij geldt één belangrijke beperking: er zit niets bij van de (bijna) bezitsloze werkers. Zelfs de best betaalden onder hen, de *knechts* van de ambachtslui, bijvoorbeeld, zijn niet vertegenwoordigd. Ze bezaten zo weinig dat één oogopslag genoeg was om te beseffen dat de waarde van hun schamele spullen niet volstond om de luttele kosten voor het opmaken van een staat te betalen (zie 'Kleine lieden' aan het einde van dit artikel). Het is dan ook correcter de hierboven beschreven laagste vermogenscategorie van kleinhandelaars en ambachtsmeesters te definiëren als de **lagere middengroep**¹⁴ en de tweede categorie als de **hogere middengroep**.

In Deel II. 'Namen en cijfers' wordt aan de hand van de in dit onderzoek bekomen resultaten samengevat hoe het zat met die categorieën in de Waterwijkse textielsector in de periode 1688 - 1769.

Nauwelijks linnenwevers

Het traditionele beeld van de doodarme thuiswever spruit grotendeels voort uit 19de-eeuwse toestanden, toen de erg primitieve huisweverij van linnen weggeconcurrereerd werd door de grootschalige industrie en toen zware voedselcrisissen de toestand nog kwamen verergeren. De situatie van de 17de- en 18de-eeuwse weversknechten en van de vele vrouwen en kinderen die in de textielproductie te Gent wel werk vonden, maar 'weinig gewin', zal wellicht niet zoveel beter geweest zijn. Maar toch... in elk geval passen de hierna beschreven weversmeesters uit de Waterwijk niet helemaal in dat plaatje. Nog in de 16de eeuw beschikte een doorsnee meester linnenwever over slechts één enkel getouw¹⁵, maar aan het einde van de 17de eeuw was dat zeker geen algemene regel meer¹⁶. Het valt op: er waren tijdens de hier onderzochte periode nauwelijks linnenwevers aan het werk in de Waterwijk, en de amper twee linnenweversmeesters die er teruggevonden werden, beantwoordden zeker niet aan het stereotiep beeld.

Jan Pauwels, arme wever-grondbezitter, jammerlijk in proces

1688

**Jan Pauwels - Elisabeth Toeffaert
Oudevest Kad. nr. 266 en 265,
heden huis nr. 15/17**

Het typeert nu nog het straatbeeld. Eeuwenlang was de

straatkant van de Oudevest rechtover het huidige MIAT een aaneenschakeling van kleine huisjes bewoond door luitjes die het niet gemakkelijk hadden om rond te komen¹⁷. Dat was niet anders in 1688 toen Jan Pauwels stierf in zijn huisje aan de 'arme' kant van de straat. Het zag er allesbehalve rooskleurig uit voor de nabestaanden¹⁸. Op een grondoppervlak van 30 à 32m², muren inbegrepen, weliswaar met een volle verdieping en een hoge zolder erbij, moest Elisabeth, tweede vrouw van Jan, het zien te beredderen met haar vijf minderjarige kinderen. Er was minstens nog één meerderjarige zoon, maar we mogen aannemen dat die het huis uit was. Dat het moeilijk zat, blijkt verder nog uit het feit dat een kamer verhuurd was aan een weduwe Janssens. Men was dus genoodzaakt geweest het onderste uit de kan te halen door in dat huisje plaats te ruimen om toch nog een kamer te verhuren. Het was met zijn verdieping eigenlijk te groot voor mensen die op de rand van de armoede of erover leefden...

Ghetauwe huere

Wellicht huurde de weduwe Janssens de verdieping¹⁹. De kinderen konden immers op de vliering slapen en de ouders misschien ook. Veel ruimte kan er immers niet geweest zijn gelijkvloers, want daar stonden twee getouwen opgesteld: één was eigendom van de familie en voor een ander viel er nog een half pond *ghetauwe huere* te betalen

aan een zekere (ook al) weduwe de Somere. Jan Pauwels was inderdaad wever. Welke specialiteit hij beoefende weten we niet.

Gheene contante penningen, wel schulden

In huis was er geen rooie duit meer te vinden.

De weduwe had *ter contrarien... moeten leenen omme den overledenen ter aerde te doene*. Naast de getouwhuur waren er ook schulden bij twee bakkers en bij twee kruideniers. De grootste schuld - drie pond - voor anderen allicht een peulschil of toch ver van onoverkomelijk - hadden deze laatste te goed *over de leveryn(ghe) van boter, keerssen ende andere vettewaerije* (kruidenierswaren). Daartegenover stond enkel het eigen getouw.

Grondbezit in proces

Maar merkwaardig genoeg was deze arme wever ook nog grondeigenaar. Jan Pauwels bezat enkele gronden en meersen. Wat die waard waren, staat er zoals gebruikelijk bij onroerende goederen, niet bij geschreven. Ook dit zal allicht geen soulaas geboden hebben want precies daarover werd proces gevoerd. De betwisting draaide rond de aanzienlijke som van 200 pond groot. Gezien de lange duur en de kostprijs van processen in die tijd (nog meer dan nu), viel daarvan niet veel te verwachten. De afhandeling van de erfenis werd uitgesteld tot de disputeren zouden afgelopen zijn... vermoedelijk voor altijd.

Foto uit 1942 van twee bijna identieke huisjes onder één dak aan de Oudevest. Met hun deurtjes en twee boven elkaar gesitueerde vensters vormen ze elkaars spiegelbeeld. Het bovenlicht van de deur van het rechterhuisje vertoonde nog een (vermoedelijk wit-)stenen onderdorpel. Het steile dak is typisch vóór-19de-eeuws en laat vermoeden dat de huisjes wellicht al in de 17de eeuw met een verdieping opgetrokken werden. Er is geen bouwaanvraag bekend. Men mag aannemen dat het er ten tijde van Jan Pauwels ongeveer zo uitzag. Wel waren de vensteropeningen vermoedelijk ooit van stenen kruismonelen voorzien, en het dak van staande getrapte dakvensters.

(SAG, foto KIK, Brussel)

Deze foto uit begin 2005 toont op de achtergrond de nieuwbouw (van omstreeks 1990) op de plek waar Jan Pauwels in 1688 met zijn talrijke familie woonde. Het oude volume bleef gerespecteerd, maar het uitzicht is resoluut modern. De woning ernaast, vroeger ook een dubbelhuis, vertoont nu nog het (vermoedelijk) 17de-eeuwse uitzicht. Ook in dit dubbelhuis vormden de muuropeningen elkaars spiegelbeeld en samen waren ze op hun beurt het spiegelbeeld van de woning van Pauwels en zijn buur. Dergelijke indelingen van de muuropeningen werden ook later nog graag bij arbeidershuisjescomplexen aangebracht²⁰. Waren dat spelereien of had men het toch liever de trappen naast de (meest dunne) gemene muurtjes?

(foto gerdaYD, 2006)

Negatieve en positieve fortuinen

De familie Pauwels is er getuige van. Er waren in de hier beschreven periode heel wat gezinnen die (on)behoorlijk diep in de schulden staken. Dat dit een fenomeen typisch voor onze tijd zou zijn, is een fabeltje. Een streng wetenschappelijk doorgevoerde studie van de Gentse nalatenschappen in de periode 1735 - 1746, een dieptepunt in de Gentse sociaal-economische geschiedenis weliswaar, wees uit dat de voor dagelijkse handel en wandel beschikbare fortuinen toen netjes in twee groepen verdeeld lagen: bij één groep was het fortuin negatief en bij de andere was het positief²¹. De eerste groep van mensen bij wie de *commeren* (schulden) de *baeten* overtroffen, was zeker niet onbelangrijk (27%). En daarnaast waren er natuurlijk nog de talloze (zo goed als) bezitlozen...

Jan Poppe, lijnwaadwever en eigenaar van twaalf woonsteden

1723

**Jan Poppe - Anne Marie Hauwe
Goudstraat, Kad. nr. 15d, huidig
huisnr. 27**

Het huis (zie foto's) waarin lijnwaadwever Jan Poppe woonde in de Goudstraat aan de hoek van de *Birresteghe* (Willem de Beersteeg) toont op zich zelf al aan dat een stedelijke lijnwaadwever uit de eerste helft van de 18de eeuw niet persé een doodarme sukkel was. Zijn geval biedt ons de gelegenheid om even in te gaan op de positie van een meester linnenwever en zijn knechten.

Huizen en woonsteden

Jan Poppe was samen met zijn vrouw Anne Marie Hauwe niet alleen eigenaar van het woonhuis in de Goudstraat, Zij waren meer-voudig huizenbezitter. De verhuurde huisjes waren allemaal klein²² en het woonhuis was zwaar belast met een rente van 500 pond. Maar hoe dan ook, Poppe was zeker geen typische arme wever, zoals we die ons meestal voorstellen.

De lijne lakens, gaerens en de ghetauwen

Meer dan de helft van de geschatte waarde aan huisinboedel bestond uit goederen nodig voor 's mans beroep: garens en linnen lakens vooral. Zoals overal bij de wevers van die tijd was de 'machinerie' heel primitief en weinig waard: drie getouwen werden op vier pond geschat, terwijl een scheermolen²³ een half pond waard was. Het garen en het lijnwaad waren waarschijnlijk van de allergewoonste kwaliteit²⁴. Er stonden zeven lakens op de getouwen. Wellicht waren er ook gehuurde getouwen in gebruik. De scheermolen wijst erop dat Poppe meer was dan een gewone wever. Het *scheren* van kettingen van tijken en gemengde stoffen (zie deel II) vereiste veel vakmanschap. Het was een typisch stedelijke activiteit, terwijl het weven vooral op het platteland gebeurde²⁵. Was Jan Poppe een zogenaamde 'kleine meester', iemand die zelf aan het getouw zat, of was hij iets hoger in de sociale rangorde van de wevers en had hij meer wevers in dienst? We weten het niet.

Het woonhuis van Jan Poppe in de Goudstraat op de hoek van de Willem de Beersteeg (toestand 1942). De bierkan (bierkeete) boven de voordeur fungeerde toen als uithangbord van herberg Het Keetje. Vermoedelijk dateert de gevel uit de tweede helft van de 17de eeuw²⁶.

(foto K.I.K., Brussel)

Actuele toestand na restauratie in de jaren 1980

(Foto Dirk Boncquet, 2003).

Blauw gestreepte piratenbroeken en matraszakken

Iedereen kent wel de beelden van woeste piraten die onder oorverdovend gebrul, gekraak en kanongebulder een 17de- of 18de-eeuwse koopvaarder enteren en daarbij, vanzelfsprekend, warm onthaald worden. Steevast, ten minste in goed gedocumenteerde films, zijn piraten en matrozen uitgedost in blauwgestreepte broeken. Sommige ouderen zullen zich wellicht nog dergelijke stoffen herinneren bij de strozakken uit hun jeugd die telken jare na de oogst gevuld met vers kaf (hulsjes van tarwegraankorrels die vrijkomen bij het dorsen) en als bedmatras gebruikt werden. Zowel de broeken als de niet al te comfortabele zakken waren gemaakt van blauw gestreept linnen. Ze waren volgens de Gentse 17de-eeuwse terminologie²⁷ van *matrasse of lynwaet gewrocht (gemaakt) van wit en blauw gaeren*. De weefsels werden *vercocht ende verbesicht soo binnen dese stad als in andere omliggende plaetsen tot het maecken van broucken ende anderssints*. En dezelfde stoffen werden met *menichte stucken ende groote packen versonden naer Spaignien*.

En ze werden in grote hoeveelheden geweven en bereid in de hier beschreven ondernemingen aan de Oudevest en de Krommewal...

Gemengde stoffen, het succesnummer van de Oudevest

In de eerste decennia van de jaren 1700 kende de productie van gemengde stoffen (uit verschillende grondstoffen, vrijwel steeds met linnen kettinggaren) een geweldige uitbreiding. Die stoffen werden het 'succesnummer' van de 18de-eeuwse textielsector genoemd²⁸. Dit was precies de specialiteit van de ondernemingen aan de Oudevest (zijde naar de Minne-meersgracht toe) en in mindere mate van de Krommewal in die tijd. De bazen van deze bedrijven noemden zich in die periode tierentijn- of legatuurwerkers. Hun productie, die tot op heden niet of nauwelijks bestudeerd werd, was ook de voorname Gentse textielspecialiteit²⁹. Ze werd echter steeds overschaduwed door het succes van de Gentse lijnwaadmarkt die grotendeels op plattelandproductie gebaseerd was.

De eigenaars van de legatuur- en tierentijn 'werken' waren actief zowel in de koophandel als in de productie (zie ook het artikelje 'Veel tierentijn- en legatuurwerkers en erg weinig tierentijnen of legaturen' in het tweede deel van dit TIC cahier). Hun ondernemingen vormden een voorafspiegeling van wat vooral vanaf het laatste derde van de 18de eeuw

fabriquen zal genoemd worden en ze kunnen het best omschreven worden als *manufacturen*, een term die in de hier bestudeerde bedrijven (nog) niet gebruikt werd.

Zoals hierna zal beschreven worden, gebeurde er heel wat meer dan enkel weven. Het ging van spinnen en twijnen tot en met verven. Overigens valt het op dat, ondanks al deze bewerkingen en de grote variatie in kwaliteiten en maten, de aan de Oudevest geproduceerde weefsels tot de goedkoopste categorie behoorden. Het waren zeker geen luxeproducten³⁰.

De vele bewerkingen die nodig waren om dergelijke stoffen te produceren, vereisten ook aanzienlijke aantallen arbeiders (zie Deel II). Mede daarom had de gemengde weverij duidelijk behoefte aan relatief grote terreinen. Het is dan ook geen toeval dat deze proto-industriële bedrijvigheid in de Waterwijk vooral geïllustreerd kon worden op de MIAT-site samen met de aangrenzende percelen in het bouwblok tussen Oudevest en Minne-meers - Baudelokaai. Deze langgerekte zone tussen de straat en de verdwenen Minne-meersgracht, ingedeeld in ongeveer

40m diepe erg gelijkmatige percelen, leende zich uitstekend voor - alle verhoudingen in acht genomen - grootschalige textielproductie. Daarbij speelde de aanwezigheid van de Minne-meersgracht, waarmee de percelen elk via een poortje en een brugje verbonden waren, een niet onbelangrijke rol.

Het huidige Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, gevestigd op de plaats waar verschillende van de hiernavolgende meesters, of misschien beter gezegd, zij het wat anachronistisch 'textielpatroons', hun volk aan het werk zetten, is niet alleen een getuige van de 19de- en 20ste-eeuwse katoennijverheid. Het is in feite ook nog een uitloper van de oudere mengstoffenproductie. Het was precies in deze tak van de textielindustrie dat de katoenvezel in onze streken aan zijn opmars begon³¹. De sterke ontwikkeling te Gent van deze veelzijdige sector, die soepel reageerde op wijzingen in de vraag en die weinig of geen artificiële belemmeringen kende³², lag mede aan de basis van de revolutie die de textielproductie in deze stad na 1800 zou doormaken. In het bijzonder de veelzijdigheid van deze sector komt in deze bijdrage uitgebreid aan bod.

We bekijken de bedrijven hier in geografische volgorde, te beginnen aan de zuidelijke zijde van het bouwblok tussen de Baudelokaai-Minnemeers en de Oudevest bij de Baudelohof.

Weinig legaturen in de *legatuer wercken* van Bernaert Coene

1729

Bernaert Coene - Marie Vlamynck Kad. nr. 235, heden Oudevest huis nr. 2 met (destijds) achter- erf tot aan de Minnemeers-gracht.

Legatuerenwerck was een branche van de oude textielnijverheid die in oorsprong verwant was met de tapijtproductie (zie Deel II). De eigenlijke tapijtweverij nam te Gent nooit dezelfde hoge vlucht als in sommige Brabantse steden, in Doornik en dichterbij huis in Oudenaarde. Het was misschien niet toevallig dat de legatuurwerker Bernaert Coene aan de Oudevest via zijn moederlijke familie d' Hoemaecker mede-eigenaar was in verschillende Oudenaardse huizen³³. Hoe dan ook, de Coenes waren stevig ingeplant in de Gentse gemengde stoffenproductie, en de Vlamyncks deden niet veel onder. Onder de 13 meester-legatuurwerkers in 1738 waren er vier Coenes en twee Vlamyncks en ze beheerden de belangrijkste bedrijven³⁴.

De nering en negotie van Bernaert Coene - zoon van Jan, die in 1729 stierf, 31 jaar oud - in zijn bedrijf aan het uiteinde van de Oudevest bij de Baudelostraat was een veelzijdige toestand. Het *ampt ende neerynghe* werd in de 'staat van goed' getypeerd als van *legatuerwercken ende tgonne daervan dependeert, oock ghe-druckte ende ghevervde lijnwae-ten, matrassen, etc.* Het echtpaar was dus niet alleen actief in de legatuurbranche maar ook in bewerkte ('gedrukte' en geverfde) linnenproducten. Er werden *neus-doecken* en *flanellen*, matrasgoed (dichtgeweven gestreepte stoffen) en lijnwaden geproduceerd.

Meer lijnwaad- dan legatuurgetouwen

Onze legatuurwerker had merkwaardig genoeg slechts twee *legatuer ghetauwen* op zijn bedrijf tegenover negen *lijnwaet ghetauwen*. Deze laatste waren twee en half maal zoveel waard als de eerste (1 pond of 240 groot tegen 96 groot het stuk). Uit de 'staat' valt af te leiden dat er daarop niet in de eerste plaats lijnwaad als wel gestreepte stoffen, flanellen en matrasgoed geweven werden. Ook de kammen waren een belangrijk onderdeel van de uitrusting. Eén die getypeerd werd als een *treckcam* was zelfs evenveel waard als een linnen-weefgetouw. De waarde van twee *cammen duijvels sterck*³⁵ bedroeg één vierde daarvan. De twee *scheermeulens met twee bancken* die het bedrijf rijk was, werden op drie pond samen geschat. Verder beschikte men er nog over *hudebomwielen* (wielen om bomen te winden? Zie deel II) en *toppen*³⁶. Dit wijst er op dat er ook garens getwijnd werden.

Enorme variatie aan stoffen, maar vooral strepen

De beschrijving van de goederen opgemaakt door de schatters op het bedrijf aan de Oudevest was buitengewoon gedetailleerd. Vandaar dat er voor geopteerd werd de gegevens hier even uitgebreid maar toch nog iets meer geordend in tabelvorm weer te geven in Deel II. In deze tabellen kan afgelezen worden hoe gevarieerd de productie wel was. Weefsels van niet minder dan 27 verschillende types of maten waren afgewerkt of stonden op het getouw. De legaturen of tenminste wat *legatuer* genoemd werd, was daarin bijna verwaarloosbaar.

De voornaamste productie van bedrijf Coene - Vlamynck, in hoeveelheid en in geldwaarde uitgedrukt, bestond uit gestreepte stoffen en matrasgoed. Een tweede categorie bestond uit een goeie duizend *neusdoecken* met prijzen variërend van 3 tot 8 groot per stuk naargelang de maat³⁷.

Het waren goedkope spullen: vergelijk even met het dagloon van een wever (20 - 24 groot). Een derde goed vertegenwoordigde categorie bestond uit flanellen. Dat zijn geruwde wollen of halfwollen stoffen.

Daarnaast lagen er matrasgoed en andere weefsels van diverse kwaliteiten. Vele ervan zijn trouwens niet direct voor ons identificeerbaar. Uit dezelfde tabel kan afgeleid worden dat het lijnwaad alles samen uiteindelijk slechts een gering deel van de productie vertegenwoordigde. Uiteraard staat of valt een dergelijke conclusie met de rotatie in het bedrijf. Wellicht bleven sommige types weefsels langer en in grotere hoeveelheden voorradig. Overigens geeft de opsomming van de weefsels die op de getouwen stonden (niet afzonderlijk in de tabellen) niet de indruk dat er veel voorraad aan stoffen gevormd werd³⁸.

Hoewel er van sommige weefsels duidelijk meer geproduceerd werd dan van andere, stond de buitengewone variatie aan types weefsels in sterke tegenstelling tot de gestandaardiseerde lijnwaadproductie die op de Vrijdagmarkt meestal van op het platteland aangevoerd werd. Wellicht werkten men in een bedrijf als dat van Bernaert Coene *à la tête du client* en bestond het vakmanschap er voornamelijk in zoveel mogelijk verschillende types te kunnen produceren. Blijkbaar lag het onderscheid met de gewone lijnwaadproductie (vooral op het platteland) in de eerste plaats in de kwaliteiten. Alle lijnwaden op het bedrijf aan de Oudevest, bijvoorbeeld, waren gekleurd of bedrukt. Dat laatste gebeurde blijkbaar hier slechts uitzonderlijk en het werk werd blijkbaar niet ter plaatse uitgevoerd. Dit kan afgeleid worden uit het feit dat het 'sterfhuis' nog een kleine som schuldig was aan een zekere Coppens *over 't drucken van lijnwaeten*. De grondstoffen in stock op het bedrijf aan de Oudevest reflecte-

ren de samenstelling van de productie. Er lagen indrukwekkende hoeveelheden wol en garens. Er was heel wat wol voorhanden, maar ook een nogal duur *baelken cattoen*. Hoewel we niet op de hoogte zijn van wat dat allemaal vertegenwoordigde, geven we toch een opsomming van de verschillende types in de tabellen van Deel II. Ze geven in elk geval een idee van de buitengewone variatie in de gebruikte grondstoffen en garens.

Niet zo hoge prijzen

Deze variatie, ongetwijfeld het resultaat van heel wat vakkennis, betekende overigens niet dat de producten van Coene zoveel kostbaarder waren dan de gestandaardiseerde lijnwaadproducten aangevoerd op de Vrijdagmarkt en grotendeels afkomstig van het platteland. De prijzen per el vermeld in de tabel liggen zelfs aan de lage kant. In dezelfde periode was de gemiddelde kleinhandelsprijs van flanel bijvoorbeeld, 30 groot³⁹. Het grootste deel van wat er daarvan in het magazijn aan de Oudevest lag, was slechts de helft van dat bedrag waard. De interpretatie daarvan hangt natuurlijk ook af van de (onbekende) winstmarges in de kleinhandel. Onder de weefsels was een *stuck ghedaemde* (gedamd, met vierkantjes) *flanellen* het kostbaarste (19 groot per el). De andere weefselkwaliteiten varieerden in prijs tussen 7 en 16 groot, eveneens per el. Het valt op dat de prijsverschillen vrij gering waren.

Niet enkel regionale afnemers

De 'staat van goed' geeft ons ook een goed idee van de afnemers. Van de 46 genoemde cliënten die nog schulden hadden aan het bedrijf, waren er 13 te Gent woonachtig, acht in Leuven, drie te Brussel en drie te *Rijns in Champagne*. Nog een viertal woonden op telkens verschillende plaatsen in aangrenzende provincies. De rest was over Oost-Vlaanderen verspreid. Behalve die

ene uitschieter Reims was alles dus voor binnenlands gebruik. Ook dit staat in sterke tegenstelling tot de doorsnee textielproductie in onze streken die grotendeels bestemd was voor de export.

Bijna complete productieketen

De verschillende categorieën producten (samengevat in Deel II) geven een idee van wat er in een proto-industrieel textielbedrijf in de eerste helft van de 18de eeuw omging of kon omgaan. Alles samen vertegenwoordigden de grondstoffen en de weefsels op het bedrijf een fortuin: de totale waarde ervan werd op ongeveer 1640 pond groot geschat, hetzij zowat 70 tot 80 weversjaarlonen. Vergelijk dit met de waarde van de 'machinerie' of bedrijfsuitrusting (getouwen, kammen, scheermolen, fornuis, etc.): amper 1,6% van de waarde van de hele bedrijfsinboedel! De mechanische revolutie was duidelijk nog niet begonnen.

Hierbij moet aan toegevoegd worden dat het woonhuis samen met de bedrijfsgebouwen gehuurd werden van Sieur Jan de Potter uit een bekende lijnwaadhandelaarsfamilie aan 26 pond groot per jaar⁴⁰.

Sterk geïntegreerde productiewijze

Het bedrijf was sterk geïntegreerd: het vulde de meeste schakels van de productieketen zelf in. Wol werd al of niet gesponnen en *ghecoleurt* ingekocht. Kant en klare garens werden onder andere uit Antwerpen betrokken, maar er werd waarschijnlijk ook getwijnd. Men had grondstoffen voor verf (*wauwe* en *roothaut*) ter beschikking en een beitsmiddel (*alluijn*). Garens werden geveerd. Daarvoor beschikte men over een *forneijcken* (stookoventje) met de nodige *hoelliecolen* (steenkol), een *wrijnckbanck*, *wascuipen* en *craber* samen met staanders (*micken*) en stokken (*peersen*) om te drogen. Sinds jaar en dag mochten legwerkers hun garens

immers zelf verven⁴¹. Dat belette niet dat de Coenes andere producten lieten verven door hun naaste burens, de blauwververs Roelants, met wie zij blijkbaar in goede verstandhouding leefden (zie hierna). De garens werden 'gebomd' en de ketens werden samengesteld met een scheermolen. Niet onbelangrijk tenslotte, is het feit dat de productie niet aan één groothandelaar of aan enkele grote afnemers verkocht werd, maar op zeer diverse plaatsen aan diverse personen. Met andere woorden, de Coenes waren niet enkel producenten, ze traden zelf actief op in de handel. Het waren koopmans - ondernemers.

Gezond bedrijf

Het gezin Coene - Vlamynck bezat, zoals hoger al aangegeven, enkele huizen in Oudenaarde. Het woonhuis met de, vermoedelijk onaanzienlijke, bedrijfsgebouwen tussen de Oudevest en de Minne-meersgracht werd gehuurd van de familie de Potter (iets over deze familie bij de bespreking van het huis De Pelikaan). Dat was zeker geen ongewone situatie in die tijd, ook niet voor een redelijk welgestelde familie. Met voor 245 pond meubelen, huisraad en versierse-len in huis zaten de Coenes voor wat leefcultuur betreft - voor zover je dat kunt uitdrukken in geldwaarde - aan de hogere zijde van de middenklasse (zie kaderstukje 'Achtttiende-eeuwse leefcultuur in categorieën verdeeld'). Daarnaast waren er nog aardig wat contacten voorhanden (218 pond). Ook het zilverwerk betekende duidelijk een appeltje voor de dorst.

Uiteindelijk, na verrekening van wat het 'sterfhuys' nog schuldig was, bleef er 1751 pond groot over, niet zoveel meer dan de totale waarde van de bedrijfsinboedel dus. Maar daarnaast konden de nabestaanden nog aanspraak maken op 1031 pond groot aan schulden voor levering van goederen. Het bedrijf was gezond, zo te zien⁴².

N° 189. *Vóór de kapelle der H. Drievuldigheid, groot wit marmere blad, in eenen blauwen steen gevoegd.*
Devant la chapelle de la Sainte-Trinité, grande plaque de marbre blanc, incrustée dans une pierre bleue.

D. O. M.

Sepulture
van

Sr JOANNES COENE, f^s Antonii,
overleden den 21 december 1721, oudt 60 jaeren.

Ende van

Jo^o MARGARETA D'HOEMAECKER, f^s Martini,
syne huysvrauwe,
overleden 30 juny 1741, oudt 78 jaeren.

Mitsgaders van haerlieder kinderen :

d'H^r FRANCISCUS ADRIAN^s COENE, priester,
overleden den 23 febr^y 1747, oudt 63 jaeren;

Jo^o ISABELLA COENE, gheestelycke dochter,
overleden den 19 aug^u 1747, oudt 36 jaeren;

JOANNES COENE, overleden 11 november 1754,
oudt 59 jaeren;

Jo^o LIVINA BARB^a COENE, gheestelycke dochter,
overleden den 3 juny 1741, oudt 40 jaeren;

JACOBUS COENE, overleden 17 october 1750,
oudt 27 jaeren;

BERNARDUS COENE, overleden 13 september 1728,
oudt 31 jaeren,

in houwelyck geweest met

Jo^o CATHARINA VLAMINCK, fil^s Judoci,
overleden den 7 aug^u 1747, oudt 49 jaeren.

Ende van haerlieder kinderen :

Jo^o JOANNA ADRIANA COENE, huysvrauwe van
Sr Mattheus Verhaeghen, f^s Jooris;

PIETER FRANCISCUS COENE, overleden 10 juny 1764,
oudt 43 jaeren,

in houwelyck geweest met

PETRONILLA ALLY, fil^s Livini,
overleden den 26 september 1774, oudt 46 jaeren;

Jo^o MARIA PETRONILLA COENE,
overleden den 21 maerte 1776, oudt 31 jaeren,
in houwelyck synde met

S^r PET^s PAULUS HUYBRECHT, f^s Petri,
overleden den 10 febr^y 1784, oudt 81 jaeren;

Jo^o ANNA CATHARINA COENE, gheestelycke dochter,
overleden den 14 jan^u 1758, oudt 31 jaeren.

Als oock van den Eerweerden Heer,
d'H^r JACOB^s FRANCISCUS HUYBRECHT,

f^s Petri, priester,
overleden 12 aug^u 1750, oudt 51 jaeren.

Requiescant in pace.

De uiterst gedetailleerde en systematisch opgemaakte schatting van de bedrijfsinboedel Coene hebben we te danken aan de collega's vrije meesters legatuerwerckers Francis Coene en Cornelis de Roy die de prijzij ondertekenden samen met de voogd Joannes Coene en de weduwe van Bernaert Coene. Van deze laatste het rechte schoonschrift. Vermoedelijk genoot ze een verzorgde opleiding.

*Een partyker waauwe
 Seven Julians — 1 i = 3 = 4
 Swelt port witte barmen
 a 26 grooten & port 1 i = 6 = 0
 Swelt port blauwe barmen
 makrelen a 16 grooten & port 1 0 = 16 = 0
 Rombe Saument de Somme 1664 = 0 = 9 3/4
 Jean de Coene
 Cornelis de Roy
 Jaen 1784
 De weduwe van Bernaert
 Coene*

Grafschrift in de Sint-Jacobskerk van de familie Coene.

(Uit: Graf- en Gedenkstenen in de Provincie Oost-Vlaanderen.
Gent 1857-1869)

Jan van Houcke, wever van *ghemijnghelde lijnwaeten* en huizenbouwer

1717

Jan van Houcke - Marie Boschaert

Oudevest, Oud Kad. nr. 214 - 217, nu onderdeel van nr. 192 en van de als MIAT museumruimte ingerichte spinnerij, pal naast het hierna beschreven tierentijnbedrijf

Bij de volgende in de Oudevestreeks, Jan van Houcke, kunnen er nog ergens twijfels blijven bestaan over wat de man precies produceerde. Hoewel in de opsomming van zijn stoffen expliciet sprake is van *ghemijnghelde lijnwaeten*, was van Houcke lid van de linnenweversnering, terwijl zijn collega's en burens aan de Oudevest tot de tierentijn- en legatuurwerkers behoorden⁴³.

Ghemijnghelde lijnwaeten

Veel details over van Houcke's productie komen we niet te weten, maar de gegevens volstaan om het bedrijf te kaderen. Er stonden zes getouwen opgesteld en er lag een flinke hoeveelheid garens opgeslagen: ongeveer 240kg. wit en blauw garen en 315kg. grauwe (ongebleekte en niet geverfde) garens. De stukken op de getouwen werden *ghemijnghelde lijnwaeten* genoemd⁴⁴ en er waren *grauwe* en *geschooren* ketens op gespannen. We komen niet te weten of die benamingen sloegen op mengelingen van verschillende kleuren van garens (blauw en wit) dan wel van verschillende grondstoffen (vb. vlas en katoen). Vermoedelijk was het eerder de eerste mogelijkheid die hier aan bod kwam. Van Houcke's lidmaatschap van de nering van de *lijnewevers*, kan erop wijzen dat hij enkel met vlas als grondstof werkte (zie kaderstuk 'Blauw gestreepte piratenbroeken en matraszakken').

Geld verdienen en bouwen

Blijkbaar liepen de zaken goed, zo goed zelfs dat Van Houcke in 1717 aan het bouwen sloeg (geveltekening in de bijlage over het MIAT terrein in de 18de eeuw). Wellicht was het vermogen dat hij nodig had om een toch wel aanzienlijk huis (bijna 6m gevel-

breedte) aan de Oudevest te bouwen, vooral van zijn koopmansactiviteiten afkomstig. Zeer belangrijke leveringen van niet nader gespecificeerd lijnwaad⁴⁵ gebeurden in Lokeren en in Gent. Dit gegeven wijst er op dat ook Jan van Houcke geen stukloonindustrieel was die enkel opdrachten afwerkte, maar een koopman - ondernemer. Het is best mogelijk dat hij ook weefopdrachten uitgaf buiten zijn bedrijf. De toch wel zeer grote hoeveelheden garens voorradig aan de Oudevest vormen een aanduiding daarvoor. Vermoedelijk was het huis - waarvoor de bouwaanvraag slechts enkele maanden voor de dood van de aanvrager ingediend en goedgekeurd was - nog niet af. Het sterfhuis stond nog voor 125 pond in de schuld aan Sr. Pieter de Smet, meester *metser over sijne dienst ende haerebijt mitsg(aed)ers leverijn(ghe) ghedaen in het nieuwe bouwen vanden huysse ghestaen opde audde veste*⁴⁶. Het bedrijf van Jan van Houcke werd verder gezet door Guillaume de Wachtere, gehuwd met Anne van Houcke⁴⁷, die net als Jan lid was van de linnen- en tijkweversnering⁴⁸, maar die misschien weefsels produceerde die even 'ghemijnghelte' waren als die van zijn voorganger.

Ghenstche (sic) stoffen in het tierentijnbedrijf Carnaille

1705

Louijs Carnaille - Eleonore de Voldere

Oudevest, Oud Kad. perceel nr. 213, nu onderdeel van nr. 192, noordelijke gedeelte van de als museum ingerichte spinnerij, tegen het nieuwe deel met de traptoren en de museumtuin aan.

Het bedrijf waarin tierentijnwever Louijs Carnaille⁴⁹ leefde en in 1705 stierf aan de Oudevest moet naar de normen van die tijd vrij groot geweest zijn. Het perceel was 10m breed en zoals alle percelen in dit bouwblok was het ongeveer 40m diep *achter hem streckende jeghen de Minnemeersch(gracht)*. Dat gegeven duidt er al op dat een tierentijnwever zoals Carnaille

niet zomaar een kleine alleen werkende thuiswever was, het beeld dat ons voor de weverij van drie eeuwen geleden bijna automatisch voor ogen komt. Hoeveel arbeiders er in zijn bedrijf tewerkgesteld waren, weten we niet. Vermoedelijk waren het er verschillende tientallen (zie ook deel II)⁵⁰.

Tgonne onderhouden is van de wevers ende spinders

De beschrijving⁵¹ van de materiële toestand van het huishouden en de voorraden grondstof en weefsels in de werk- of pakhuizen bevestigen dit beeld. We beginnen met het bijzonderste, de lijst van de goederen en hun waarde geschat en ondertekend (met een kruisje) door de oudste zoon *by huwelycken staet sijn selfs man* samen met de broer van de overledene, beiden ook *doende* het *ampt* van tierentijnwerken. Dat zag er als volgt uit (met geschatte waarde tussen haakjes en afgerond in pond Vlaams): *alderleyde ghereerschap* (76); *de witte wolle* (43); *de swarte wolle* (156); *de roste wolle* (31); *de groene en de blauwe wolle* (21); *de ghesponnen wolle* (31 en 46); *de ketens* (35) (de kettingdraden); *het gaerne dat inden bleek is* (38); de draden en weefsels in productie: *tgonne onderhouden is van de wevers ende spinders* (74) en tenslotte *de ghemaecte stoffen* (192).

Dit alles werd nog eens samengevat als *beslaende in wolle onverwrocht, lynegaeren ende ketenen* (kettingdraad), *ghemaecte goederen, ghetauwen ende ghereerschap*. Het vertegenwoordigde de aanzienlijke som van 723 pond (minstens dertig jaarlonen van een wever). Er stak een aanzienlijk stuk (bijna de helft) van het bedrijfskapitaal in de wol. Jammer genoeg werden de hoeveelheden niet vermeld. De allergrootste waarde daarin had de zwarte wol. Vermoedelijk was dat ook de duurste.

In zo'n tierentijnbedrijf werd dus zowel gesponnen als geweven en de garens liet men bleken. Niet enkel wol was er nodig om te spinnen, te spoelen en te weven, ook werd er een aardige som (16 pond) voor *zeepe* (in de bleek gebruikt) uitgegeven en wat

minder voor *collen* (kolen)⁵². Er moest verder nog betaald worden voor het *vollen* en aan buurman Michiel Spanoghe even verder aan de Oudevest *over het calanderen van de goederen* (zie hierna bij 'Adriaen Frans de Leu...'). Het *vollen* is de techniek om pas geweven wollen weefsels te verviltten. Zo worden ze waterafstotend en ondoordringbaar. Het bedrijf verenigde dus zowel spinnerij als weverij. Alleen de laatste stappen van de fabricatie werden uitgegeven. De stoffen werden echter ter plaatse geleverd. Naast grondstoffen waren er ook de nodige (vrij dure) *fornaysen* (stookkuipen boven gemetste vuurhaarden), kuipen, manden en een voorraad steenkool. In de staat van goed was er sprake van getouwen, maar deze werden niet verder gespecificeerd.

Productie van *Ghenstche stoffen*

Door het bedrijf Carnaillie waren er aan 36 bij naam genoemde afnemers voor samen 475 pond groot geleverd geworden en nog niet betaald. De verschuldigde bedragen varieerden van 3 tot 36 pond. De woonplaats van de klanten werd niet vermeld. De geproduceerde weefsels werden in de staat van goed *Ghenstche* (sic) *stoffen* genoemd. Emmanuel Meersschaut die de inhoud van Gentse stoffenwinkels uit die tijd bestudeerde (zie afzonderlijke katern), gooide 'Gentse stoffen' samen met zo maar eventjes 51 met de meest fantastische namen getooidde weefseltypes (*albanees*, *atse bancse*, *beljamine*, *soisies*, *kat in zakken*, etc.) op één hoop in de subcategorie 'Andere' van de rubriek 'Grondstof onbekend'. Allemaal samen namen die in de periode 1720 - 1729 amper 3 tot 4% van de winkelvoorraden in.

Uit de beschrijving van de op het bedrijf aanwezige grondstoffen kan echter afgeleid worden dat die Gentse stoffen wol als grondstof hadden met linnen ketens. Dit komt overeen met de definitie van tierentijn. Maar waarom die producten hier 'Gentse stoffen' genoemd werden en geen tierentijn, is een raadsel. Er waren immers nog veel andere weefseltypes die uit wol en linnen beston-

den. Wie zich in deze aartsmoeilijke materie wil verdiepen, verwijzen we naar de publicatie van Meersschaut en naar Deel II van dit TIC cahier.

Onvoorstelbare hoeveelheden kledijaccessoires en hoofddeksels in huis

Hoewel eenieder die 18de-eeuwse huisinboedels doorneemt op de duur wel gewoon geraakt aan de grote hoeveelheden daarin opgesomde kledij en lijnwaad, is het bij de Carnaillies wel even slikken. Wat te denken van wat er bij hen opgeschreven werd: 81 *paer mauwen*, 156 *collierblaren* (halskragen), 72 *slaepcollieren*, 24 *couden met frullen* (elleboogstukken), 32 *couderen* (idem), 12 *langhe fijne couderen*, *anggeanten* (*engageantes*: kanten mouwstukken)⁵³, 4 *borsten*, vele dozijnen voorschooten (waaronder 10 uit katoen; niet noodzakelijk werkledij⁵⁴), *snytdoecken*, samen met *swarte crapoenen* (caproenen?) en *condierens*⁵⁵ (?). Minder ongewoon waren de grote aantallen hemden, al is 14 dozijn vrouwenhemden wel erg veel⁵⁶. Dezelfde opmerking geldt voor de bijna 20 pond groot aan lakens.

Deze opsomming mag nog aangevuld worden met ettelijke dozijnen tot enkele honderden (!) *cooffen* (*koof*: muts die het haar bedekt tot aan de oren of er onder, achteraan dicht getrokken tot een frons met behulp van een lint); *nachtcooffen*, *slaepcooffen*, *cooffuren* (ongeveer hetzelfde als *cooffen*, maar veel duurder. Enkel voor rijkelui), *slaepcooffuren* en *treckmutsen*⁵⁷. Deze laatste waren de goedkoopste. Honderd trek-mutsen kostten niet veel meer dan een dozijn *cooffen*.

Misschien is het minder vreemd dan het lijkt. Dergelijke over- of aantreksels, kledingaccessoires speciaal bedoeld voor plekken onderhevig aan slijtage of vuil worden (vb. mouwen) of versiering (kragen, kanten mouwstukken) waren vroeger algemeen (zie 'De 18de eeuw in haar hemd gezet'). Voor wat betreft de speciale betekenis en de absolute noodzakelijkheid, bij vrouwen vooral, van hoofddeksels verwijzen we naar het kadertje 'Onontbeerlijk: cooffen en cooffuren'.

Het lijkt echter weinig waarschijnlijk dat die hele voorraad voor het gezinsgebruik (twee zoons, twee dochters) bestemd was. Het lijkt er wel op dat de Carnaillies een deel van hun rijkdom belegden in textiel in plaats van - zoals gebruikelijk in die tijd - in zilver. Al de hierboven opgesomde kleine spullen (zonder de lakens) samen waren bijna het dubbele waard van de bepaald niet armtierige bovenkledij in huis (ongeveer 80 pond groot tegen 44 pond). Onder deze laatste, allemaal fraaie en kleurrijke pronkstukken, tellen we: *fluweelen rocken*, een *roode panne* (fluwelen) *broeck met selveren cnoppen*, *justaucorps met juppon*, waaronder een *gheluwten met selveren cnoppen*, twee *cattoene(n) robbe(n)*, een zwarte zijden rok, een rok met *swarte fringhen*, *eenen cassé rock* en het duurste (5 pond): de mantel van de oudste zoon Pieter.

Hoewel het echtpaar Carnaillie - de Voldere geen typische vertegenwoordigers waren van de gegoede klasse - ze waren enkel eigenaar van hun woonhuis en er was, bijvoorbeeld, geen huwelijkscontract - waren ze toch rijk. De Spaanse Successieoorlog die volgens de vaderlandse geschiedschrijving hevig woedde in onze gewesten, had niet verhinderd dat de tierentijnweverij aan de Oudevest goed geboerd had. Tegen een verdeelbaar bezit (het huis niet inbegrepen) van 1733 pond stonden slechts 258 pond schulden (bijna volledig voor wol en andere materialen). Dat de Carnaillies in goeden doen waren, kan ook afgeleid worden uit de totale waarde van de huisinboedel (338 pond). Hiermee behoorden ze net op het randje tot de hoogste 18de-eeuwse vermogenscategorie in de classificatie van de werkgroep Soly⁵⁸.

Toch bleef het grootste deel van het bezit in het bedrijf geïncorporeerd. Er werd echter ook geïnvesteerd in kennis, meer bepaald in tweetaligheid. Voor een van de zoons moest aan een schoolmeester in Ath 6 pond over *scholgelt e(nde) taeffelkosten* betaald worden.

Adriaen Frans de Leu, kalanderaar met velerhande *negotiatien*

1745

Adriaen Frans de Leu - Marie Francoise Spanoghe Oudevest, oud kad. nr. 197, nu cafetaria en auditorium van het MIAT

Adriaen Frans de Leu⁵⁹ woonde en werkte op een terrein dat gezien vanuit het oogpunt van de Gentse textielgeschiedenis op de MIATsite als het belangrijkste mag aanzien worden (zie kader: 'De 18de-eeuwse voorlopers van het MIAT'). Hij was er bedrijvig met wat in de staat van goed heette *negotiatien van blauwverven, calanderen en maecken van Gendtsche fabrique*. Het woord *negotiatien* mag niet verhullen dat de Leu niet enkel koopman was, hij was ook ondernemer en dat alles samen had hem geen windeieren opgebracht⁶⁰. Tussen haakjes: *fabrique* was een aanduiding voor 'weefsel (vergelijk met het Engelse 'fabric'). Wat 'Gents' in dit geval betekende is helemaal niet duidelijk. Als dit hetzelfde type stof was als wat bij buurman Carnaillie zo aangeduid werd, dan moest het tierentijn (linnen en wol) zijn. Bij de dood van Adriaen lag er echter in zijn bedrijf niets wat ook maar van verre daarop leek. Wel overvloedig te noemen waren de ongeveer 8500m (gelijk te stellen aan nagenoeg 8500m²) *matrasse*, samen met nog wat *witte strepe*. Deze twee nauw verwante weefseltypes die misschien nog het best omschreven worden als pseudogemengd, bestonden uit louter linnen!

Een *peirt* en een nieuwe paardenstal voor de kalender

Er was wel iets speciaals aanwezig op het bedrijf de Leu - Spanoghe: een paard met wagen en paardentuig. Adriaen liet er zelfs een nieuwe *peerdestal in steen ende met pannen gedeckt* voor optrekken⁶¹. Vermoedelijk was het deze stal die Pieter Van Huffel in 1823 tekende op zijn grondplan (zie deel II) gevoegd bij de aanvraag om er een stoommachine te installeren. De paardenstal sloot toen aan bij een manege. Het woord manege gebruikt men nu in een brede betekenis voor paardrij-

instellingen, maar in die tijd bedoelde men er de plaats mee waar het paard rondjes mocht draaien om een rosmolen aan de gang te houden. Die rosmolen (molen in beweging gezet door een ros ofte paard) was in dit geval een kalandermolen. Met zo'n kalender of cylindermolen werden ruwe weefsels geforceerd geëffend ('gelusterd') tussen tegen elkaar aan draaiende wielen. Ook de voorganger van Adriaen en zijn navolgers waren actief in dit speciale onderdeel van de bereiding van sommige textielsoorten. We weten zelfs heel precies wanneer die activiteit er van start ging. In 1673, lezen we⁶², heeft Michiel Spanoghe, eigenaar van een huis op stads-cijnsgrond aan de Oudevest, *van audts ghenaeempt Het Leeuwken, te vooren eene herberghe gheweest zijnde, doen maecken eenen callandere*.

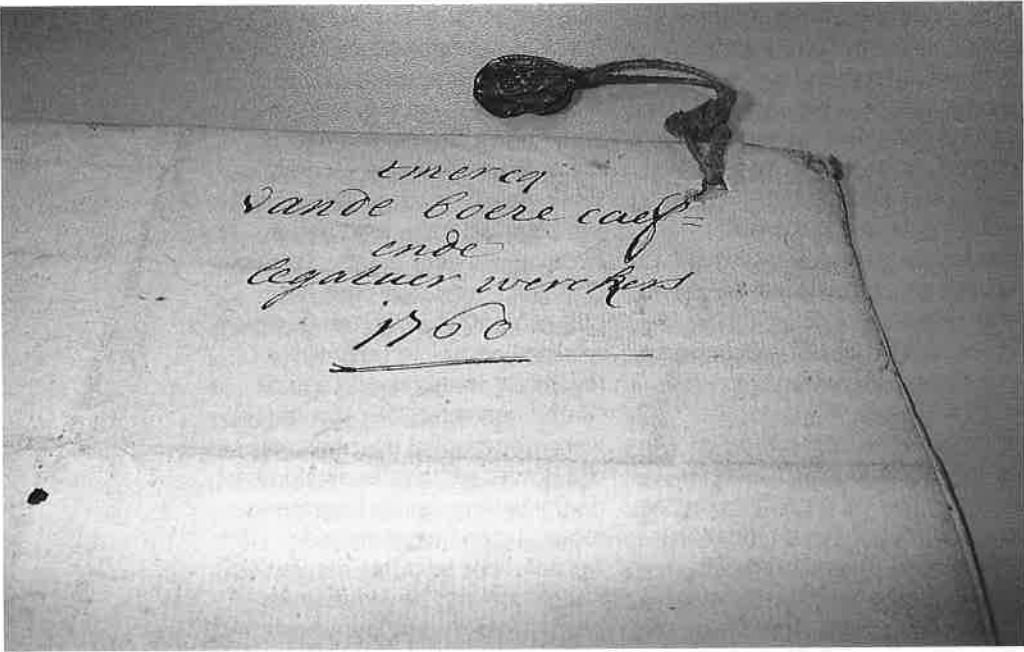
Twijnen, weven, verven en opmaken ('appreteren')

Op het bedrijf de Leu - Spanoghe werd er ook flink wat getwijnd⁶³ en geweven, blijkbaar vooral *grove matrasse* en in mindere mate *witte strepe*. Daarvan waren er resp. voor 432 en 67 pond groot voorhanden. Uiteraard lagen er ook de nodige hoeveelheden garens opgeslagen. Het wit gebleekt garen overtrof in ruime mate de andere kwaliteiten (*bruijne blauwe ketengaerens, grauwe, fijne grauwe, matrasse, swaerte bommen ende gaerens, boomen legature, gaerne ketens*). Vijfhonderd veertig pond (gewicht) *gaerne ketens gereckent voor 18 wevers à 31 groot per pond* kwamen op bijna 70 pond groot te staan. Merkwaardig was wel dat noch kalender noch getouwen in de prijslijst vermeld werden, wel een *meulen met sijn toebehoorten met differente bompippen*. Vermoedelijk was dit een kettingscheermolen⁶⁴. Meer nog dan zijn andere hier beschreven collega's legatuurwerkers was de Leu ook textielverver⁶⁵. Hij was trouwens lid zowel van het legatuurwerkers- als van het verversambacht. De man had zelfs drie keer zoveel van het dure indigo (605 pond op 218 pond groot geschat) in voorraad als de 'echte' gespecialiseerde verver Roelants die hierna nog aan bod

komt. Er was een *indigo meuleken* om de gedroogde indigobollen te malen. Daarnaast lag er nog *different veruwe haut* (verfhout) en *eenighe oraie veruwe* (vermoedelijk orlean, cfr. Brassart). De aanwezigheid op het bedrijf van *podt asschen* (zie kadertje) en *schauvelingen van huynen* (huidafschraapsels) *dienstigh tot het maken van lijm* (zogenaamde huidenlijm op basis van onderhuids collageen⁶⁶) wijst erop dat de Leu inderdaad heel wat technieken beheerste. De lijm werd gebruikt voor het 'opmaken' van de stoffen waarbij een coating aangebracht wordt op de weefsels om ze 'gewicht' te geven. Andere hulpstoffen (zie kadertje 'Eecken *saghelynghe*...') waren *een tonne coperroot, eenen put met slijp en eenighe bundelen schussen* (schorsen, vermoedelijk van eik, gebruikt zowel omwille van zijn looiende als van zijn kleurende eigenschappen).

Lokale en regionale klandizie

De onderneming de Leu - Spanoghe had een uitgebreid klantenbestand. Een honderdtal personen werd als schuldenaars opgetekend in de staat van goed. Naast 35 schuldenaars in de *negotiatien van blauwverven, calanderen ende maecken van Ghendtsche fabrique* waarvan de lokaliteit niet opgegeven werd (vermoedelijk waren het Gentenaars) en ongeveer evenveel met naam genoemde personen te Gent, waren er nog klanten (in dalende volgorde van aantallen) te Eeklo, Ath, Sint-Niklaas, Waarschoot en enkele andere Oost-Vlaamse plaatsen. Enkelingen woonden te Brugge en Leuven en zelfs eentje in Luik. Men ziet het: Adriaen Frans de Leu was een veelzijdig koopman - textielondernemer die bij zijn dood in 1744 een zaak in volle bloei naliet. De echte schulden die de onderneming nog moest betalen (ong. 240 pond)⁶⁷, bedroegen slechts een fractie van de gerede of verschuldigde baten (3183 pond). Het bedrijf dat toen al minstens 60 jaar actief was, zou onder de Heye's, nakomelingen uit het eerste huwelijk van Marie Francoise Spanoghe, nog ruim even lang blijven draaien op dezelfde plek⁶⁸.

Emerca
vande boere caef
ende
legatuer werckers
1760

**Zegel van de legatuurwerkers .
Hiermee werden hun stoffen door
de waardeerders van het am-
bacht gezegeld.**

(SAG, reeks 156¹⁴)

Weefsels in allerlei kleuren bij *Tierentijnwercker* Toch

1768

Joannes Baptiste Toch - Barbra Bouquillon

Oudevest oud Kad. Nr. 196, nu onderdeel van NT2 grenzend aan het receptief museumgebouw van het MIAT en gedeelte van de toegangsweg tussen de museumtuin en NT2 gebouwen

Ruim 60 jaar na de tierentijnwerker Carnaille werd net naast het hierboven beschreven bedrijf, bij de familie Toch - Bouquillon aan nog steeds de Oudevest, al *gonne voor de functie van tierentijnwercken regardeerende* opgetekend, samen met de rest van het familiebezit⁶⁹.

Grondbezit en weinig meer

Die rest was heel wat bescheidener dan bij de Carnailles het geval was. Tegenover afgerond 417 pond groot aan garens, weefsels en benodigdheden was er amper voor 80 pond groot aan meubelen, huisraad en kleren in huis. Zoals in de meeste huizen waarin gordijnen opgetekend werden, waren deze van katoen. Een *bureau* was een nogal uitzonderlijk meubelstuk.

De *winkel* was zoals veel andere voorzien van een (weeg)schaale met 150 pont gewichte, een *meelstande* met een *cluts meel*,

een tafel en een stoel. Uit de beschrijving kunnen we afleiden dat de tierentijnwerkerswoning geen verdieping had, maar vermoedelijk wel een halfkelder. Niettemin was dit geen kleine woning. Ze was ingedeeld in drie kamers, een winkel, een keuken, een kelderkamer, een kelder en twee zolders. Alles samen was dit niet veel zaaks. De leden van de familie Toch woonden zoals de laagste inkomenscategorie van de bezittende klassen leefde (de lagere middenklasse: zie kader 'Achtttiende-eeuwse leefcultuur in categorieën verdeeld'). Maar ook zij waren grondeigenaar. Ze bezaten een twaalfstal stukken landbouwgrond en bijhorende hofsteden naast het eigen huis aan de Oudevest.

Verfmaterialen en katoen

De werkzaamheden en de productie op het zogenaamde tierentijnbedrijf van Toch verschilde aanmerkelijk van dat wat 60 jaar eerder gebeurde bij collega Carnaille, erin dat er blijkbaar geen wol, maar wel nogal wat katoen in de stoffen verwerkt werd. De hoeveelheden daarvan bleven echter ruim onder die van vlaggaren⁷⁰.

De productie (of althans wat er in voorraad lag) bestond uit bombazijn, dimiet, *par caen* (barracanen, zie deel II voor de termen), maar

vooral uit stukken die niet anders gedefinieerd werd als *blauw*, *bruyn* en *wit*.

Het bedrijf beschikte over vijf getouwen, een scheermolen *met de pijpen*, kammen en een fornuis en kolen. Deze laatste waren nodig om de *veirwe* op te lossen en op de gewenste temperatuur te brengen. De Tochs hadden bijna alles wat ze bezaten buiten hun huis- en grondbezit in het bedrijf geïnvesteerd. Het totaal aan materialen, grondstoffen en voorraden bedroeg 417 pond groot.

Alles samengenomen valt ook bij dit bedrijf de verscheidenheid aan grondstoffen en productie op. Er lijken bovendien meer verschillen te bestaan tussen de twee hier beschreven zogenaamde tierentijnbedrijven Carnaille en Toch onderling dan tussen die twee en de zich als *legatuerwercken* uitgevende buurbedrijven⁷¹. De verschuiving van wol naar katoen om samen met vlas te gebruiken in gemengde stoffen, wijst op een evolutie naar wat later de katoenindustrie zou worden.

Maar eigenlijk is dit als conclusie voorbarig. Het onderwerp werd voor wat het 18de-eeuwse Gent betreft nog niet of nauwelijks bestudeerd.

Andries Brassaert, tierentijn- en legatuurwerker actief in de Spanjehandel

1732 en 1746

Andries Brassaert - Anne Marie vander Velt

Krommewal Kad. nr. 54g, huidig huisnr. 3

Er waren in de Waterwijk niet alleen goed draaiende legatuurbedrijven aan de Oudevest. Ook in het bouwblok tussen de Krommewal en de Willem de Beersteeg waren er geschikte grote en diepe percelen voorhanden. De familie Brassaert was actief op die plek en blijkbaar met het nodige succes. Bij het opmaken van een eerste 'staat van goed' in 1732 na de dood van Anne Marie vander Velt, de 42 jaar oude vrouw van Andries Brassaert, stak er voor niet minder dan 693 pond contanten in de geldkist⁷². Er waren, zeldzaam voor die tijd, zelfs helemaal geen schulden meer. Die waren voldaan voor het *scheiden der gemeensaemhede*.

Onvercochte goederen te Cadix

Een mogelijke verklaring voor de welstand van de familie Brassaert is te vinden in het lijstje schuldenaars voor geleverde goederen. Vijf leveringen (gestreept weefsel, legatuur en niet gespecificeerd) voor een totale waarde van ongeveer 453 pond, *sonder prejuditie van meer ofte min naer vercoopinghe*, lagen nog te koop in Cadix samen met nog enkele restanten. Andere klanten die nog in het krijt stonden, waren lokale figuren op niet nader gespecificeerde plaatsen. In totaal werd er voor zo maar eventjes 3933 pond groot nog niet betaalde goederen opgetekend.

Aanzienlijke hoeveelheden grondstoffen, garens en weefsels

Ook de grondstoffen en de voorraden in de werkhuizen tussen de Krommewal en de Willem de Beersteeg vertegenwoordigden een zeer aanzienlijke som. Ze werden op 2009 pond groot geschat. De opsomming is minder gedetailleerd dan die bij Bernaert Coene, maar even indrukwekkend.

Net zoals aan de Oudevest was er witte of geverfde wol beschikbaar,

al dan niet gesponnen (*vette ghesponnen wolle*) en massale hoeveelheden garens. De grootste hoeveelheid van deze laatste kwam voor rekening van *3 kuyppen gaeren inden bleijck wegende 2633 pont*. Dat moeten enorme kuipen geweest zijn. Verder konden de garens *gesoien (gekookt)*, grauw (ongebleekt) zijn, of grof, gekleurd of *dobel blauw* (zie kader 'Indigo: blauw gedroogd op een blauwe maandag'). Er was *witte wolle gaeren, gses (?)*, *saiette, dobbel legatuieren en serise* (vermoedelijk Silezisch vlasgaren). Ook de *ketens* ontbraken niet (flanel, fijn en legatuur) en evenmin de *bommen* (wit, blauw, rood en geel). Hoeveel getouwen er waren komen we niet te weten. Ook hun types bleven onvermeld. Verder waren er de noodzakelijke kammen en was er een scheermolen samen met een kookketel, kolen en een niet nader gepreciseerde verf.

Als weefsels op basis van vlas

lagen er ongebleekt en gebleekt (veruit de grootste hoeveelheid), *gedrukt*, rood, groen en *geluw* lijnwaad met daarbij nog *caemerix*, *tijck*, en *serveeten*. Onder de katoenen was er enkel *terlijst* beschikbaar. Andere stoffen met wol als belangrijke component naast vermoedelijk ook vlas, waren *flaenele* en *fustijnnen*. De categorie gemengde of pseudogemengde stoffen was verder nog vertegenwoordigd door *matrassen ende strepen* en legaturen. Veruit de aanzienlijkste weefsels op het bedrijf, in hoeveelheden en in totaalprijs uitgedrukt, waren gebleekt lijnwaad, flanel, matras- en gestreept goed.

Ook aan de Krommewal was er dus een grote variëteit aan garens en weefsels beschikbaar. Hoewel de productie heel wat vakkennis moet geveerd hebben en er een groot assortiment grondstoffen en garens van doen was, waren het zeker geen luxeproducten. Of dat alles ter plaatse vervaardigd werd, valt niet te achterhalen.

Legatuurwerker Brassaert had net als zijn collega Coene erg weinig legatuurweefsels in productie of in voorraad. Met ongeveer 8 ½ groot per el, waren die samen met de

matrassen trouwens het goedkoopste weefseltype op het bedrijf. Ze vertegenwoordigden niet eens 1% van wat er in de werkhuizen Brassaert geschat werd. En opnieuw moeten we de lezer die wil te weten komen hoe het komt dat onze man aan de Krommewal voor legatuurwerker doorging, verwijzen naar het stukje 'Veel tierentijn- en legatuurwerkers en weinig tierentijnen of legaturen' in de tweede katern 'Namen en cijfers'. Er kan trouwens geen twijfel over bestaan dat Brassaert zo te boek stond: bij de onkosten voor de begrafenis moest 1 pond ingeschreven worden voor *tering bij die van de neerijnghe van de legatuerwerckers*. Naar goed Vlaams gebruik hadden de vakbroeders de begrafenis dus gevierd met een flinke maaltijd.

Garderobe om U tegen te zeggen

De waarde van de huisinboedel werd in 1732 geschat op 460 pond, wat de familie Brassaert - vander Velt qua levenssfeer meteen in de hoogste welvaarts-categorie plaatst. Een en ander zal trouwens goed van pas gekomen zijn, want de moeder liet bij haar dood zeven weesjes achter. Vijf van haar twaalf kinderen waren minderjarig gestorven. Mw. Brassart verwachtte blijkbaar nog een dertiende kindje, want er was een dure (5 pond) *kints kurf met sijn toebehooren* in huis. Om de rijkdom van de Brassaerts even te illustreren nemen we een kijkje in de garderobe van de overleden moeder:

Eenen geluwen gesteecken rock, eenen bruijnen damasten rock, een geluwen satijnnen rock, eenen swarten damasten rock, eenen calamanderen en eenen catoenen rock, drij onderrocken en vier jacquen, twee mantellijntiens met eenen lijfrock, eene sitsche (chits) jacque, eene calamanderen jacque en rock, eene damaste jacque en rock, eene baste jacque, nog eene sitse jacque, eene croponne robbe en rock, eene atlasse jacque, eene sitse robbe, twee cordejuppen, eene cappe, 35 hemden goede en slechte, 6 hemdt rocxkens (betekenis ons niet bekend), 4 calsons (onderbroeken⁷³, iets uitzonder-

lijks in die tijd!), 14 *enkel koifkens* (mutsjes),¹³ *slaepkoifkens*, *coiffuren*, *agaganten* (kanten mouwstukken), 27 *gorgeletten*, 21 *streckmutsen*, *ondermutsen*, *maukens*, *kaussens en busten*, 7 *witte*, 7 *catoene* en 3 *blauwe voorschoten*, 24 *neteldoucke*⁷⁴ *neusdoecken*, 36 *sack neusdoecken* en 7 *poingioirs*. Alles samen genomen was al dat moois iets minder dan 70 pond waard. Mocht een in het bedrijf tewerkgesteld wever zoveel geweld hebben voor zijn aangebedene, dan was hij wellicht drie jaar goed bezig en mochten hij en de zijnen al die tijd geen stuiver voor iets anders verbruiken.

Ook meneer had dure kleren, maar het waren er heel wat minder. De luxe voorwerpen getuigden evenzeer van welstand. Het zilverwerk en de juwelen vertegenwoordigden 131 pond groot. Duur spul waren ook drie *beugeltassche en mes kokerken* (6 pond), 9 boeken (waarvan 2 met *silver beslegen* en 4 met *silver sloten*) en twee *degens ofte rapieren* enz. Een merkwaardig stuk in huis was verder nog een *loode fonteyne*.

Onder de rijksten

De waarde van de onderneming (voorraden en schuldvorderingen) en het 'gerede deelzame' niet in renten, gronden of huizen belegde bezit (contanten en huisinboedel) van de familie was zeer aanzienlijk: alles samen 7084 pond of 1.702.560 groot⁷⁵. Dit kan vergeleken worden met de resultaten van de peiling naar de bezitsstructuur door Lucien Vanaverbeke voor Gent in een net iets latere periode (omstreeks 1738). De Brassaerts behoorden tot de 'upper ten' of zo goed als. Slechts 13 onder Vanaverbeke's 430 gezinnen waarvan het bezit bekend was, hadden zoveel of nog meer roerende goederen⁷⁶. Wel moet hierbij aangestipt worden dat de familie aan de Krommewal in tegenstelling tot de meeste lieden van hun stand en fortuin geen onroerende goederen of renten bezat. Het waren geen renteniers, ze behoorden niet tot de 'leisure class'. Hun situatie was typisch voor succesvolle ondernemers - kooplui in een eerste stadium van

fortuinopbouw: alles werd in het bedrijf gestoken. Maar ze hielden er wel aan hun succes te tonen via dure kleren en huisaankleding. Dat streelde niet alleen het ego, het wekte ook nog vertrouwen bij de handelspartners.

Jammer genoeg kunnen we niet te weten komen of het fortuin van de familie te Gent met spinnen, twijnen, weven en bereiden vergaard was, dan wel met handel in Spanje of elders. Maar verwijzend naar de fortuinen die door internationale textielhandelaars aan de Waaistraat en, zoals verderop nog zal blijken, ook elders in de Waterwijk verzameld werden⁷⁷, is dat laatste best mogelijk. Andries Brassart was hoe dan ook, net zoals zijn collega's Carnallie en Coene, niet simpelweg wever of spinner, maar een echte textielondernemer en handelaar.

Veertien jaar later: bergaf

Een tweede beschrijving van hetzelfde bedrijf werd opgemaakt 14 jaar later (1746) bij de dood van Andries zelf. Zijn naam werd dan als Brassart geschreven⁷⁸. Blijkbaar was er in al die jaren nog niet zoveel veranderd aan productie en handelsaanbod, maar de omzet en het bezit waren duidelijk lager. De handelscontacten met Spanje bestonden nog steeds, maar ze beperkten zich tot twee *balotten legatuere*, onder directie van *Jacques ende Joseph Gough binnen Cadix*. Die waren goed voor 221 pond groot inkoopwaarde. In het binnenland stonden nog ruim 60 afnemers te boek voor geleverde *legaturen ende andersints*. Buiten enkele schuldenaars te Eeklo, Lokeren en Sint-Niklaas werd er geen woonplaats aangegeven, wat er op duidt dat het klantenbestand grotendeels Gents was. Alles samen had de onderneming nog 1456 pond groot tegoed voor leveranties. Vooral aan grondstoffen en afgewerkte producten lag er veel minder opgeslagen (ongeveer 1755 pond groot). De variatie aan garens was nog steeds even groot als 14 jaar eerder en de voorraad weefsels bestond vooral uit ongebleekt lijnwaad. Daarnaast lag er wit (gebleekt), blauw en rood linnen, witte *schobbe* (lijnwaad van de

kwaliteit presilla: zie Deel II), *terlijst*, *bombazijn*, *brughsch gedaemde lappen* en, als duurste (38 groot per el), *servette*.

Opvallend in 1746 was dat de term legatuur enkel gebruikt werd om een bepaald type garens, kammen en getouwen aan te duiden. Er lagen 19 *bommen legature* en 30 dozijnen pijpen. Drie legatuur getouwen, acht *legature cammen* plus nog drie zonder gereedschap, drie *treck cammen met loot* stonden ter beschikking. Merk op dat Brassart ondanks al zijn legatuuruitrusting in die tijd deken was van de tierentijnwerkers (zie deel II).

Er werd nog steeds textiel geleverd. Er was Spaans groen voorradig, naast *allage* (het beitsmiddel aluin?), *orlean* (rode kleurstof uit anattozaad, vrucht van de *Bixa orellana* boom) en een *baele roodt haudt* (verfhout, Braziliaans: *fernambuk*, vermoedelijk geraspt). Brassart betrok zijn *veirwe* onder andere bij Judocus Roelants aan de Oudevest, wiens onderneming straks nog aan bod komt.

De kamer en de bibliotheek van 'mon père'

Ondertussen had Andries Brassart, die niet hertrouwd was, toch enig ander bezit verworven: twee partijen landbouwland te Oostaker en een viertal renten. Veel was het niet. Het huis aan de Krommewal werd gehuurd van de Armenkamer (zie 'Groothandel in kant en kantklospensionaat aan de Krommewal'). De minder goede gang van zaken belette niet dat de familie haar staat hoog hield. Hoewel het contante geld in huis slechts één twintigste bedroeg van wat er 14 jaar eerder 'bevonden' werd (37 tegen 693 pond groot), was de waarde van huisinboedel licht gestegen (477 tegen 460 pond). Bovendien was er nog 's *over(edenens) bibliotheque*, die buiten de prijzij (schatting) gehouden werd. Ook aan zilverwerk en aan juwelen voorbestemd voor een van de dochters was er nagenoeg even veel in huis als 14 jaar voordien (geschat op ongeveer 136 pond groot, begrepen in de hierboven aangehaalde 477 pond).

Tekenend voor de rijkdom en voor de veranderende tijden was ook dat verschillende kamers in het huis Brassart een welbepaalde bestemming gekregen hadden. In de prijzij die opgeschreven werd door een van de kinderen, zien we een *camer van monpere* ('*mon père*') verschijnen naast een *camer van maseur Livijne*, het *camerken van het meijssen* naast of op het *opperste*, en de *heet plaetse* (eetplaats). De tijd van 'alles bijeen en door mekaar' was voorbij, tenminste bij de rijken.

'Echte' ververs aan de Minnemeersgracht, het Vaerdeken der Verwers

Naast de *verwe en andere vuyle waeteren*, die de vervende legatuur- en tientertijntijnerkers en daarbij ook nog hoedenmakers en wellicht ook rijgkoordenwevers (zie verder) volgens een klacht van de abt van Baudelo in 1732 loosden in de Minnemeersgracht⁸⁰, waren er ook nog de afvalwaters die een tweetal gespecialiseerde textielververijen er kwijt moesten. Het zal er daarbij waarschijnlijk wel niet zo erg aan toe gegaan zijn, als men zich zou kunnen voorstellen. In die tijd sprong men zeer spaarzaam om met allerhande dure grondstoffen.

En verfstoffen waren duur, erg duur. De inhoud van de blauwkui- pen werd gebruikt en herbruikt en naargelang daarvan verkreeg men dubbel of enkel gekleurd, hemelsblauw tot lichtblauw tot misschien wel zeer lichtblauw weefsel (zie kadertje 'Indigo: blauw gedroogd op een blauwe maandag'). Bovendien waren veel kleurtjes verre van duurzaam. Ze werden dus ook in grachten en rivieren vlug afgebroken.

Actuele foto van de 'Werkbeurs en Werkloozenfonds' (zie gedenksteen), later 'Dienst Bevolking' gebouwd in 1930 door architect - ondernemer Desmet - Mathieu in opdracht van de stad.
(foto gerdaYD, 2006)

Foto genomen tijdens de afbraak van de stadsbewaarschool (kleuterschool) en twee naastgelegen huizen aan de Krommewal in 1929. Het huis waarvan uiterst rechts nog een stukje te zien is, bestaat nog. De huisgevel met overkragende verdieping kreeg in de 19de eeuw een kroonlijst opgezet samen met het buurhuis met het opschrift 'Werkloozenfonds'. Het was een typisch 19de-eeuwse omvorming van twee diephuizen (zie de daken). De hoge bovenverdieping van het Werklozenfonds was nep (Hollywoodgevel). Het huis werd samen met dat er naast achtereenvolgens bewoond door de familie Hoys - Patoe, juffrouw Petronelle de Cockere en de familie Brassart - vander Velt, die in dit artikel allen aan bod komen. Daar was ook de kantkostschool van Petronelle De Cockere gevestigd (zie verder). De gevels zagen er in hun tijd heel anders uit. De ene dateerde uit 1641⁷⁹. De andere met de overkragingen was ouder. De achtererven van beide huizen liepen door tot aan de Willem de Beersteeg. Het bewaarschooltje links, met een voor Gentse stadsscholen typisch straatuitzicht van een mini-tempeltje (der wetenschap?), hoorde bij een andere eigendom.

(SAG, foto SCMS)

N° 200*. *Onder het Wywatervat, by de zydeur links, op eene wit marmeren plaet, in den muer gemetseld, leest men dit opschrift. — Sous le Bénitier, près de la porte latérale à gauche, on lit sur une plaque de marbre blanc, encastrée dans le mur, cette inscription.*

Vry D. O. M. Sep.

Hier verwachten de verryssenisse die sy geloofd hebben
JOANNES BRASSART, f^s Pieters, overleden
den 8 November 1733, oudt 86 jaeren.

MARIE MAGDALENE DELECOURT, f^s Louis, syn
huysvrauwe, overl. den 11 9^{ber} 1752, oudt 83 jaeren,
t'saemen in hauwelyck geweest 59 jaeren.

Hunne dry kinderen :

ÆGIDIUS FRANCISCUS BRASSART, priester,
overleden den 17 july 1736, oudt 61 jaeren.

ANDREAS, overl. den 22 february 1743, audt 67 jaeren.

MARIE CATHARINE, geestelycke dochter,
overleden den 23 7^{ber} 1741, audt 61 jaeren.

ANNE MARIE VANDER VELDT, f^s Guill^mi, huysvrauwe
van Andreas Brassart, overl. den 10 january 1732,
oudt 42 jaeren, t'saemen in hauwelyck geweest 23 jaeren,
geproere-cert 12 kinders, waervan noch in leven syn

GUILLELMUS, ANNE MARIE, JOANNES, MARIE LIVINE,
CATHARINE, ANDREAS, JOSEPHUS JACOBUS.

Requiescant in pace.

Grafschriften van de families Brassart en Roelants in de Sint-Jacobskerk

(Uit: *Graf en Gedenkstenen der provincie Oost-Vlaenderen*, Gent, 1857-1869)

N° 201*. *Tegen den pilaer van het kruis der kerk en van den koor, wit marmeren plaet. — Contre le pilier du transept et du chœur, plaque de marbre blanc.*

D. O. M.

Vrye sepulture
van

Sr JUDOCUS ROELANTS, f^s Lieven,
meester blauw verwer binnen dese stadt, overl.
den 26 maerte 1760, audt 80 jaeren.

Ende van

Jo^e MARIE ANNA DE WACHTER, f^s Gillis,
syne huysvrauwe, overl. den 25 7^{ber} 1728, audt 58 jaeren,
t'saemen verweekt elf kinderen, waervan noch in leven syn :

JUDOCUS, overl. den 1^{en} 7^{ber} 1755, audt 42 jaeren;

LIVINUS, overl. den , audt jaeren;

MARIE THERESIA, overl. den 23 feb. 1770, audt 54 jaeren;

ANNA CORNELIA, overl. den 7 novem. 1773, audt 53 jaeren;

en REYNIER, overl. den 3 maerte 1778, audt 54 jaeren;

Mitsg^s van hunne hoirs ende naercommers, in
perpetuum.

R. I. P.

Indigo: blauw gedroogd op een blauwe maandag

Een van de bekendste kleurstoffen is indigo, gebruikt om stoffen blauw te kleuren.

In Europa werd deze kleurstof getrokken uit de wedeplant (*Isatis tinctoria*). In tropische streken werd ze uit de indigostruik (*Indigofera tinctoria*) gehaald. De wede komt oorspronkelijk uit de Aziatische steppen en is waarschijnlijk door oude Egyptenaren en Grieken als cultuurplant gekweekt. In Europa werd de wede als leverancier van blauwe kleurstof gebruikt tot in de 16de eeuw. Daarna kon de productie van de blauwe kleurstof uit wede niet meer concurreren met die uit de indigostruik. Deze laatste leverde een veelvoud aan kleurstof op van hogere kwaliteit. Indigo was toepasbaar zonder speciale fixeertechnieken (gebruik van beitsstoffen).

Het uit de wede en de indigoplant bereide sap is geel. Pas door oxidatie aan de lucht wordt het kleurloze leucoindigo omgezet in de blauwe kleurstof indigo. Stoffen, die in de geel - groene vloeistof gedoopt waren, kleurden bij het drogen blauw.

Er waren verschillende kleurintensiteiten: enkel en dubbel (zeer diep blauw), hemelsblauw of lichtblauw. Wenste men zwarte weefsels, dan moest men eerst blauw kleuren en vervolgens met meekrap (ook een verfplant) rood nakleuren. Dat kostte minstens één derde meer, was dus een relatief dure zaak en het verleende de dragers ervan een zeker prestige.

Ook om paars, grasgroen of taneet (geelbruin, vergelijk Eng. 'tan') te verven, vertrok men van lichtblauw gekleurde weefsels⁹¹. De ververs lieten de stoffen meestal van zaterdagmiddag tot maandagochtend in de indigo-oplossing weken. Op maandag hing men de stoffen te drogen. De ververs waren daardoor op maandag verplicht vrij, vandaar de uitdrukking 'blauwe maandag'.

Vlas en hennepvezels nemen heel wat kleurstoffen moeilijk op (zie kadertje 'Eecken schaevelinghen en pot assche'). Daarom werden ze meestal ongebleekt (écru), gebleekt of indigoblauw verkocht. Blauwverven was immers geen probleem⁹². Bovendien was indigoblauw bestand tegen veelvuldig wassen. Vandaar dat die kleur populair werd voor werkkledij. *Mijn blauwen kiel, hij staat den werkmán goed*, zong Karel Waeri.

Het verband tussen blauw en werkkledij bleef tot op vandaag bestaan. Ook jeans waren oorspronkelijk werkkledij en de jeansstoffen blijven nog zeer populair ook in die functie.

Sinds 1880 werd indigo kunstmatig gemaakt (aniline, naar de Spaanse naam 'anil' voor indigo) en in 1897 begon de groot-schalige fabricatie ervan. Het commerciële gebruik van de indigostruik hield op rond 1900.

Toch worden er nog indigostruiken in Brazilië en El Salvador gekweekt, maar dan de verwante *Indigofera*-soorten *I. arrecta* en *I. sumatrana*.

Eecken saghelynghen dienstigh tot het verruwen en pot assche

Gemengde stoffen zoals aan de Oudevest geproduceerd, waren niet altijd gemakkelijk te verven. Vlas en katoen nemen in een verfbad niet op dezelfde manier kleurstof op. Gemengde vlas-katoenstoffen konden niet na het weven geverfd worden. Onder andere daarom werden ook garens geverfd. Daarmee kon men trouwens ook de populaire gestreepte stoffen aanmaken door bijvoorbeeld afwisselend gekleurde en ongekleurde kettingen samen met witte inslag te gebruiken. Waarschijnlijk is de voornaamste reden waarom de tierentijn- en legatuurwerkers aan de Oudevest ook verfden, te zoeken in de moeilijkheden die gemengde stoffen op dat gebied opleverden. De producenten waren daarvan het best op de hoogte.

Sommige populaire textielkleurstoffen vereisten hulpstoffen om bruikbaar te worden. Op een bedrijf als dat van Roelants werd daardoor verrassend veel geld opgeslorpt. Men beschikte er over *slijp* (vier tonnen ijzerroest) en een half vat *copperroot*. Dat waren in de eerste plaats beitsmiddelen (Frans: mordants) om de kleur te fixeren en daarbij ook te veranderen. Een andere categorie hulpstoffen werd gevormd door de zomaar eventjes 400 zakken *eecken saghelynghen dienstigh tot het verruwen* op het bedrijf voorradig. Die kostten een klein fortuintje: 36 groot per zak, samen 60 pond. Verder waren er 900 *bunnynghen* (bundels met lange repen) elsenschor. Niet zo duur: 144 groot per 100, samen vier en half pond. Vermoedelijk werden de zagelingen en de schorsen aangewend als bron van kalium carbonaat, een hulpstof die overigens nog veel belangrijker was voor de blekerij dan voor de textielververij. Dit was het actieve bestanddeel van *pot assche* of *wee assche* dat, zoals de naam laat uitschijnen, bereid werd uit de as van (eiken)hout. Men verkreeg *pot assche* door uitloggen van de as van verbrand hout met water en vervolgens door indampen in potten. Vandaar de Nederlandse naam die via het Latijn (Potassium voor het element Kalium) overging in verschillende talen.

Wellicht produceerde het bedrijf Roelants zijn eigen 'pot as' uit de zagelingen? De toepassing van potas is gebaseerd op zijn verzepende (saponifiërende) eigenschap. In de verfproductie wordt de stof gebruikt om plantenwas, -hars en -oliën te verzeppen⁸³. Ze werd in het bijzonder aangewend om geel te verven met wouw, een kleurstof getrokken uit de zaadtrossen van de gelijknamige plant.

Verder was er een grote hoeveelheid fassseelhout (gekloven brandhout in bundels fasselen), mutsaarts (fijn brandhout: takken in bundels) en vooral *houllecolen* (steenkool) om de fornuizen met de loden verfkuipen te stoken. Hittebehandeling was een essentieel onderdeel van veel verfprocedures.

Twintigduizend meter *Lynwaeten* geverfd bij Gillis Dubois

1705

**Gillis Dubois - Susanna van
Haute**

***Willem de Beersteeg kad. nr. 7,
heden voorplein van de feest-
zaal Nemrod en vestiging van
de Artevelde Hogeschool***

Lijnwaad werd ongebleekt of gebleekt verkocht door de Gentse groothandelaars, maar ook soms geverfd. En dat verven gebeurde 'in het groot' bij ververs die enkel dit als specialiteit hadden. Dat komen we te weten via de 'staat van goed' opgemaakt na de dood in 1705 van Gillis Dubois⁸⁴.

Duizenden ellen en honderden *lappen lynwaets*

Een van de bijzonderste klanten van Dubois was Michiel van Ghijssele, wiens (vooral) Spaanse handel beschreven werd in een recente studie over de Waaistraat⁸⁵. Die handelaar stond in 1705 nog in het krijt *over het*

*verwen van 6757 ellen (4900m)⁸⁶
lijnwaet*. Er ging wel wat tijd over vooraleer men aan betalen dacht: men was begonnen aan de van Ghijssele lijnwaden op 30 mei 1704 en het werk liep ongeveer anderhalf jaar door tot november 1705. Een analoog beeld vinden we bij andere klanten, al ging het soms sneller: de 3314 ellen die Frans Tack en Joan Keirsgietier lieten verven aan de Beersteeg werden tussen 5 juni 1705 en 26 november onder handen genomen. Aan de 477 ellen van de weduwe Keirsgietier was men *begonst* op 20 november en er kon al afgerekend worden op 4 december.

Bij Dubois werd 1 groot per el (72,4cm) gerekend voor het verven. In de 17de eeuw bracht het lijnwaad op de markt tussen 11 en

***Rechts: ververs aan het werk (eind 18de eeuw)
Boven: verven van strengen garens. Onder verven
van weefsels***

(uit Encyclopédie d'Alembert et Diderot 1762-1777)

30 groot op per el⁸⁷. De handelaar die zijn lijnwaad liet verven aan de Beersteeg, kreeg dat dus gedaan aan ongeveer 5% van de kostprijs⁸⁸.

Vermoedelijk golden de hoger vermelde verfactiviteiten *stukken* (60m of meer) bestemd voor de uitvoer. Daarnaast werden bij Dubois ook nog kortere *lappen* lijnwaad gekleurd. Judocus Morel liet 261 en Louys de Pestere 500 van dergelijke *lappen* verven. Ze betaalden daarvoor 20 groot per stuk. Uit de sommen die hiervoor verschuldigd waren, blijkt dat daarbij hetzelfde tarief gehanteerd werd als bij de *ellen*.

Hieruit kan berekend worden dat ook deze verfactiviteit met indruk-

wekkende hoeveelheden lijnwaad omging. Eind 1705 had het bedrijf Dubois alles samen een berekend aantal van 26.700 ellen geverfd die nog niet betaald waren, hetzij ongeveer 20.000m. Als men aanneemt dat die weefsels ongeveer 1m breed waren, dan was dat dus 20.000m². Aan de twee grootste opdrachten, die van Michiel van Ghijsela en die van Louys de Pestere, was ongeveer anderhalf jaar gewerkt. Vermoedelijk waren in dezelfde periode nog kleinere opdrachten afgehandeld, die intussen al betaald waren en die dus niet in dit totaal begrepen zijn. Toch wel indrukwekkende aantallen voor die tijd! Dit vertegenwoordigde 0,4 à 0,5% van wat er jaarlijks op de Gentse markt, de belangrijkste *van geheel*

't Nederlant, verhandeld werd⁸⁹. We moeten er immers rekening mee houden dat het meeste lijnwaad ongeveer uitgevoerd werd.

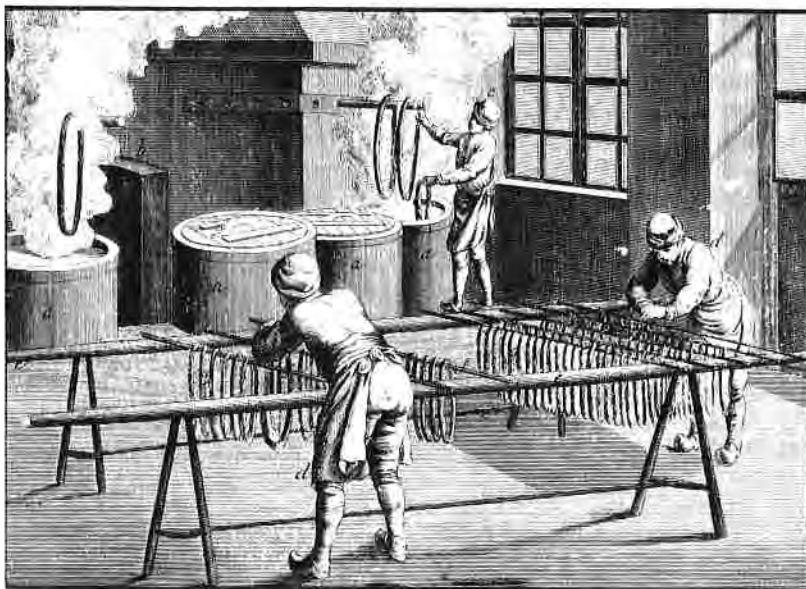
Geschiede lokatie voor ververij

Dubois oefende zijn beroep samen met zijn schoonbroer Thomaes van Haute uit op de grote open ruimte achter de kleine huisjes die destijds de noordelijke straatwand van de Willem de Beersteeg vorm gaven.

Gezien de indrukwekkende aantallen meters die moesten geverfd en gedroogd worden was een grote ruimte zonder meer noodzakelijk. Het terrein werd achteraan begrensd door de Minnemeersgracht die voor het onontbeerlijke water zorgde. De afvoer via dit *vaardeken der verwers* naar de dichtbij gelegen Leie zal evenmin een probleem geweest zijn. Er waren geen machtige burens zoals de prelaat van het Baudeloklooster dicht bij de Oudevest, die moeilijk konden doen omdat hun bierbrouwerij door het afvalwater in gevaar kwam.

Niet rijk maar muzikaal

Ondanks al hun drukke verfactiviteiten was het echtpaar Dubois - van Haute niet bepaald rijk. Ze bezaten een huisje aan de Oudevest⁹⁰ en bij het opmaken van de staat van goed werd voor 71 pond contante penningen geteld. Verder waren er enkele materialen gebruikt voor het verven. De helft van de waarde van het gereedschap (iets meer dan 16 pond) kwam op het conto van Dubois. De meubelen en het huisraad werd op 112 pond geschat. Daarmee kwam het gezin nog net binnen de middengroep volgens de indeling van de bezitscategoriën gehanteerd door Soly en medewerkers (zie kaderstuk 'Achtste leefcultuur in categoriën verdeeld'). Blijkbaar was de verversfamilie muzikaal. Naast enkele courante juwelen bezaten ze *een silveren bellaert* (rammelaar of belletjespel) *met twee silveren cnoppen* (15 schelling), *een riedt* (fluit) *met een silveren appel* (anderhalve pond waard) en *een trommel met syn stocken met silver beslegen* (2 pond).

Blauwverven met het kostbare indigo

1696

Pieter van Rampelberghe - Anna Impens

1729

Judocus Roelants - Marie Anne de Wachter

Oudevest Kad. nr. 236, 237 en 220. Heden de huizen Baude-lostraat 85 - 97 en Baudelokaai 9,10 en 12 samen met de Baude-lostraat zelf tussen Oudevest en Baudelokaai.

Pal naast de brouwerij van het Baudeloklooster, helemaal aan het andere einde van het *vaerdeken der verwers* - alias de Minne-meersgracht - vestigden zich andere verwers. Van een eerste ons bekende figuur, Pieter van Rampelberghe, komen we amper iets te weten behalve dat hij werkte met indigo voor zijn nering van *blauw- ende swertverven*⁹¹. Het huis aan de Oudevest waarin hij in 1691 stierf, stond bekend als *Den Arent of Den Dobbelen Arent*⁹².

Bier met een kleurtje?

Toen de voorgevel van *Den Dobbelen Arent* in 1630 - 1631 in steen opgetrokken werd, was het een brouwerij. Best mogelijk dat Pieter van Rampelberghe naast verven ook nog brouwde, want hij was ook nog gerecht in een deel van een brouwerij in het *Nieupoortken*. Hij was niet de enige om die twee activiteiten samen uit te oefenen. In 1715 vestigde er zich een andere verwersfamilie, de Roelants. Vanaf het begin wisten ze hun specialisatie te combineren met deze van *menagie brauwer*⁹³. Blijkbaar hoorden brouwen en verven bij elkaar op deze plek. Ergens is die, op het eerste zicht zonderlinge combinatie te begrijpen. Brouwers werkten al eeuwenlang met stookketels en ook verwers stookten fornuizen en ze gebruikten daarvoor behoorlijke hoeveelheden steenkool.

Dat zagen we hierboven al

gedocumenteerd bij de fabrikanten van gemengde stoffen die ook verfd. Of het bier aan de Oudevest soms een raar kleurtje had, is ons niet bekend en over de smaak weten we evenmin iets. Wel zijn we behoorlijk goed ingelicht over de verfactiviteiten van de familie Roelants die de van Rampelberghes opvolgde.

Het *halm* (alaam, gereedschap) en de *veirruwen* (verven)

Aan de vroegtijdige dood in 1729 van Marie Anne de Wachter, vrouw van familiepionier Judocus Roelants en moeder van zes minderjarige en vijf oudere kinderen, hebben we een mooie beschrijving te 'danken' van de ververij aan de Oudevest⁹⁴. Waar we bij collega Gillis Dubois, hierboven beschreven, zeer goed ingelicht zijn over de hoeveelheden lijnwaad die hij verfd, maar in het ongewisse blijven voor wat betreft de uitrusting, de soorten en hoeveelheden verven, is dat bij Judocus Roelants, *meester blauweecker*, net omgekeerd. We komen wel te weten dat hij naast lijnwaad meest *blauwe linten ende gaeren* verfd, en ook wel wat zijn klanten nog schuldig waren bij de dood van zijn vrouw, maar verder geen bijzonderheden over de productie. Roelants had minstens een vijftiental Gentse textielbedrijven en handelaars als klant. Een van zijn bijzonderste opdrachtgevers was zijn buurvrouw, de weduwe van Bernaert Coene (zie: 'Weinig legaturen in de *legatuer wercken* van Bernaert Coene').

Op het bedrijf aan de Oudevest werd gewerkt met *twee looden blauwcuypen*. Die waren met de deksels en bijhorende emmers iets meer dan 18 pond waard. Verder was er een *mortier en een meuleken tot het maelen vanden indigo* (2 pond), twee *cortewae-gens* (kruiwagens), *diveersche tonnen ... ende cuypen tot de verruwe dienende*, 65 *sperrén*, 400 *stocken* en 10 *micken* (gafels, stokken met vorkvormig

uiteinde of houten staanders in X-vorm) om de garens en weefsels op te hangen.

Zo erg veel was dat 'al te gaar' niet waard: iets meer dan 31 pond. De familie was trouwens nog een kleine som schuldig aan Domenicus de Mey, *meester lootgieter over eenighe reparatien aende blauwcuype*.

De verschillende verven, verfgrondstoffen en hulpstoffen (voor wat betreft de laatste: zie kadertje 'Eecken...') werden netjes opgesomd: *wauwe* (12 *porssen* = *porties*?), een *halve tonne me-crabbe*, 25 *pondt oraenge verruwe* (vermoedelijk orlean, cfr. Brassaert). De prijzen van de voorraden daaraan varieerden van twee tot 18 pond. Een niet gespecificeerde verf werd uit Antwerpen betrokken. Nog kleine sommen waren uitgegeven aan *ceessen-roet ende provencenhaut*. Dit alles werd echter overschaduwd door het indigo waarvan er voor 211 pond groot op het bedrijf aanwezig was. Slechts iets meer dan twee derden daarvan hoorde toe aan Roelants. Vermoedelijk was dit dure spul 'in compagnie' gekocht. In vergelijking met de andere hier bestudeerde textielbedrijven zat er een relatief aanzienlijk kapitaal geïnvesteerd in het bedrijf, vooral in de verven en de hulpstoffen (285 pond)⁹⁵. Wellicht om dezelfde reden opereerde ook de hierboven beschreven Dubois samen met een associé.

Verven alleen was niet voldoende om de stoffen presentabel te maken. Judocus huurde een meers aan de andere Leieoever *tot het drooghen van lynwaeten* en hij liet sommige stoffen ook nog *calanderen* even verder op de Oudevest bij Michiel Spanoghe (zie Adriaen Frans De Leu en zijn velerhande *negotiatien*').

Een nieuwe start voor vergane glorie?

Zowel Roelants als zijn collega Dubois werkten aan stukloon voor

kooplieden. Dat had gevolgen op financieel gebied. De stukloonwerkers, door Thijs loonindustriëlen genoemd, zaten in de financiële greep van hun opdrachtgevers - afnemers, de kooplieden of ondernemers - kooplieden⁹⁶. Ondanks relatieve belangrijke investeringen, vooral in producten, en hun ongetwijfeld sterk ontwikkelde vakkennis konden ook de Roelantsen in die tijd niet zo rijkelijk leven.

Hun huisinboedel lag met zijn geschatte waarde van 190 pond net in de middenmoot van de middenklasse. Toch hadden ze enkele dure zaken in huis: een *diamanten cruysse* samen met twee oorringen 11 pond waard. Voor een *damasten cleet met eenen rock ende onderrock* hield men het bij acht en halve pond. Er lagen zelfs 10 *bouttaillen* wijn voor een waarde van zo maar eventjes 108 groot per stuk, hetzij vier tot vijf zomerdaglonen. Judocus Roelants bezat ook nog een reeks landbouwgronden in het Aalsterse, te Nieuwkerken en te Haaltert⁹⁷. In die laatste gemeente was hij zelfs *hoir feodaal* met een *leenbouck wesende leen ghehauwen van sijne connynslijcke majestyts leenhove van tHaaltert* met verschillende achterlenen.

Dit alles lijkt wel een beetje op vergane glorie, maar blijkbaar had het bedrijf aan de Oudevest een goede start genomen. In 1729 bedroegen de nog verschuldigde lasten niet meer dan 5% van de nog te innen baten en de voorraden waren goed voorzien. De nazaten van Judocus Roelants zouden het er verder goed blijven doen.

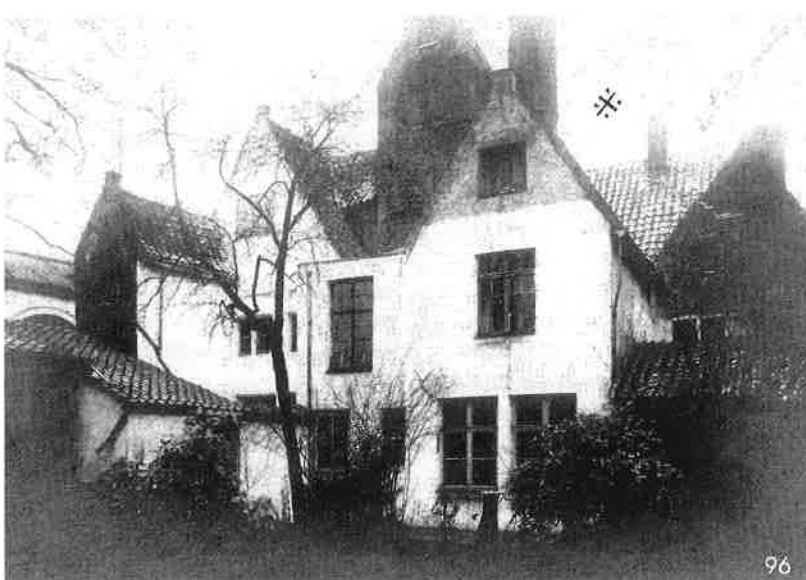
Omstreeks halverwege de 18de eeuw kochten ze niet alleen hun huis en bedrijf maar ook dat van hun burens Coene.

De Roelantsen zouden er meer dan een eeuw actief blijven en doorlopend lieten ze zich doorgaan als blauwververs⁹⁸.

De voorhuizen van de ververij - brouwerij Roelants op een bekende foto uit 1900 van het uiteinde van de Oudevest bij de gesloten ingangspoort van de Baudelohof. De trapgevel en de aanbouw naast de poort, woonhuis van Pieter van Rampelberghe en later van Judocus Roelants, kan geïdentificeerd worden met Den Arent, een schoone loove (breedhuis) met ghecanteelde dackveynstere van orduyn (kalkzandsteen, witsteen) die brouwer Jan van Gheluwe er liet optrekken in 1630-1631. In het andere huis, een tuitgevel eveneens met een langsgewel ernaast, woonde de legatuurwerkersfamilie Coene. Nadat ook dit verworven was door de familie Roelants, liet zij er een poortingang aanbrengen (1767).

(SAG, foto SCMS)

Op de tweede foto (zelfde jaar en zelfde herkomst) de achterzijde van dezelfde huizen gezien vanaf de Minnemeers. De huizen werden in 1905 door de weduwe Roelants – De Graeve aan de stad verkocht. Ze werden afgebroken voor de verlenging van de Baudelostaat en nieuwe Baudelokaai die toen gepland, maar pas na W.O. I gerealiseerd werden.

(SAG, foto SCMS en reeks G nr. 104)

Specialisten in rijgkoorden en linten

De schijnbaar onaanzienlijke rijgkoorden- en lintenweverij lagen mede aan de basis van de mechanische revolutie in de textielindustrie die zijn oorsprong vond in de 18de eeuw. Men ging toestellen bouwen waarop meerdere linten ineens konden geweven worden (zie kader 'Revolutionaire lintmolens'). We kunnen ze aan het werk veronderstellen, nog niet in een eerste hier beschreven bedrijfje van rijgkoorden, maar wel in een nog kleiner lintweverijtje in de Sint-Katelijnestraat.

De rijgkoordenweverij Legghe in de Goudstraat

1698 - 1702

Familie Legghe

Goudstraat, Kad. 75a, huidig
huisnr. 10

In 1701 liet Jacobus (Jacques) Legghe, *sieck ligghe te bedde, maer nochtans Godt lof wel ghebruikende syne sinnen, memorie & verstandt*, voor twee notarissen een niet alledaagse transactie⁹⁹ vastleggen. Het betrof een *ghifte metter waermder handt* (een gift tijdens het leven, niet bij testament na de dood) *onweder-roepelyck* aan zijn twee zussen Anna-Marie en Livijne. Hij schonk hen zijn erfdeel in een dubbelhuis in de Goudstraat en in nog twee achter aangrenzende huizen om de hoek in de Sint-Katelijnestraat¹⁰⁰. Dat was één vijfde deel¹⁰¹. Daarbij hoorde ook Jacques' deel in de inboedel van de dubbelwoning waarin hijzelf met zijn drie ongetrouwde zussen (er was ook nog een Magdalene Legghe, waarover verder meer) woonde. Dat was nog niet alles, want hij gaf dezelfde twee zusters daarbij nog zijn aandeel in de verdere familiebezittingen aan ongemunt goud, zilver en zelfs in de tegoeden voor levering van afgewerkte goederen. In ruil daarvoor moesten de twee hem een jaargeld betalen, het vruchtgebruik laten van zijn aandeel in de huizen en beloven hem *heerelycke* (als een heer) te laten begraven. Daarvoor moesten ze tussenkomen in de onkosten voor zover de verkoop van de door

broerlief achtergelaten kleren, linnen en achterstellen van huishuren die hij nog zou te goed hebben, niet zouden volstaan. Het jaargeld bedroeg slechts 18 pond groot, een zeer bescheiden bedrag: nog niet eens zoveel als wat een nederige wever toen jaarlijks kon opstrijken.

Jacques Legghe had toen een dochtertje Judoca van een tweetal jaren oud en hij was naar alle waarschijnlijkheid getrouwd. Hoe dat in elkaar zat is een raadsel. Zijn vrouw kwam nergens in beeld. Waarom nam hij zo'n ingrijpende beslissing? Volgens de notaristekst was het *om de liefde ende affectie die hy is draeghende* was tot zijn zusters, wat allicht een standaardformule was. Maar... de man herstelde, meer nog: het jaar daarop werd hij nog vader van een tweede dochtertje dat hij in 1710 samen met haar ouder zusje uitbesteedde in de kantwerkschool van Petronelle de Cockere aan de Krommewal - waarover verder meer. Ook daar liep iets grondig mis, want vier jaar later probeerde Legghe zijn kinderen uit de 'school' weg te halen wat echter deerlijk mislukte (zie kadertje 'De dochterjes Legghe in de greep van Petronelle de Cockere').

Rijgkoorden weven

Hoe het ook zij, aan die regeling hebben we de beschrijving (*Declaratie van de qualiteijt ende quantiteijt van goederen raeckende het rijgkoorden weven*) te danken van een zo goed als niet bekende nijverheid, klein maar erg gespecialiseerd: een rijgkoordenweverij. Ten minste een gedeelte van de rijgkoorden (*rijgkoorden*) werden toen klaarblijkelijk geweven op speciale kleine weefgetouwen¹⁰².

Vermoedelijk waren rijgkoorden in de 17de en 18de eeuw veel belangrijker dan nu. Op talrijke portretten en in landelijke scènes of in interieurs zien we ze afgebeeld bij rijk en minder rijk uitgedoste figuren. Men reeg er de kledingstukken mee samen die te Gent toen '*justacorps*' genoemd werden. Ze werden ook gebruikt om overmantels rond de hals te knopen of om de zwierige brede

manshoeden van toen onder de kin te bevestigen of te versieren en ook wel om beenstukken samen te rijgen of zelfs om broekgulpen toe te knopen. Schoenen voorzag men meestal van uit leer gesneden veters.

De beschrijving van het weverijtje is volledig maar summier. Dit kon aangevuld worden met wat er na de dood in 1698 van Livijne Dhauwe, moeder van de in dit stukje beschreven personages, opgetekend werd. Er waren in 1702 niet minder dan elf getouwen aanwezig in het dubbelhuis. Daarbij hoorden drie spinnewielen en vijf à zes kleine en grote *bancken*. Het is niet direct duidelijk wat daarmee bedoeld werd. Stonden de getouwen per twee of drie gemonteerd op banken van waarop ze bediend werden? Vermoedelijk waren het vrij kleine constructies. De wielen waren vermoedelijk bedoeld voor de garens of de apart gewonden bestanddelen van de koorden en linten. De waarde van dat alles werd niet aangeduid. Waar de getouwen geïnstalleerd waren komen we evenmin te weten.

Grondstof was uiteraard in de eerste plaats het garen. Er was *eene quantiteyt van wit gaeren* die samen met *het gonne op den bleeck sijnde* op 60 pond groot geschat werd. Daarbij was er nog *omtrent* de 600 pond (ongeveer 260 kg) ander garen *soo rauw als gecolleurt*. Samen met een niet bepaalde hoeveelheid *beslegghen ende onbeslegghen* (zie verder) *rijgkoorden* en het garen op de getouwen met het oud ijzer in het werkhuis, werd de waarde daarvan geschat op 30 pond groot. Dit geeft meteen ook aan dat het hierboven aangegeven wit garen in aanzienlijke hoeveelheden moet aanwezig geweest zijn.

Rijgkoorden waren noodzakelijke onderdelen van de kledij, maar ze werden graag voorzien van een luxetrekje. Dat zien we aan het uitgebreide assortiment verven waarover de Legghe's beschikten. Zo waren er drie kuipen met *verwe huidt* (verfhout)¹⁰³, een *swarte cuype, een tonneken met oraigne verwe, een tonneken met galnoten* (galappels, gezwollen op

eikenblaren verwekt door galwespen, bron van zwarte kleurstof¹⁰⁴) en ander *tonneken met olivijn* (vermoedelijk olijfolie). Een *tonne potasschen* diende in de verfprocedure als verzepingsmiddel (zie kadertje). Daarnaast was er nog een *pakasse Spaens groen*¹⁰⁵, een deel andere veerwen, *cuypen ende pertsen* (droogstokken). De verschillend gekleurde draden konden allicht dooreen gewezen worden om de koorden en linten van allerhande sierlijke patronen te voorzien. Jammer genoeg werd de waarde van al dat moois niet geschat. Ook deze vaklui moesten dus de allesbehalve gemakkelijke verftechnieken zien te beheersen!

Ook in de 'staat van goed' opgemaakt na de dood van de vader, drie maanden na de moeder werd de waarde van de werktuigen en materialen niet afzonderlijk aangegeven. Samen met *ronde en de platte gewezen coorden mette besleghen rijckcoorden, twee tonnekens wit bleck* (en) *diversche blaeren wit bleck*¹⁰⁶, was den *halm* (alaam: werktuigen) 92 pond waard. Dat bestond toen uit tien *rijckcoorden ghetauwen* met toebehoren, *slachbanken, hammers, schaeren, snijraemen, bomwielen, bootsteen* (steen waarop de garens door kloppen versoepeld werden) en *vier rollekens latoen* (een koper -zink legering). Blijkbaar was er toen ook een grote voorraad aan waardevol garen: het *gesoden* (gekookt) *gaeren, rauw getwijnt gaeren, inckel gaeren, moreyt* (zwart) *ende blauwe gaeren, oraigne ende roodt gaeren* en *wit gaeren* werd samen met *35 handen packpapier* door (bijna) buurman Joannes Aerts (zie verder) op 215 pond geschat. Dat was net iets minder dan de waarde van de huisinboedel (224 pond).

Hoger zagen we al een vermelding van *besleghen* koorden. Dat beslaan van rijckcoorden met dunne metalen hulsjes was nodig om uitrafelen te voorkomen. De zaak in de Goudstraat beschikte daarvoor in 1702 over *eene quantiteyt van bleck ende latoen weerdigh omtrent de dertig ponden groot*. Om dat te conditioneren en te bevestigen lagen er

niet minder dan twintig hamers en boren ter beschikking, samen met twee scharen. De stukjes metaal werden doorboord met gaatjes om ze vaster te kunnen bevestigen aan de tippen van de koorden.

Daarmee was de inboedel voor wat betreft de weverij ongeveer volledig op nog wat kleinigheden na: *een deel koorden ende packgaernen, een emmer catoene gaernen, eene cleene quantiteijt fineselle (?) ende gaere linten*. Om de goederen in goede orde te versturen was er *een deel packpampier*. Essentiële stukken waren ten slotte nog *twee ijseren effeneers* (weegtoestellen) en *twee schaelen elck metten ghewichten*.

Op het moment dat de notarissen de documenten opstelden, waren er precies 20 verschillende personen die voor in totaal ruim 200 pond groot aan geleverde goederen in het krijt stonden. Bij geen enkele van hen werd een verblijfplaats vermeld. In 1698 werden 11 leveringen gespecificeerd, waarvan 4 te Luik, 3 te Gent, twee te Kortrijk, en in Brussel en in Rijsel elk één. Het bedrijf aan de Goudstraat was dus op een vrij brede markt actief.

Redelijk welstellend achter een fraaie nieuwe gevel

Aan het begin van de jaren 1700 was de familie Legghe in de Goudstraat er niet zo slecht aan toe. Hun dubbelhuis in die straat was toen, net als nu nog, in gebruik als één woning. Daarover is de tekst expliciet: *twee huysen ... danof* (waarvan) *het een in het ander is geappropriert ende alsnu één wesende*. De geveltekening uit 1702 hierbij afgebeeld, geeft dat even duidelijk te zien. Voor de rest gaf de inboedel van de Legghewoning een beeld van bescheiden welstand¹⁰⁷. Een buitensporig prestigieuze zaak was het niet. Zo leek het onvermijdelijke *contoir* (kantoor) eerder op een rommelhok dan een op representatieve ruimte. Naast de noodzakelijke *lesseneere* was er daar bijvoorbeeld ook een *meelstande* te vinden. Maar dat laatste stuk, een gesloten houten bak op poten of standers om broodmeel in te bewaren, was in die tijd in

bijna alle huizen aanwezig, in de handelshuizen meest in het *contoir* of in de winkel. Het gezin kocht het graan op de markt, liet het malen en bracht het meel naar de bakker.

Klanten, leveranciers of 'zakenpartners' werden wellicht ontvangen in de *wijnckel ende ganck* waarin de weegtoestellen opgesteld stonden of - meer waarschijnlijk - hingen.

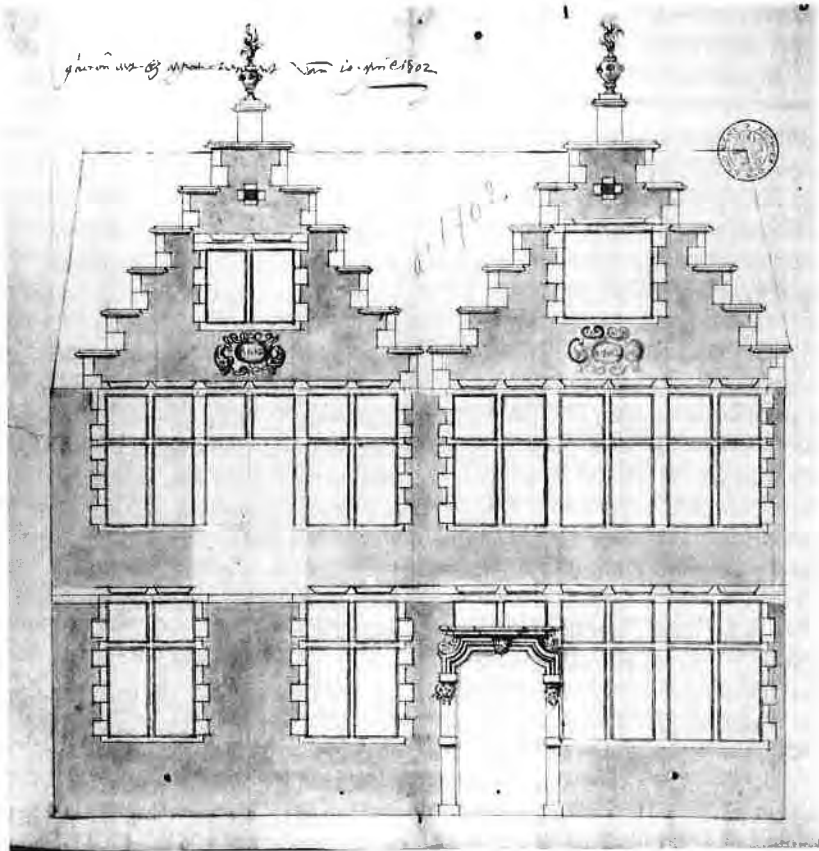
Maar er was ook de *salette* (salon) met goudleer behangen en voorzien van een *scribaentjen* (lessenaartje) met een *ingeleijde tafel*, veertien rode en zwarte zaalstoelen, waaronder twee dubbele en, nog uitzonderlijk voor die tijd¹⁰⁸: *gordijnen ande veynsters*. En wat te denken van *thien à twaelf fluijten metten tassen?* Als kers op de taart tenslotte, mogen we niet nalaten te vermelden dat de allicht niet zo grote (binnen)*plaetse* van de familie Legghe, ruimte bood voor een *hinnecot met kieckens* naast allerhande potten, tonnen, emmers, aardewerk, kommen, pannenrekken en dergelijke.

Raadsels

De zusters Legghe kregen dat alles op schrift in handen samen met de *sleutels vande* (geld)*casse ende camere daer inne de meubilaire effecten sijn berustende*. En zij *hebben den gever noch mael hoogelijck* bedankt, zo schreven de notarissen aan het einde van hun stuk op de 2de juli 1701 om 7u30 in de morgen. Met reden allicht, want het was vermoedelijk mede dankzij deze milde, maar raadselachtige en zelfs aanvechtbare schenking dat de gezusters Legghe het jaar daarop hun fraaie dubbele voorgevel konden bouwen¹⁰⁹. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat ze de lintweverij verder zetten. Uit het wedervaren van een collega geestelijke dochter, juffrouw de Moerloose (zie verder), blijkt dat dit geen evidente zaak was voor de zussen Legghe¹¹⁰.

Uit een juridisch *advijs* aan de schepenen van Gedele dat ongeveer een jaar na het opmaken van de schenkingsakte neergeschreven werd¹¹¹, blijkt dat een en ander toch niet helemaal volgens de regels gebeurd was.

Maar de waarde van de schenking (een vijfde deel van het familiebezit) werd te klein geacht om een proces in te spannen en de eventuele winners of verliezers zouden vroeg of laat toch erven van de geestelijke dochters. En ook in de bestemmingen van de schenking zit een raadsel verscholen. Waarom was zus Magdalene hierin niet betrokken net als haar zussen Livijne en Anna Marie? En wat was er eigenlijk aan de hand met de uitbestede dochterjes van Jacques... De familiegeheimen blijven ondoordringelijk en zo is het misschien maar best ook.

Rechts boven: gevelplan van de dubbelwoning uit 1702 bij de bouwaanvraag van de gezusters Anne Marie en Magdalene Legghe, geestelijke dochters. Zus Livijne was intussen overleden¹¹². Of de barokke deuromlijsting en de overige gevelversieringen zo luxueus uitgevoerd werden, als hierop voorgesteld, is nog maar de vraag. Vermoedelijk hadden de gheestelijke dochters zelfs na de schenking door hun broer niet zoveel op overschot.

(SAG, 535-78-1)

Rechts, onder: toestand van de dubbelgevel anno 2006. Over de loop van drie eeuwen werden slechts enkele details veranderd. Na jarenlange verwaarlozing en opdeling in armtierige kamertjes werd het huis aan het einde van de zeventiger jaren van de vorige eeuw terug opgeknapt.

(foto gerdaYD, 2006)

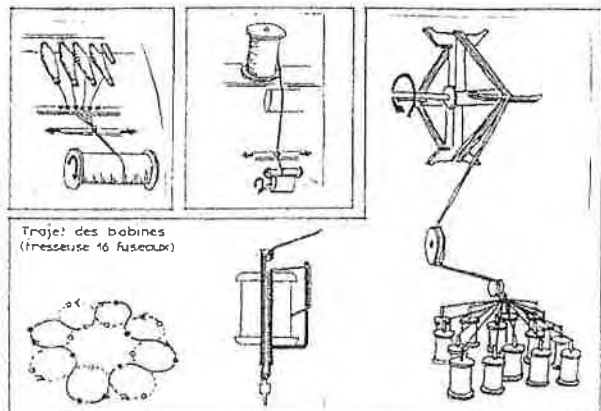
Anno 2006 scharrelen er geen kiekens meer tussen de potten en pannen op het achtererf van huize Legghe.

(foto gerdaYD, 2006)

In dit kleine voorplaatsje (ong. 4m op 2m) was in 1702 vermoedelijk de wijnckel van de rijgkoordeweaverij gevestigd.

(foto gerdaYD, 2006)

Schematische voorstelling van de vlechtweeftechniek afkomstig uit het ecomuseum van de corderie Vallois bij Rouen dat een volledig ingerichte mechanische lintkoordmakerij aangedreven door waterkracht herbergt. Vermoedelijk werkten de spin- en twijnmachines van de familie Legghe niet op die manier.

Revolutionaire lintmolens

De allesbehalve rijke familie Weweire had in 1751 in de Sint-Katelijnestraat welgeteld één waardevol bezit: drie lintwevermeulens die opgesteld stonden in het achterhuis. Samen met wat er bij hoorde, waren die molens bijna 67 pond waard. Vergeleken met de waarde van wat er anders bij wevers en ververs aan toestellen opgesteld stond (weefgetouwen, kammen en scheermolens), was dat een buitengewoon hoge som. Dergelijke molens waren eigenlijk getouwen waarop 12 tot 14 linten tegelijk konden geweven worden. Hierdoor werd de prijs sterk gedrukt. Deze revolutionaire vernieuwing kwam in de 17de eeuw op, maar ze werd heftig bestreden. Thijs beschreef hoe de belangrijke Antwerpse zijdelintnijverheid bijna ten onderging door het hardnekkige verzet van de Antwerpse meesters tegen deze nieuwigheid. In 1664 slaagden ze er in de lintmolens te laten verbieden door de centrale overheid. Hoewel dat verbod slechts in 1785 officieel opgegeven werd, waren er al veel eerder, ook in Antwerpen, nieuwsoortige lintmolens in gebruik

Moeilijk leven in het lintenweverijtje Weweire

1752

Jacobus Weweire - Isabelle Soutis

Sint-Katelijnestraat Kad. nr. 79, huidig huisnr. 17

De familie Weweire - Soutis die halverwege de 18de eeuw een vermoedelijk toen al oud huis in de Sint-Katelijnestraat bewoonde, kwam moeizaam aan de kost met linten weven. Het was een bedrijvigheid verwant aan wat de daar toen al lang verdwenen rijkkordendenwevers Legghe in het aanpalende huis om de hoek een halve eeuw eerder blijkbaar met meer succes bedreven. De zaken stonden er bij de dood van Jacobus Weweire in de laatste dagen van het jaar 1751 niet schitterend voor. Er waren in huis *geen contante pennijnghen ter oorsaecke dat met de weijnighe by den overledenen achtergelaten, betaelt sijn cleene schuldenkens*. Veel komen we dus niet te weten over de productie van het bedrijfje en ook de beschrijving ervan is heel summier.

Kostbare lintweversmeulens en verder amper iets

In het achterhuis stonden drie *meulens* opgesteld. Dat was meteen ook het allerduurste bezit (bijna 67 pond; zie kader 'Revolutionaire lintweefmolens') van de weduwe die achterbleef met haar vier minderjarige kinderen. Na verrekening van de schulden voor de aankoop, verven en bleken van garens, bleef er 78 pond over. Het is dus niet overdreven te stellen dat de hele rijkdom van de familie in die molens zat. Daar moet wel nog bij verteld worden dat de helft

van die 78 pond volgens het Gentse erfrecht aan de weduwe toekwam, terwijl ieder kind, na aftrek van de begrafeniskosten, het moest stellen met zeven en een halve pond. Dat vertegenwoordigde ongeveer een derde van het hier veronderstelde jaarloon van een wever. Om echter een van die lintweefmolens over te nemen, zou ongeveer drie keer zoveel nodig geweest zijn...

Armoe troef in een mooi huis

Aan meubeltjes en huisraad was er amper voor 44 pond in huis. Het is niet gemakkelijk te reconstrueren hoe een gezin van 6 personen in die tijd leefde. Enkele elementen uit inboedelbeschrijving kunnen misschien een idee geven. Zo was er natuurlijk een *opperste* (zolder) waarop enkel een *coeffter* iets waard geacht werd, een *veurcamer* (op de verdieping vermoedelijk, met enkele stoelen samen amper een vierde pond waard), een *camer beneden* waar het allerméeste en het belangrijkste te vinden was: een ledikant en een *beddeke*, beddenzakken, een goedkoop kastje, een tafel met *differente biese stoelen*, een *menagiere met geleyerswerk* van alles samen nog geen pond, beddengoed, *differente manshemden* en een *manscleedt met eenen mantel*. Wellicht moesten de vrouw en de kinderen het stellen met wat omschreven werd als *eenighe cleeren*, een schamele anderhalve pond waard. In de *keucken* stonden weerom een tafel en enkele *biesen stoelen*. Het koperwerk was er met zijn iets meer dan twee pond net iets meer

waard dan al het *geleyerswerck, eerdewerck, teen* (tin) en *ijzerwerck* samen. Zoals gezegd, waren de lintmolens in het achterhuis te vinden samen met een voorraad linten en garens. Er was ook een kelder, maar daar werd alleen een *stellinghxken* opgetekend. Nogal raadselachtig was de vermelding van de *saele*. In die met een pompeuze naam getooide plek was een erg goedkope *casse* het enige stuk dat vermeldenswaard geacht werd. Tenslotte was er nog sprake van de *winckel* waarin *differente linten* vermeld werden.

Alles samen acht plaatsen of plaatsjes dus, waarin amper iets van waarde te vinden was. En toch was er wat versiering: de waarde van een *cruijce* en een *schauwecleedt* werd op een half pond geschat, twee zilveren gespen op driekwart pond. De onvermijdelijke schilderijtjes en prenten die in zo goed als alle huizen, zelfs de armste, aanwezig waren¹³, ontbraken op het lijstje van de schatters. Misschien waren die al verkocht om de *cleene schuldenkens* mee te helpen delgen? Armoe troef in een eigenlijk niet zo erg klein of onaanzienlijk huurhuis¹⁴, zo lijkt het. Blijkbaar was de lintenweverij weinig succesvol uitgedraaid voor de familie Weweire. Nochtans was dat niet persé kleinbedrijf. De lintwever Augustinus vander Linden stelde in 1738, volgens de hier al meermalen aangehaalde nijverheidsenquête uit dat jaar, minstens 18 mensen te werk op zijn bedrijf aan de Oudevest (kad. nr. 222-223, huisnr. 12-14).

Foto anno 1975 van de de woning Weweire. De trapgevel werd in 1839 opgehoogd tot een lijstgevel. Het dak met nok loodrecht op de straat bleef echter onveranderd. De bovenste 'vensters' links en rechts zijn pseudo. Het is dus wat genoemd wordt een 'Hollywoodgevel' (fake bovenpartij). Er bleef geen bouwaanvraag van de oorspronkelijke stenen gevel bewaard. Vermoedelijk dateert deze van voor 1700.

(foto Dienst Monumentenzorg, Gent)

Onontbeerlijke cooffen en cooffuren

Talrijke gezinnen beschikten in de 17de en 18de eeuw over ettelijke dozijnen tot soms enkele honderden (!) hoofddekfels. Men had er *cooffen* (koof: muts die het gezicht afboordt tot aan de oren of eronder, achteraan dichtgetrokken met een frons of een lint), *coofkens*, *nachtcooffen*, *slaepcooffen*, *cooffuren* (ongeveer als koven, maar veel duurder, enkel voor rijke lui), *slaepcooffuren* en *treckmutsen*. Die *cooffen* en *cooffuren* zouden wij eerder mutsen noemen. De betekenis van het woord *coiffure* was nog niet geëvolueerd tot 'haardracht'. Die mutsen in alle maten en vormen, maar vrijwel steeds hagelwit, zijn te zien op talloze Hollandse en Vlaamse schilderijen. Ze overleefden nog lang in de (vooral) Noord-Nederlandse traditionele klederdrachten ('*harselapje*'). De boedelstaten gaven slechts zelden informatie over hun samenstelling.

Omstreeks 1730 bleken die hoofddekfels te Rijsel, waar ze even veelvuldig voorkwamen, voor zowat de helft uit kant gemaakt, en voor de rest uit zijde, linnen, katoen of serge¹¹⁵.

Zeker de vrouwelijke gezinsleden hoefden geen kou te lijden aan de fraaie - veronderstellen we - hoofdjes. Maar daarin moet men de uitleg voor die dwangmatige mutsenmode niet zoeken. Voor een goed begrip van dit alles, moet men zich bewust zijn van het taboe dat er rustte op het laten zien van vooral het vrouwelijke achterhoofd met onbedekte haren¹¹⁶. Alleen hoeren en heksen liepen (soms) met losse haren rond. Haren ontbloten vond men zelfs erger dan het laten zien van zijn/haar bloot achterste of zijn/haar geslacht. Het taboe op onbedekte hoofden bleef tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw bestaan in de kerk, maar gold enkel voor vrouwen. Heren echter mochten in de kerk onder geen beding hun hoed ophouden en ze namen hem op straat af bij wijze van groet. Vrouwen deden dat niet, nooit.

Hoeden, hoedenbussen en mutsen

Hoedenbussenmakers en mutsenververs

1733 en 1754

Pieter Leduck, zoon van Jan - Jacqueline de Clercq

Pieter Leduck, zoon van Pieter - Marie Joanne de Graeve

Oudevest, Kad. nr. 222 (deelte-lijk) en 223 (id), huidig huisnr. 10

Het kostte wel wat moeite en tijd vooraleer het duidelijk werd bij de lectuur van de staat van goed¹⁷ opgemaakt bij de dood van Jacqueline de Clercq, wat nu eigenlijk de beroepsbezigheid was van haar echtgenoot. Hij werd aangeduid als *mutsenverver* en bij de schatting had men het over den *halm* (alaam, gereedschap) van *bussemaecken* en elders over *den halm van het mutsenverven*.

Die twee vallen niet gemakkelijk te combineren. Een *busse* was in die tijd vooral een geweer, de beruchte donderbus of ook wel een collectebus. Nog een elementje daarbij waren de tegoeden voor geleverde goederen waar er sprake was van *hoebussen*. Maar wat in 's hemelsnaam kon dat wezen?

Hoedenbussen en mutsen

Uiteindelijk werden het dus hoedenbussen maken en mutsen verven. Maar wat moet men zich voorstellen bij hoedenbussen?

Waren dat zo van die mooi overtrokken kartonnen hoedendozen zoals die tot voor enkele decennia courant waren en hier en daar nog verkrijgbaar zijn? Waren het omhulsels of zakken om de hoeden in te bewaren of waren het de 'buizen' van de hoeden zelf zoals we die nog kennen van de buishoed of chapeau buse?

Meest waarschijnlijk was het dat laatste. Overigens moet hierbij verduidelijkt worden dat de hoeden in die tijd veel belangrijker waren dan nu. Wie zich geen hoed kon permitteren, hield het bij een muts.

Vrouwen droegen trekmutsen en allerhande goedkope *cooffen* of dure *cooffuren*, zoals elders in dit artikel beschreven.

Normaal werden garens of stoffen geleverd (zie hoger), maar blijkbaar werden de stoffen voor hoeden en mutsen aan de Oudevest speciaal onderhanden genomen. De staat van goed Leducq - de Clercq vermeldt het uitdrukkelijk. Een (vermoedelijke) broer van de overledene, stond trouwens nog in het krijt *over aerbeijt van verwen*. Overigens blijft het moeilijk te begrijpen waarom Leducq, wiens totale bezit (contanten, boedel en achterstellen voor leveringen inbegrepen) amper 114 pond bedroeg, zo maar eventjes 26 pond schuldig was aan Charles Simoens en de *huysvr(ouwe) van Dominicus Garsia over leverijn(ghe) van een partijde lappen lijnwaet dienstig tot (zijn) fonctie van mutseverwen*. Mutsen verven stond hier blijkbaar gelijk aan mutsen maken. Of moeten we hieruit afleiden dat het verven belangrijker was dan het maken?

Te groot behuisd?

Pieter Leducq bewoonde samen met zijn vrouw en enig kind een grote eigendom aan de Oudevest. Dit kan afgeleid worden uit de aan de familie de Potter nog verschuldigde huishuur die 27 pond bedroeg¹⁸. Ook dit moet vergeleken worden met het totale bezit geschat op 114 pond. De burens, 'grote' ondernemers Carnallie, Coene en Roelants waren zeker niet ruimer behuisd. Hoewel de familie wat dat betreft zeker boven haar 'stand' leefde, kwam ze nog niet in het rood te staan. Na betaling van de begrafenis bleef er 44 pond batig saldo, waarvan er 22 aan het (gelukkig) enige kind toekwam.

Zoon Pieter zet de zaak moei-zaam verder

We weten uit de registers van de huisgeldbelasting dat een Pieter Leducq het nog een paar decennia uithield op het grote huurperceel aan de Oudevest. Het was de zoon Pieter Joseph die de nering en negotie van zijn vader verder zette. Dat ging moeizaam want bij diens dood in 1754 bleken de schulden groter dan de baten, wat leidde tot *renunchiatie* (verzaking aan de erfenis). De kinderen erfgenamen, of meer bepaald hun voogd, weigerden de erfenis. Misschien was dat in dit geval nog

niet dramatisch want, naast weeral een hoge huurachterstand aan - nog steeds - *Mijn heer de Potter*, was de enige grote schuld die het sterfhuis bezwaarde, een som van 93 pond geleend bij de zus van de weduwe. Een aanzienlijke som, als men weet dat het totale bezit aan meubelen en gereedschap, etc. op slechts 90 pond geschat werd. De weduwe zelf wist zich via haar huwelijkscontract van 29 pond verzekerd, terwijl het tekort 20 pond in totaal bedroeg. Uiteindelijk waren enkel de kinderen insolvent...

Druckplaten, massa's lijn en schavelingen

Daarbuiten waren er gelukkig nog een paar extraatjes in huis onder de vorm van 25 *druckplaten* samen met 250 pond *gomme* (lijm). Daar werd enigszins raadselachtig aan toegevoegd: *sonder dat men weet wat danof sal gheprocedeert worden* (wat dat zal opbrengen), *dies* (omdat) *een coopman aghewacht moet worden*. Deze aanzienlijke hoeveelheid lijn zal allicht wel geënd hebben voor de hoedenmakerij, terwijl drukplaten normalerwijze van doen zijn om stoffen te bedrukken. Dat drukken gebeurde op allerhande weefsels¹⁹. Het vervilt en persen van wol en andere haren tot viltstukken, een essentieel onderdeel van de hoedenmakerij was een van de taken van de hoedenmakers-knechten (zie kadertje aan het eind van deze bijdrage 'De ziekenkas van de hoedenmakers-gasten').

In elk geval was ook zoon Pieter actief in de kleinschalige ververij²⁰. Hij verfdde mutsen en blijkbaar af en toe ook wel iets anders, zoals voorschoten. Dergelijke voorschoten werden zelfs door de chicste dames gedragen (zie bvb. de garderobe van Mevrouw Brassaert in 'Legatuurwerker actief in de Spanjehandel')²¹. Met dit elegante onderdeel van hun luxueuze bovenkledij lieten ze zich contereften op talloze bewaard gebleven schilderijen uit die tijd. Voor het verven van zo'n voorschoot rekende men bij de Leduck's 20 groot, bijna een zomerdagloon van een ongeschoolde bouwvakker. Slechts

van een enkele hoed kennen we de prijs: daarvoor moest Frans Daele 80 groot neertellen. Ook niet mis. De 'bussen' in voorraad echter waren goedkoop. Twee dozijnen werden slechts op 108 groot geschat, hetzij vier en half groot per stuk.

Ook Leduck junior had massa's lijnwaad *lappen* en *eynden* in huis: in de *achterkamer*, de *keldercamer* en de *boeije* (het pakhuis). Geschat aan 20 groot per el zou er 250 à 300m voorraadig geweest zijn. Alles samen was de waarde daarvan ongeveer even hoog als het bepaald armtierige meubilair en huisraad en de iets betere kledij. Wel beschikte Pieter over een *fusique* (geweer), *deghen ende schuppe*, maar echt bijzonder kan dat niet geweest zijn. Het werd op amper 72 groot geschat. Verder stonden er 50 zakken *saeghelinghen* op het

opperste en lag er nog wat schors (zie kadertje bij de ververs) in het magazijn. De uitrusting was niet veel zaaks: *staenders*, *wiel ende spille*, *cuypen*, *haeckers* (emmers), *lijnwaetmanden* en 250 *droogstocken*, alles samen op ongeveer 3 pond geschat. Maar daar waren de hoger vermelde *druckplaten* niet inbegrepen. Er was geen spoor te vinden van mallen, toch een belangrijk onderdeel van de hoedenmakerij zoals die nu nog bestaat.

Minder klassieke inkomsten en uitgaven

Blijkbaar had Leduck vooral afzet in het Westkwartier. De belangrijkste tegoeden van het sterfhuis voor *leveringhe van hoeden*, *mutsen* waren in *St-Quentin*, *St-Arien* (Aire) en leper. Grote sommen waren het niet. Het was na de dood van Pieter ook duidelijk geworden dat er moest uitge-

keken worden naar andere inkomsten. Een kamer werd verhuurd aan iets meer dan drie pond per jaar en een inwonend echtpaar betaalde 24 pond voor een jaar *taefelcosten*. Dat was dus ruim voldoende om het loon (twee pond per jaar) van Isabelle Martins 's *overledene dienstmaerte* te betalen. Al kon zo iemand daarbij ook op kost en inwoning rekenen, haar loon was toch minimaal. Vergelijk dit even met de veronderstelde 20 tot 25 pond weversjaarloon. En ten slotte was er ook nog het onderwijs dat de zoon en de dochter 'genoten' bij een zekere Norberta de Keyser. Voor zes maand opleiding (de zoon) en drie maand (de dochter) moest amper 166 groot (twee derde pond) aan deze verder zeker niet gesubsidieerde dame betaald worden. Per maand gerekend kwam dat op amper drie vierde van een weversdagloon!

Het huidige huis Oudevest nr. 10 werd in de eerste helft van de 19de eeuw omgevormd uit twee oudere huizen, waarvan het rechtse in de eerste helft van de 18de eeuw bewoond was door Pieter Leducq, vader en zoon, met hun gezinnen. Hoe het er toen uitzag, weten we niet.

(foto gerdaYD, 2006)

In zijn leven arme hoetmaecker en rijkheuseigenaar

1716

Joos Janssens

Goudstraat, Kad. nr. 71, huidig huisnr. 2

Ook Judocus (Joos) Janssens in *zijn leven hoetmaecker*, collega van de Leduck's, had het niet gemakkelijk om aan de kost te komen. Per kind bleef er na verrekening van alles nauwelijks iets meer dan 4 pond te erven. Maar er waren gelukkig nog de huizen.

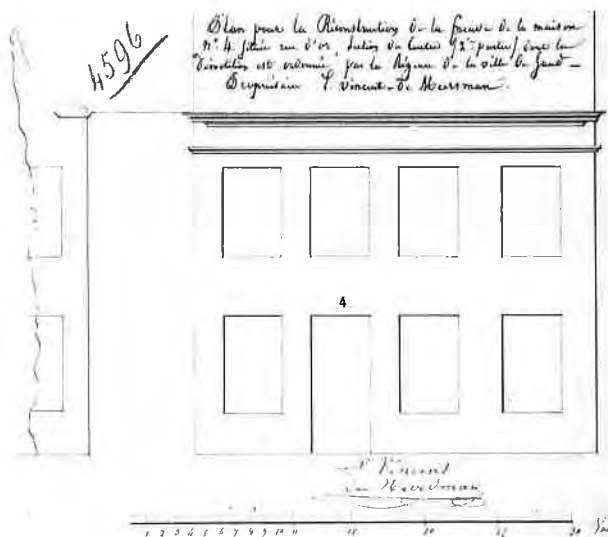
Huizenbezit

Zoals steeds in de Gentse 'staten van goed', opgemaakt om de toekomst van de minderjarige kinderen goedschiks kwaadschiks veilig te stellen, werd het huisbezit, dat altijd gemeenschappelijk was tussen de echtgenoten, niet geschat op geldelijke waarde en niet verdeeld. Alleen als er een huis moest verkocht worden om de schulden te delgen, werd daarvan afgeweken. De ligging werd wel nauwkeurig aangegeven om alle vergissingen uit te sluiten. Zo vernemen we dat het echtpaar

Janssens niet alleen bezitter was van het sterfhuis in de Goudstraat naast het hoekhuis aan de Otto-gracht, maar van nog een achttal huisjes elders in de stad¹²². Te oordelen naar de huurwaarde waren het wel geen dure huizen, maar ze zullen goed van pas gekomen zijn om de benepen situatie van de hoedenmakersweesjes wat te verlichten.

Voor ruim zes pond oude hoeden

Er waren wel enkele kostbaarheden te vinden in het huisje aan de Goudstraat: een *gauden keeten met cruijsen* werd zelfs op 7 pond geschat. Verder was er nog een *slooter keten, eenen gauden rinck en een cruysefix met hanghende casse*. Bijna even veel waard als de gouden ketting waren een *deel haudde (oude) hoeden*. Jammer genoeg komen we niet te weten hoeveel stuks er daarvan wel waren. We worden ook niet veel wijzer uit de heel beperkte opsomming van wat er verder nog met het ambacht van Joos Janssens te maken had: wol, *castor* (beverbont), niet bepaalde *stoffe* en 8 nieuwe en 8 *grove codebecken*. Maar wat met dat laatste bedoeld wordt, is ons een raadsel.

Aanvraag anno 1821 voor een reconstructie de la façade van het huis waar Joos Janssens ruim een eeuw eerder zijn ambacht van hoedenmaken be-dreef.

(SAG, reeks G12, nr. 4596)

Toestand anno 2006 van Goudstraat 12. Vermoedelijk veranderde het totaalbeeld van dit huisje enkel oppervlakkig sinds de tijd van Janssens. Het gevelbeeld (een 'Volendammer') herinnert aan het 20ste-eeuwse verleden van dit huis als een van de overtalrijke wijkcafés met rond W.O. Il populaire optochtengroep van grote en kleine 'Volendammers'.

(foto gerdaYD, 2006)

De 18de-eeuw in haar hemd gezet

Dat onze 17de- en 18de-eeuwse voorouders zich niet of nauwelijks wasten, is goed bekend. Wie dat nog niet wist uit de geschiedenisles, werd er grondig met zijn neus opgedrukt bij de lectuur van het succesvolle 'Het Parfum' van Patrick Süskind. En wie dat boekje nog niet gelezen heeft, moet dat onverwijld doen.

Maar dat totaal gebrek aan lichaamshygiëne betekende allerminst dat iedereen er ook vuil uitzag. Wie het zich kon permitteren, trok zo dikwijls mogelijk andere kleren aan. Dat stond in die tijd, zo formuleerde Robert Muchembled in zijn 'De uitvinding van de moderne mens', gelijk aan je huid reinigen zonder je te moeten wassen¹²³. In de 18de eeuw beschikte men over buitenmatig veel linnen. Zindelijk zijn op zijn kleren gaf aanzien. Was je bezweet dan trok je een nieuw hemd aan, waarbij je parfums gebruikte om te sterke geurtjes te verdrijven. Men droeg ostentatief glanzend witte stoffen, liefst met veel kant en linten en men behielp zich daarbij graag van allerlei 'hulpstukken': mouwen, halve mouwen, manchetten, kragen, halsdoeken. Ze werden onder allerlei namen opgeschreven in de 'staten van goed' in deze bijdrage (zie speciaal hiervoor de beschrijving van de tierentijnwerkersfamilie Carnaillie).

Maar... alleen rijke mensen konden om de haverklap met iets nieuws voor de dag komen en enkel zij konden uitpakken met fijne fragiele stoffen, hagelwit of in levendige en dure kleuren. De minder bemiddelden droegen kleren uit stevig weefsel, die altijd maar opnieuw werden gebruikt en afgedragen, vermaakt en versleten. Ze veranderden niet zelden meermaals van eigenaar, steevast in dalende orde van rijkdom en in een cascadesysteem. Eerst kwamen ze terecht bij de oudkleerkopers - die te Gent en elders overigens ook nieuwe kleren verkochten - daarna bij uitdraagsters, voddenkopers en in het 'zwarte circuit'¹²⁴. De kleren van hun klanten zagen er onvermijdelijk kleurverschoten en vaal uit. Veel van de natuurlijke kleurstoffen toegepast door onze ververs aan de Oudevest en elders, waren immers allesbehalve bestendig. Grauwe armoede zegt men. De kleur van de armoe was grijs, inderdaad.

Niet al te dure kledingstukken waren ook te Gent massaal aanwezig in de huizen, zelfs in deze van de laagste (maar nog steeds bezittende) klasse. In zijn onderzoek naar de 18de-eeuwse leefcultuur te Gent¹²⁵ registreerde Jan Van Ryckeghem enorme aantallen hemden in de boedels van verschillende bevolkingscategorieën te Gent. Zo bezat in de jaren dertig een huishouden uit de laagste inkomensgroep gemiddeld 22, een huishouden uit de middengroep 27 en een uit de topgroep 45 manshemden naast nog 10 halfhemden en 27 bovenhemden. Later kwam er een duidelijke polarisatie. In de tweede helft van de eeuw beschikte de laagste groep nog slechts over gemiddeld 7 hemden. Deze neerwaartse trend was bijna bij elk type kledingstuk in deze bevolkingsgroep waar te nemen. Ook de waarde van de hemden illustreerde deze polarisatie. En niet te vergeten, naast of nog onder deze laagste inkomensgroep was er de alsmaar aangroeiende categorie bezitlozen wier kleren hun sociale status reflecteerden: zonder 'have' (bezit), have-loos dus.

Voorwaar een mooie illustratie en bevestiging van de duale evolutie in de sociale stratificatie in de tijd die aan de Franse Revolutie voorafging.

Binnenlandse gespecialiseerde textielhandel

Een volgend onderdeel in het rijk geschakeerde spectrum van textielactiviteiten in de Waterwijk betreft de binnenlandse handel in lijnwaden en in wat we confectie zouden kunnen noemen. Het waren geen meerseniers¹²⁶ die eindgebruikers voorzagen van allerlei stoffen en toebehoren, of kleermakers die kleding op maat of niet op maat maakten, maar gespecialiseerde kooplieden die zelf niet produceerden, maar aankochten of opdrachten gaven tot het maken van hun goederen tegen stukloon om ze daarna te verkopen. Dat was niet echt kleinhan-

del, maar anderzijds ook geen grootschalige commercie van het type dat hierna nog zal beschreven worden.

Hemden en slaaplakens bij de vleet in het *wijnckelken* van Jan de Fijne

1717

Jan de Fijne - Joanne Bernaert 'By d'arme claeren'¹²⁷. Niet nader bepaald. Het Arme Klaren klooster was in de Goudstraat rechtover de Sint-Katelijnestraat.

Joanne Bernaert, tweede vrouw en weduwe van Jan de Fijne, was volgens de bewaarde archiefpapieren¹²⁸ *negotie doende* in lijnwaden.

Maar uit de opsomming die opgemaakt werd door de schatters blijkt dat er in haar *wijnckelken* dat voorzien was van *eenen toogh ende kaskens* met daarbij nog twee *schilderijken*(s), bijna alleen maar hemden en slaaplakens te vinden waren. Vermoedelijk liet het echtpaar en later de weduwe deze spullen tegen stukloon maken¹²⁹. Men kan dit als confectie beschouwen¹³⁰.

Alleen moeten we ons hier geen confectieatelier bij voorstellen

Goedkope hemden

Er waren natuurlijk ook wel exemplaren onder voor eigen gebruik, maar de totale hoeveelheden maken duidelijk dat die slechts een klein part daarvan vormden. Onder de 421 hemden waren er wellicht 42 voor de familie bestemd¹³¹. Dat is een grote hoop, maar niet uitzonderlijk in die tijd (zie kader 'De 18de eeuw in haar hemd gezet'). Merkwaardig genoeg werden er onder de vierhonderd en zoveel slechts 16 aangeduid als vrouwenhemden. Haalden de vrouwen hun hemden uit andere winkels, of droegen ze er geen, of waren er ook voor vrouwen bestemd onder de 98 exemplaren die niet nader gespecificeerd werden? Naast twee dozijn *lijfthemdekens* waren er 131 kinderhemden. De rest waren manshemden.

In het algemeen waren dat geen dure spullen. De kinderhemdjes waren zelfs uitgesproken goedkoop: 54 stuks werden samen slechts op een halve pond geschat, nauwelijks iets meer dan 2 groot (één stuiver!) per stuk. Vermoedelijk waren dat niet meer dan lappen lijnwaad zonder mouwen of kragen.

De manshemden waren een stuk duurder, maar toch weer niet overdreven veel: bv. 15 groot of 26 groot per stuk¹³². Vijfentwintig *crawaeten* waren bijna even duur: 12 groot per stuk. Maar dat was opsmuk en behoorde dan ook goed zichtbaar gedragen te worden.

Vier dozijnen *begijntjens*

Naast de hemden waren er nog de slaaplakens. Die werden per paar verkocht en ook daarvan lag er een behoorlijke hoeveelheid opgestapeld: men telde er 36 paar en nog enkele afzonderlijke exemplaren. Andere winkelwaren waren bijzaak: *twee packens canten*, *drije pondt genaye gaeren*. Een speciale vermelding verdienen drie en halve dozijn *begijntjens* en de vier dozijn idem dito voor kinderen. Dankzij het onvolprezen Gents Woordenboek van Lodewijk Lievevrouw-Coopman weten we wat dat waren: een

bepaald type mutsen, meest kindermutsjes.

Eenighe boecken en twee strijckijzers

Het huishouden de Fijne-Bernaert was zeer bescheiden. Er lag een behoorlijke hoeveelheid contant geld in huis (101 pond) maar de meubelen en het huisraad werden samen met de winkelinhoud op slechts 78 pond geschat. Gelukkig waren er nauwelijks schulden. Bovendien was de familie eigenaar van vijf huizen of huisjes¹³³. Opvallend bezit waren *eenighe boecken* en twee *strijckijzers*. Die laatsten waren allicht vandoen om al die hemden te strijken. Overigens waren ze van niet veel waarde. Samen met een kapmes en de boeken werden de strijckijzers geschat op amper 48 groot.

Christiaen Tyckmaecker, lijnwaadkoopman op *camer tot Brussel*

1709

Christiaen Tyckmaecker - Marie Anne Dhaens
Sint-Katelijnestraat, Kad. 173
(ca. 1830: 125), huidig huisnr. 24

Met het echtpaar Tyckmaecker - Dhaens dat aan het begin van de 18de eeuw een huis huurde in de Sint-Katelijnestraat, belanden we bij de binnenlandse lijnwaadhandel¹³⁴. Merkwaardig daarbij is wel dat het koppel het vak blijkbaar uitsluitend te Brussel uitoefende. Christiaen Tyckmaecker en zijn vrouw Marie Anne Dhaens huurden er bij de dood van deze laatste in 1709 een kamer¹³⁵ en al hun debiteuren waren in die stad gedomicilieerd. Ze worden met naam en adres gespecificeerd en zo vinden we in de rubriek *schulden van baeten* een hele reeks Brusselse straten terug.

Lynwaet en andere stoffen

De verschuldigde bedragen *over lynwaet ende matrasgoet* waren relatief (in vergelijking met wat er in de overzeese handel omging) gering; tussen 2 en 28 pond groot. Maar alles samen vertegenwoordigde dat toch het niet onaardige bedrag van 511 pond. De Tyckmaeckers kochten wellicht ongebleekte stoffen in die ze lieten verder bewerken. Dat kan verkla-

ren waarom het echtpaar nog belangrijke schulden (32 en 45 pond) had bij twee Gentse blauwververs. De aard van hun koopwaar kan afgeleid worden uit de specificaties van de goederen die samen met de meubelen, etc. *publicquelyck metten stocke* verkocht werden. Het ging om *lynwaeten*, *nailyen* (naaldkant?), *neteldoeck*, *matrasgoet* en *miselannen* (mousseline).

Zeven *vivelamours*

Niet alles in huis werd verkocht. Aan de drie kinderen (een jongetje van 5 jaar en twee meisjes van 8 en 15 jaar) werd onder andere een flinke collectie kledingsstukken nagelaten. De opsomming geeft een mooi beeld van waarmee men zich toen in de middenklasse buiten de basiskledingstukken kon tooien:

Vier *paer agageanten* (kanten mouwstukken); 7 *vivelamours* (vrouwenmutsen!)¹³⁶; 22 *gorgeretten* (kragen?); 3 *paer hantschoenen*; 20 *bombasyne mutsen* (bombasijn; zie deel II); 6 *rauwe gorgeretten* (voor de rouwdracht); 23 *snuijtdoecken sonder quispels* (tressen), *daeronder 5 gestreepte neteldoecxsche*; 16 *nachtcolieren* (kragen?); 6 *cathoene vorschooten*; 2 *corzekens*; 24 *nieuwe vrouwenhemden*; 3 *handtdwaelen*; 22 *neusdoecken met quispels*; 11 *treckmutsen met canten ende 11 sonder canten*; 5 *stucxkens spellewerck onvernaijt* (nog met elkaar te verbinden stukjes kant); 12 *slephemededekens*.

Een lang ziekbed

Blijkbaar stierf Anne Marie Dhaens, de vrouw van Christiaen, na een langdurige ziekte. Aan Dr. Lippens moest na het overlijden nog zes en halve pond groot betaald worden voor niet minder dan 128 *visiten* en één conferentie. Voor zo'n conferentie kwamen naar alle waarschijnlijkheid meerdere dokters samen aan het ziekbed voor onderzoek en overleg¹³⁷. Dat zal meestal wel betekend hebben dat het geval hopeloos was. De betaling hiervan zal overigens geen problemen opgeleverd hebben, want na aftrek van alle schulden bleef er nog 923 pond over. De Tijckmaeckers behoorden duidelijk tot de gegoede middenklasse.

Garentwijnders

(zie ook deel II)

Twijn bestaat uit een variërend aantal in elkaar gedraaide draden, meestal vlas. Getwijnde draden waren sterk en glad en uitstekend geschikt als kettendraad voor de hierboven beschreven gemengde stoffen, voor al of niet geverfde naaigarens gebruikt voor kleren, matrassen, gordijnen, stoelen, boekbinden en, last but not least voor kantslossen.

Uit de beschrijving van de uitrusting van tierentijn- en legatuurwerkers blijkt dat deze polyvalente ondernemers en vaklui hun garens zelf twijnden. Vermoedelijk deden ze dat enkel in functie van hun eigen stoffenproductie. Daarnaast waren er de gespecialiseerde twijnders die waarschijnlijk vooral kantgarens afleverden. In 1738, een economisch dieptepunt in de twijnderij, waren er te Gent 56 meesters en 212 knechten, geholpen door 53 leerlingen en een onbepaald aantal 'jongens'. Na de linnen- en tijkweverij was dit de belangrijkste productietak¹³⁸.

Deze specialiteit werd blijkbaar pas in de 17de eeuw economisch belangrijk, samen met de productie van gemengde stoffen en vooral van het kantslossen¹³⁹. Vandaar dat de twijnders niet tot de officiële neringen behoorden. Naast de 21 officiële ambachtsgroeperingen met hun min of meer talrijke 'letten' bleven er na de hervorming door de administratie van Karel V in 1540 te Gent nog minstens 16 beroepsgilden actief die het nooit tot nering brachten¹⁴⁰. Deze gilden (*ghulden*) hadden formeel een religieuze functie als broederschappen. Dat was trouwens de uitdrukkelijke voorwaarde om door het stadsbestuur erkend te worden. Daarnaast verdedigden ze de belangen van hun leden. In feite verschilden ze niet essentieel van de neringen, die trouwens zelf ontstaan waren uit dergelijke broederschappen. De meeste beroepsgilden verenigden niet erg belangrijke beroepen - de Sint-Gillisgilde van de vogelvangsters is een voorbeeld - maar de garentwijnders, verenigd in de Sint-Michielsgilde, waren van meer betekenis en vooral veel rijker dan de leden van de officiële ambachten.

De officiële benaming was *G(h)ulde van den A(e)rts Inghel S(in)te Michiel* gehouden door de twijnders der stad Gent, maar in de praktijk had men het meestal over de nering van de twijnders. In de hedendaagse literatuur gebruikt men de destijds te Gent weinig of niet toegepaste term 'ambacht'. Daarmee vermijdt men de niet erg zinvolle tweedeling nering - gilde.

Spellewerck canten en kantgarens

Is het omdat de kantproductie een nederige, overwegend vrouwelijke huisnijverheid was die buiten het georganiseerde ambachtsleven viel, dat het buitengewone belang ervan voor onze streken steeds onderbelicht bleef? Nochtans spreken de cijfers voor zich. In 1765 werd de totale jaarlijkse waarde van de Vlaamse kantproductie geschat op 500.000 pond groot en die van het lijnwaad op 1.330.000 pond¹⁴¹. Veruit het merendeel daarvan werd uitgevoerd. Spanje en de Spaanse kolonies bleven de voornaamste

afnemers, nog lang nadat de Spanjaarden hier verdwenen waren.

Handel in kantgarens en in kant waren nauw verbonden. De spellewerksters lagen met handen en voeten gebonden aan de handelaar(ster)s die hen garen en patronen leverden en de canten afnamen. In de 18de eeuw was de kanthandel trouwens een taak die vooral weggelegd was voor twijnders die kantgarens produceerden of er zaken mee deden¹⁴². De allergrootste hoeveel-

heden van hun product waren immers bestemd voor kant. Het aandeel in hun productie van het naaigaren (twijndraad) of andere draden gebruikt voor specialistische activiteiten zoals boekbinden, moet veel geringer geweest zijn¹⁴³.

Enkele twijnders die (letterlijk) steenrijk werden in de internationale kanthandel, komen in een later onderdeelje over de Sint-Katelijnestraat aan bod. Anderen, die geen grootscheepse koophandel dreven, hadden het moeilijk

om boven water te blijven. Hier volgen een drietal gevallen, die elk voor zich een aspect van deze ooit zo bloeiende nijverheidstak illustreren: een kleine producent van getwijnde garens, een tussenhandelaar, eveneens van geringe allure, en een iets ambitieuzer 'geestelijke dochter' actief in de garen- en kanthandel.

Toegedraeyde garens

1738

Pieter vanden Bossche – Livijne Pieters

Oudevest, oud kad. nr. 199-212, nu onderdeel van de MIAT-nieuwbouw en tuintoegang naast de spinnerij

Pal naast het MIAT museumge-deelte waar nu op de bovenste verdieping een imposante eind-18de-eeuwse garentwijnmolen opgesteld staat, was tot in de zeventiger jaren van die eeuw de garentwijnderij van Pieter vanden Bossche gevestigd¹⁴⁴. Hoewel de beschrijving ervan in 1738 erg summier is, kunnen we uit de prijs-schattingen toch afleiden dat het al bij al een nogal primitieve bedoening moet geweest zijn. We haasten ons om hierbij aan te stippen dat het hiernavolgende verhaal over het toen blijkbaar weinig florissante bedrijf aan de Oudevest wel wat afwijkt van dat van de internationale kooplui in de Sint-Katelijnestraat die formeel ook garentwijnners waren (zie verder).

Meulens en verwintel strijckraemen

De opsomming in de staat van goed met de *prijzij* (schatting van de waarde) van de werkhuisinboedel was summier. Het bijzonderste waren *twee meulens met hun toebehoorten* en *verwintel strijckraemen*. Met 'verwintelen' bedoelde men hier waarschijnlijk omwentelen en het toestel was wellicht een 'haspel'¹⁴⁵. Alles samen werd dat op 11 pond groot geschat. Een twijnarbeider kon een dergelijke som in een half jaar bijeen verdienen¹⁴⁶. Een (niet nieuwe) twijnmolen zoals bij vanden Bossche was drie à vier keer zoveel waard als een weefgetouw. Maar anderzijds was de kostprijs ervan slechts een vijfde

van die van een lintmolen, het meest gesofistikeerde type apparaat uit de textielsector van toen (zie kader 'Revolutionaire lintmolens'). Een goeie twintig jaar later, in 1760, zou collega Jacob van Peperseele eveneens over *twee gaeren twijnders meulens* beschikken, maar die werden met hun *toebehoorten* op 60 pond geschat, een veelvoud van de waarde van wat er bij Pieter vanden Bossche draaide¹⁴⁷. Wellicht waren dat twijnmolens van het type nu opgesteld in het museum.

Verder was het niet veel zaaks. Twee *bootsteenen* waren merkwaardig duur (288 groot samen). Gekleurde en gesterkte (gellijmde) garens waren stroef en braken rap. Ze werden versoepeld door ze te behameren (boten) op bootstenen. Daarnaast waren er *diveersche cuypen ende drij sperren, differente peirssen en slijpstenen* en tenslotte werd de waarde van wat heel vaag aangeduid werd als den *alm* (alaam, gereedschap) *vande twinnerije* op amper een half pond geschat. Even droevig was het gesteld *vooren inden winckel* waar alleen gewichten, een bezem en een dweil samen met een *meelstande* genoteerd werden.

Zeer zware lening

Contanten waren er amper in huis (7 pond). De meubels, kledij en huisraad waren 135 pond waard. Dit situeert het gezin vanden Bossche voor wat leefstijl betreft in de hogere middenklasse (zie kader '18de-eeuwse leefcultuur in categorieën verdeeld'). Uitzonderlijk in een dergelijk milieu waren wel de voor meer dan vijf pond boeken in huis. Jammer genoeg komen we de titels ervan niet te weten. Aan garens was er op het bedrijf voor heel wat meer waarde (307 pond): *rauwe, toegedraeyde, gecoleurde, witte* en andere. Een kleine twintig personen stonden nog in het krijt voor meestendeels kleine sommen *over leveryn*(ghe) *van gaeren*. Waar ze woonden werd er niet bij verteld (behalve bij iemand uit Eksaarde), wat laat vermoeden dat de actieradius van Pieter vanden Bossche beperkt was tot Gent. Daar tegenover stond een hoge som (145 pond,

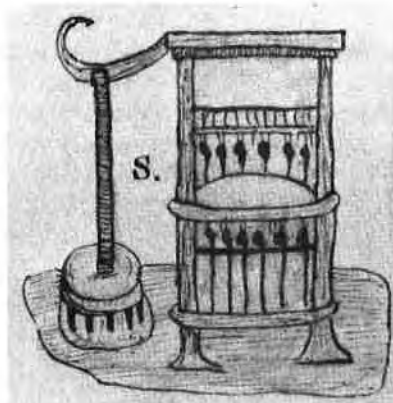
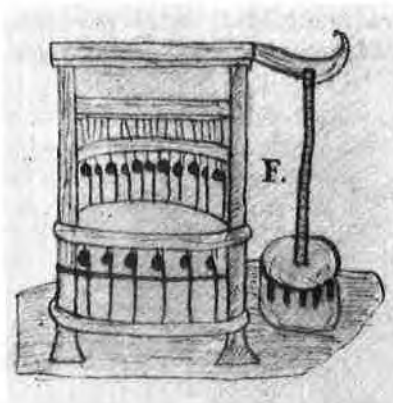
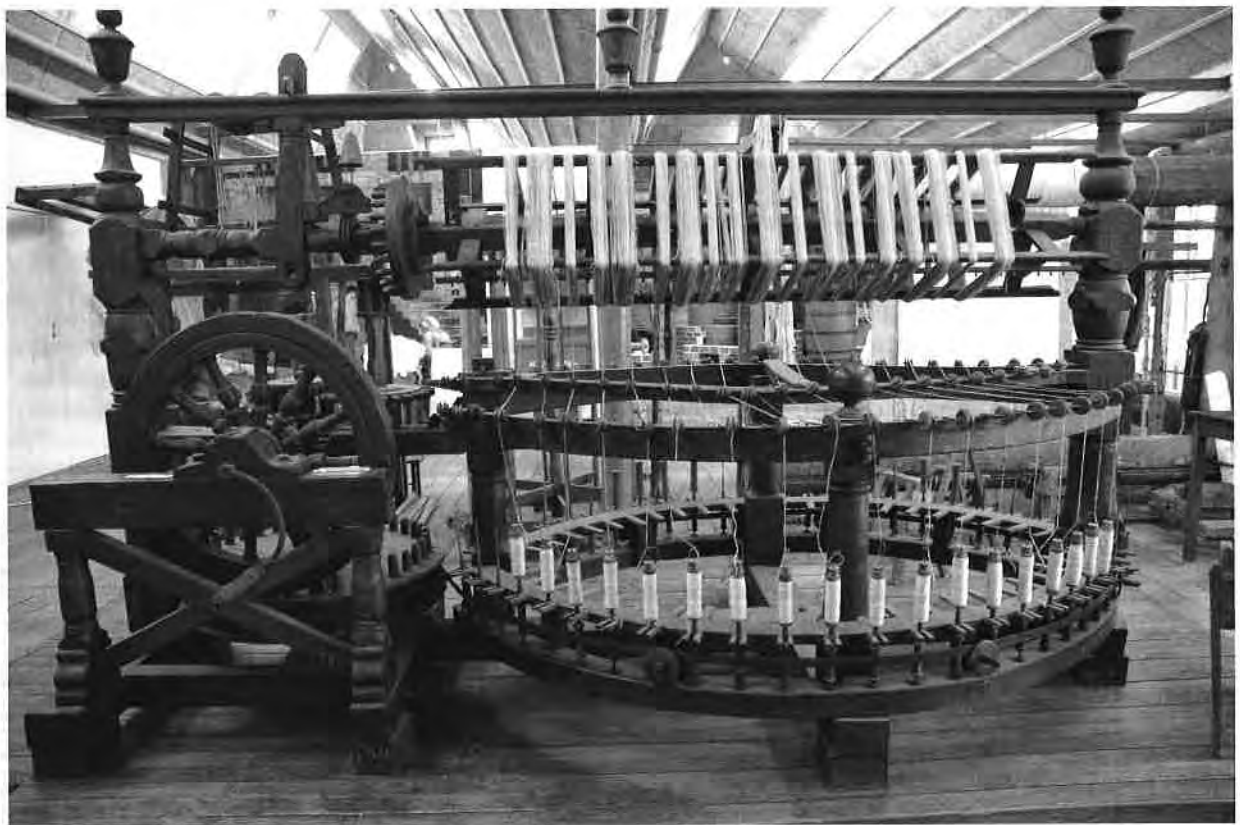
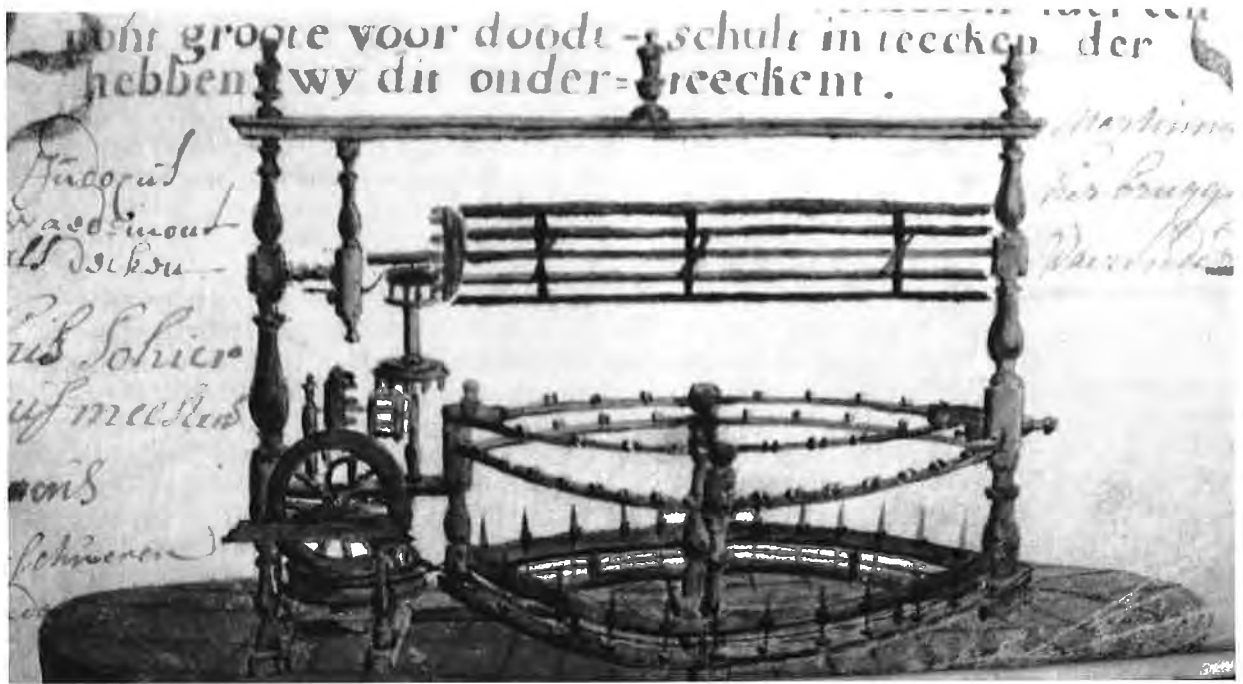
meer dan de hele huisinboedel samen) die de weduwe Stobbe-laere nog te goed had aan *bleeckloon*. Met bleken ging effectief veel geld om.

Maar dat alles zinkt in het niet bij de som van 1058 pond die het echtpaar bij schoonbroer Pieters geleend had. Ze bezaten weliswaar naast het eigen huis nog een tweede aan de Oudevest¹⁴⁸ waarin nog een achterkamer apart verhuurd was, maar dat was belast met een rente van 150 pond à 5%. De precaire situatie van de vanden Bossche's illustreert de twee meest belangrijke manieren om aan kapitaal te geraken in een tijd dat er nog geen banken bestonden: lenen bij familie en (vooral) huizen berenten. Dat de familie vanden Bossche werkelijk in acute geldnood zat, bewijst nog het feit dat een meerderjarige zoon wat meubels overnam om de apothekerskosten (geschat op 5 à 6 pond) te betalen.

Rechts : twijnmolen uit het Gentse neringboek der twijnders en daaronder het zo goed als intact bewaard gebleven vrijwel identiek toestel gedateerd 1789 opgesteld in het MIAT (net naast de twijnderij van Pieter vanden Bossche gelegen).

Vermoedelijk waren de twee molens aan de Oudevest in 1738 niet zo 'gesofistikeerd' (zie onderaan frontispice anno 1717 van het Gildenboek Gentse Twijnders, op achterzijde van de map).

(SAG, reeks 156¹⁶ nr. 4 en foto gerdaYD))

Factor en importeur van kantwerkgarens in tientallen nauwkeurig genummerde kwaliteiten

1705

Gaspaert vander Vynckt - Isabelle Audenaert

Oudevest - juiste lokatie niet bekend

Het echtpaar vander Vynckt - Audenaert woonde met hun zeven kinderen in een huurhuis aan de Oudevest. Waar dat precies was, kon niet achterhaald worden. Evenmin is bekend of de man garentwijnder was zoals nogal wat garenhandelaars in die tijd. Het is weinig waarschijnlijk. Van enige activiteit op dat gebied was geen spoor te vinden in de beschrijving van zijn al met al nogal povere zaken.

Alle de spellewerckgaerens die de overledene in facturye ontfanghen heeft

De 'staat van goed' toonde anders wel een heel gedetailleerde lijst van de garens. In totaal lag er voor iets meer dan 65 pond groot van dat goedje in het huis aan de Oudevest. Alles samen en vergeleken wat er anders aan geld omgezet werd in die sector, was dat eerder weinig.

Dat verhinderde echter niet dat de goederen zeer secuur aangeduid werden met nummers. De variatie in die nummers en, daarmee gecorreleerd, de prijzen, was indrukwekkend. We kunnen ons

nauwelijks voorstellen hoe de handelaars dit grote aantal kwaliteiten en prijzen uit elkaar konden houden. Blijkbaar was de kantgarenproductie en -handel een behoorlijk gesofistikeerde bedoening (zie in Deel 2. 'Zesentwintig verschillende kwaliteiten van kantwerkgarens, zorgvuldig genummerd en geprijsd'). Van de kleinere, goedkope nummers had vander Vynckt heel wat meer in huis dan van de dure hoge nummers. Van de garens nrs. 3 tot 10 was er ongeveer 28 pond gewicht en die werden op samen iets meer dan 34 pond groot geschat. Van de nrs. 14 tot 80 lag er slechts iets meer dan 6 pond gewicht in voorraad, maar die werden bijna evenveel (30 pond groot) geprijsd.

Silezisch of 'Hollands' garen

Vermoedelijk handelde Gaspaert vander Vynckt vooral of uitsluitend als tussenpersoon (factor) voor anderen¹⁴⁹. Te oordelen naar de schulden die nog moesten afbetaald worden, werkte hij enkel voor buitenlanders. Twee handelaars uit Dordrecht hadden nog belangrijke sommen van hem te goed. Er wordt met geen woord over gerept, maar gezien de lokatie in deze havenstad is het meest waarschijnlijk dat de garens er aangevoerd werden vanuit de Oostzee of een Baltische haven, al zijn er ook veel vermeldingen te Gent van 'Hollands' garen. Polen was (en is nog steeds) een uiterst belangrijk vlasproducerend gebied

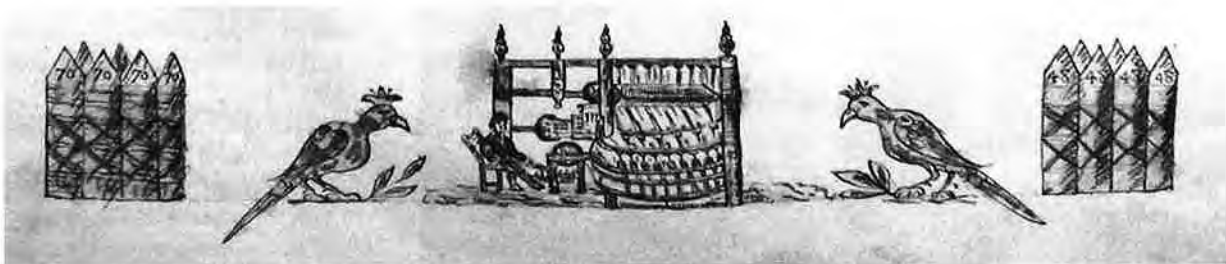
en met name Silezië was beroemd voor zijn linnen garens. Ook in de hier beschreven ondernemingen waren ze te vinden, zij het met enige moeite: in de opsommingen werd de naam meestal vervormd tot 'slegers gaeren' of varianten daarvan.

Vier pond groot per kind

Nadat alle rekeningen opgemaakt werden, bleef er niet veel meer over bij de vander Vynckts. Elk van de zeven kinderen kreeg zo'n vier pond groot toebedeeld. Een kind had bij het doopsel een 20 pond 'vontegift' gekregen van zijn *moeye* (grootmoeder) en dat zal wel een welgekomen extraatje geweest zijn. Gelukkig was het gezin nog voor de helft eigenaar van twee huizen bij de *Keeremelckbrugghen* (aan het begin van de Steendam).

Vermeldenswaard is ook dat Gaspaert nog een tweede job had. Hij was *discnaepe* voor de Sint-Jacobskerk. In die functie moest hij meehelpen bij de praktische uitvoering van de parochiale armenzorg, de 'armendis' of 'Heilige Geesttafel'. Het was een betaalde functie, maar het zal wel geen vetpot geweest zijn. De 'dis' moest nog anderhalve pond groot betalen *over reste van 's overledenens gaige als discnaepe gheweest sijnde*. Vermoedelijk was dat geen gemakkelijke job. De *cnaepe* moest zorgen voor de praktische uitvoering van wat de heren dismeesters beliefd.

Op dit fragment van een perkament uit 1720 aanwezig in het neringboek zijn op de uiteinden verpakkingen van getwijnd garen (met nummering) zichtbaar. De 'taps' toelopende bovenkant was vermoedelijk de aanzet waar men het kruiselings garen afwikkelde.
(SAG, reeks 159/16 - nr 4)

18de- eeuwse geestelijke dochters in de textiel

Veel weten we er niet over, maar toch vormden ze een wezenlijk onderdeel van de 18de-eeuwse samenleving: die 'geestelijke dochters', die al of niet vrijwillig ongehuwd bleven en die in documenten uit die tijd dikwijls 'kwezels' genoemd werden. Ze stonden onder leiding en toezicht van meestal reguliere geestelijken (paters) en volgden bepaalde regels. Bekend is het liedje met... 'begijntjens en kwezelkens dansen niet'. Sommigen verenigden zich min of meer zoals de begijnen in gemeenschappen, maar de meeste bleven afzonderlijk wonen.

Naast religieus gevoel en organisatie in contrareformatorische geest was er vermoedelijk nog een andere factor die meespeelde in de grote uitbreiding van het fenomeen in die tijd. Tijdens het Ancien Régime en nog lang daarna waren vrouwen rechtsonmondig en dat had ook zijn gevolgen voor vrouwen die ongehuwd bleven. Religieuze gemeenschappen ontstapten hier aan. Ook de zogenaamde 'coopwijven' konden rechtsgeldig handelen, maar dit enkel in hun 'coopmanscepe'. Net als de onofficiële ambachten via het aannemen van een vooral pro forma religieuze status als *ghulde* of broederschap (cfr. de twijnders met hun Sint-Michielsgilde) konden blijkbaar ook ongehuwde vrouwen, 'geestelijke dochters' die niet in religieuze gemeenschappen intraden, zelfstandig opereren. Vermoedelijk gaf deze kwalificatie hen een zekere bescherming. Zonder iets dergelijks bestonden ze als het ware niet. Voor de wetgever bleven ze trouwens onbekend¹⁵⁰.

Hoe het ook zij, veel van die geestelijke dochters moesten zien aan de kost te komen met pover betaald handwerk of als hulp in de huishouding. Sommigen met commercieel talent schopten het verder. Voor hen vormde vooral de handel in kanten, in een bij uitstek vrouwelijke nijverheidstak, een uitweg¹⁵¹. Ook in het meerseniersambacht dat tegen het einde van de 17de eeuw opvallend 'vervrouwelijkte' konden ze aan de slag¹⁵². In dit artikel worden geestelijke dochters actief in de textiel opgevoerd. Hierboven zagen we al de bouwlustige zusters Legghe met hun lintenweverijtje in de Goudstraat. Hierna volgen vooral kant- en kantgarenhandelaarsters.

Kantgroothandel en 'kantklospensionaat' aan de Krommewal

1743

**Petronelle de Cockere
Krommewal nr. 3, Oud kad. nr.
54, heden onderdeel van het
voormalige stadsgebouw Dienst
Bevolking**

Talrijke verhalen en studies tonen de belangrijke rol aan die zogenaamde koopvrouwen in kanten speelden in de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw in onze streken. Iets gelijkaardigs bestond al veel vroeger. Het was een speciale sector. De talloze kantwerkers werden slecht betaald (zie kadertjes 'Loon naar werken?' en '... te meer daar met het *spellewerck*...') en ze waren met handen en voeten gebonden aan de handelaar(sters) die patronen en garens leverden en de productie afnamen. Desondanks hadden de koopvrouwen het blijkbaar ook niet altijd gemakkelijk om min of meer stabiele fortuinen te verzamelen, zoals mag blijk blijken uit wat volgt¹⁵³.

**In Spanje... maar weynigh hope
daervan iedt te becommen**
Petronelle, 'natuurlijk' kind van

van Pieter de Cockere, *gewonnen bij Jo^{we}. Anne Verkindert*, moet een ondernemende dame geweest zijn. Zo had ze haar huis, in feite een dubbelhuis, aan de Krommewal gekocht van de erfgenamen van Laurentio Hoys (zie hierna: De Gentse connectie van de Oostendse handelaarsfamilie Hoys) voor 1150 pond groot (wisselgeld) en daarbij een zware rentelast op zich genomen. Bovendien waagde ze zich ook in de Spanjehandel. Zo had Pauwel Daneels van haar *anveert eenighe sortimenten van canten* (inkoopwaarde 43 pond) *door hem en t'sijner directie mede ghenomen naer Cadix vaerende met het schip vanden capiteyn Philippus Jacobus Pernot van Oostende*. Dat was bij het opmaken van de staat van goed zo'n 13 jaar geleden, maar aangezien zowel Daneels als Pernot stierven tijdens de zeereis, was er *weynigh hope daervan iedt te becommen*. Zoals gebruikelijk werden dergelijke achterstellen pro memorie geacteerd. Je kon nooit weten.

Spellewerck canten ende andersints

Het leeuwenaandeel van de zaken van Petronelle speelden

zich dichter bij huis af. Bij haar dood moesten nog zo'n 90 personen meestal kleine sommen betalen voor geleverde waren. Ze woonden in Gent, maar dat hoefde nog niet te betekenen dat de goederen voor hun persoonlijk gebruik bestemd waren. De heer vander Meersch *by de Predicheeren brugge* stond nog voor 113 pond groot in het krijt *over vercochte syde linten versonden ende vercocht binnen*, weeral, *Spaenjen*. Zoals meestal het geval was in die tijd, nam kanthandelaarster Petronelle er dus nog wat andere zaakjes bij als de gelegenheid zich voordeed. Er was ook sprake van lijnwaad en Juffrouw de Cockere was zelf nog aanzienlijke bedragen schuldig bij drie verschillende handelaars *over mercerye*. Daarnaast moest ze nog geld aan een Mechelse weduwe voor een levering van garens. Dit alles wijst erop dat haar zaak - in hedendaagse termen - een groothandel was.

De stokhouders hadden vier dagen nodig om alle meubelen, huisraad en onverkochte *mercerij goederen met den stocke* te verkopen. Dat bracht de respectabele som van 629 pond groot op.

Jammer genoeg weten we niet wat het respectieve aandeel was van de huisinboedel en de koopwaar, zodat we de staat waarin de juffrouw leefde, niet kunnen plaatsen in de classificatie van Soly (zie: '18de-eeuwse levensstijl in categorieën verdeeld'). Daarnaast waren er nog de *onvercochte gaerens* (vermoedelijk 'spellewergarens' voor 50 pond) de *onvercochte spellewerck canten soo ten sterfhuuse bevonden als de gonne becommen van Jo. Marie Claessens* te Antwerpen, blijkbaar een handelspartner van Petronelle. Die waren bijna 1200 pond waard, zo waar een fortuin.

School? Kantklospensionaat? Werkhuis voor kinderen? Sweat shop?

Het *spellewerck* vormde overduidelijk de hoofdmoot in de handel van Petronelle de Cockere. Maar er was niet enkel de handel. Dankzij een document¹⁵⁴ daterend uit 1719 komen we te weten dat de juffrouw in haar twee huizen tientallen kinderen, waarschijnlijk meisjes, aan het werk stelde in een ruimte die *de scholle* (school) genoemd werd. Ze dirigeerde dat etablissement samen met haar eveneens ongetrouwde nicht Petronelle Verkindert.

De uitrusting ervan bestond uit 72 kantkloksussens met daarop onafgewerkte kanten, die - het werd er uitdrukkelijk bij vermeld - eigendom waren van Petronelle. Het enige ander meubilair in de *scholle* was een *spiesschen* (goedkoopste meubelhout) *casse* met kinderlijnwaad. Minstens enkele tientallen kinderen die er werkten, waren er ook gehuisvest. Diverse plaatsen in de twee huizen stonden vol bedden en vooral bedjes: acht *ledicantjens* en een *coetseken* (verplaatsbaar kinderbed) in een *bovenkamer boven de salette* (salon), acht *coetsekens* in de *middelkamer*, acht *ledicantjens* in een *achterkamer*, vijf idem in het *cleene camerken*, zeven idem in de *voorcamer ter straten*, acht idem in een *ander bovenkamer*, twee *cleene ledicanten* met een *rollecoetse* in de *siecke camer*. Daarnaast stonden nog een viertal grotere bedden opgesteld in telkens andere plaatsen. Her en

der lag er proper of vuil linnen opgestapeld. Uit dit alles kunnen we afleiden dat minstens 50 kinderen van de kantschool internen waren. Aangezien de kinderen niet persé alleen te slapen gelegd werden, is het zelfs mogelijk dat allen, een zeventigtal, inwoonden.

Naast de *scholle* en de slaapkamers waren er een aantal faciliteiten voorzien om de kinderen in leven te houden: een aparte keuken, een *refter* met *63 tinne pintjens*, *19 alfve pintkens*, *58 tinne commekens*, *eenen tinbanck met tailloiren en schotels*, en *eenighe hauten bancken om op te zitten & andere diende voor taefels*. In het *groenselhuuseken* stond een *tonne met gesauten aberdaan* (zeevis), een *tonne met gesauten salm* en een *mandeken met droogen harinck*. Er was zeker geen gebrek aan bier. In de twee kelders lagen er daarvan zo maar eventjes 52 tonnen, naast 2 *botterstanden* (boterpotten) waarvan *eene vol ende eene bynaer geheel vuyl*. Op de verschillende *oppersten* (zolders) stonden enige koffers van kinderen en lagen er *backers collen* (bakkerskolen - houtskool) opgestapeld. *Beneden in de poorte* was er namelijk een *backerije* ingericht, voorzien van brandhout, zakken graan, meel en een *effenare* (weegschaal). Veel meer dan een eenvoudige bakstenen oven zal dat niet geweest zijn. Ook voor de geest werd min of meer gezorgd. In een *cleen bovenkamerken* lagen *eenighe boucken* naast een *mandeken met een cleene quantiteyt keerssen*. In de *salette ter straten* (het salon aan de straatzijde) stond bovendien een *autaar* (altaar) met een bankje en een stoel.

Hoe moeten we zo iets noemen: een kostschool, een pensionaat of een werkhuis voor kinderen? Dankzij het werk van Hilde Bouckenooghe¹⁵⁵ zijn we terdege geïnformeerd over meisjesopvoeding te Gent in die tijd. Zij beschreef de stedelijke armenschoolen voor meisjes en een reeks initiatieven van religieuze of semi-religieuze gemeenschappen met geestelijke dochters en van bekende privé onderwijzers. Privé

scholen met inwonende kinderen werden niet vermeld. Blijkbaar waren er buiten de door Boucken-ooghe beschreven instellingen nog meer plaatsen waar meisjes een zekere 'opvoeding genoten', als we dat zo mogen noemen. Zo goed als zeker was spellewerken het enige substantiële wat ze er leerden. Ook in de meeste andere scholen was het onderwijspeil bedroevend laag.

Uit wat in het kadertje hierbij 'De dochterkens Legghe in de greep van juffrouw de Cockere' beschreven staat, blijkt dat er voor de kinderen betaald werd door ouders of verwanten. De meisjes aan de Krommewal waren wellicht vooral wezen en halve wezen, maar het waren geen arme kinderen van bezitslozen die er geplaatst werden om een povere stuiver te verdienen. Echt arme ouders konden het relatief geringe 'kostgeld' van 12 groot¹⁵⁶ per week onmogelijk betalen. Hun wezen werden door de Stedelijke Armenkamer in de armenschoolen geplaatst of uitbesteed bij particulieren in de stad of op het platteland. Arme niet-wezen kwamen terecht in werkhuizen zoals die aan de Oudevest, waar ze meestal samen met of onder de hoede van familieleden met eenvoudige klussen belast werden (zie kader 'Loon naar werken'). A rato van 2 groot per dag konden ze daar precies zoveel verdienen per zesdaagse werkweek als wat het kostte om een kind toe te vertrouwen aan de twee Petronelles.

Het is echter praktisch zeker dat vooral de oudere kinderen in de school aan de Krommewal ook werkten, spellewerkten, om kost en inwoning mee te helpen betalen. Dat was zo in de meisjes-school van de stedelijke Armenkamer (de Rode Lijvekens- of Sint-Josephschool, eerst op Sint-Pieters, later bij de Sleepstraat) en in de stadsarmenschool voor meisjes (de Blauwe Meisjesschool in de Onderstraat) en dat zal zeker niet minder geweest zijn in de instelling van kant- en kantgarenhandelaarster de Cockere¹⁵⁷. Vermoedelijk moesten ook bij haar de kinderen 's morgens om halfzes opstaan en tien tot elf uur per dag kantklossen¹⁵⁸.

Alles wijst erop dat de levensomstandigheden er eerder leken op die in de armenscholen dan op die in de Gentse pensionaten voor meisjes uit de deftige stand zoals de Urselinenschool en de zogenaamde *Saletschool*. Een *sweat shop* was het echter niet. Degene die de kinderen er plaatsten, ontvingen niets voor hun werk, integendeel, ze betaalden... zij het niet erg veel.

Vermeldenswaard in dit verband is dat er vlakbij in de Speldenstraat - de naam heeft niets te maken met spelden en ook niets met 'speldenwerk'¹⁵⁹ - nog een school voor arme kinderen gevestigd was. Bijna pal voor de deur van juffrouw de Cockere, aan de overzijde van de Krommewal net buiten de Waterwijk, functioneerde immers sinds 1703 de '*Capotteschole*'. Het was een stichting door pastoor vander Cammen van Sint-Jacobs die een armmoedig en moeizaam bestaan kende¹⁶⁰. Ze werd geleid door wat in de archieven letterlijk kwezels genoemd werd, geestelijke dochters dus. Het was de bedoeling dat arme meisjes in deze 'school' leerden lezen en schrijven, stoppen, naaien en spelwerken. We mogen aannemen dat dit laatste de hoofdmoot vormde.

Het was de enige activiteit die wat kon opbrengen om de instelling te laten voort bestaan. Of Petronelle de Cockere zich daar ooit mee bemoeide, weten we niet.

De Armenkamer ontfermt zich over het huis aan de Krommewal

De opbrengst van de verkoop door de stokhouders kon nuttig aangewend worden om de *menighvuldige commeren* (schulden) te betalen bij de *docteurs*, de *apotecaris*, de *cirurgyn* en de hierboven vermelde schuldenaars, samen met de onkosten voor de *funerailen*. Maar daarmee was de kous nog niet af. De overledene lag niet alleen al jaren in proces met de onderbaljuw die *diversche belemmeringen* op dit huus en erf *gedaen heeft* (vermoedelijk in verband met de rentelast), maar ook met haar achterburen, de zusters Arme Klaren, *over seker servituten* (verplichte toegangen tot ingesloten terreinen, bvb.). Blijkbaar waren de geestelijke dochters van toen niet noodzakelijk lijdzame zielen. Misschien was Petronelle zelfs een harde tante.

Pas in 1743, acht jaar na de dood van juffrouw de Cockere, werd de oplossing gevonden voor haar moeilijke nalatenschap. Na de opsomming van alle problemen

schreef de ambtenaar van dienst letterlijk: *om al deze redenen zijn d'hoirs van de moederlyke zyde - de familie Verkindert of Verkindere(n) - met d'heeren gouverneurs vand' Arme Camer over de gemeenen armen*¹⁶¹ overeengekomen dat de Stedelijke Armenkamer het huis zou aanvaarden. Er bleef voor de erfgenamen van de moederlijke zijde, waaronder de bekende bouwkundige David 't Kindt namens zijn vrouw Agnes Verkindere (of Verkindert), zus van Petronelle, nog 233 pond groot over door de Armenkamer te voldoen¹⁶².

Rest nog de vraag te beantwoorden waarom de gouverneurs van de stedelijke Armenkamer, voorloper van het huidige OCMW, hier optraden. Blijkbaar had het niets te maken met de aard van 'school'¹⁶³. Dat gebeurde omdat deze instelling door Petronelle begiftigd was geworden met heel haar vaderlijk erfdeel. De overeenkomst was een middel om dit uit te klaren.

De Armenkamer zou nog geruime tijd eigenaar blijven aan de Krommewal. Hun eerste huurder was de hierboven beschreven legatuurwerker en koopman Andries Brasssaert.

De dochterkens Legghe in de greep van juffrouw de Cockere

Hierboven zagen we hoe Jacobus Legghe uit de Goudstraat in 1701 om onduidelijke redenen afzag van zijn aanspraken op een rijkkoordenweverij en andere bezittingen ten voordele van zijn zussen, geestelijke dochters. We hebben er geen verklaring voor waarom dezelfde man in 1710 zijn beide *dochterkens* Catharine (8 jaar) en Judoca (11 jaar) uitbesteedde in de 'school' van juffrouw Petronelle de Cockere. Evenmin weten we waarom hij ze in 1714 uit die instelling weghaalde, of waarom het tweetal toen wegliep¹⁶⁴ naar hun vaders huis. Hoe dan ook, deze historie zegt wel iets over het harde leven in die tijd.

In dat bewuste jaar 1714 beklagde Petronelle er zich bij de schepenen over dat de twee kinderen *met hunne beste cleederen* verdwenen waren van bij haar. Ze verbleven bij hun vader en ze waren niet van plan terug te keren, zo schreef ze. Die vader had echter in 1710 een *accort* gemaakt dat de twee zeven jaar *t' haere huysel* moesten blijven. Om kosten voor eten, drinken, kleren en lijnwaad te vergoeden, verplichtte Jacobus zich ertoe per week een schelling (12 groot, ongeveer de dagverdienste van een volwassen kantwerkster) te betalen:

Het contract was dus eenzijdig verbroken en daarom vroeg Petronelle dat de schepenen zouden ordonneren dat de kleine Catharine en Judoca terug moesten keren *om alsoo hunnen tydt te volbringhen*. Ze stelde als alternatief voor dat Jacobus haar zou vergoeden voor de misgelopen (toekomstige) inkomsten à rato van 4 pond per jaar voor Catharine en het dubbele voor Judoca. Samen met de bijhorende interest en de kosten van het geding klom die geldelijke eis op tot zowat 50 pond, een zware som. Dat was veel meer dan wat de man contractueel verplicht was te betalen voor onkosten (iets meer dan vijf pond per jaar voor de twee). De schepenen gaven de voorkeur aan de eerste oplossing en veroordeelden Jacobus in één moeite door nog tot het betalen van de onkosten die de geestelijke dochter had moeten maken. Of de bijzonderste geïnteresseerden ooit gehoord werden in deze zaak, valt ten zeerste te betwijfelen.

Nog een *geestelijke dochter* in het huis Legghe

1769

Anne Marie van Peperseele
Goudstraat nr. 10, kad nr. 75
Vijfenzestig jaar nadat de zussen Legghe, *geestelijke dochters*, een mooie dubbelgevel lieten optrekken bij hun huis in de Goudstraat, betrok een collega van hen het huis¹⁶⁵.

's *Overledene(ns) negotie van spellewerck kanten en spellewerck gaerens.*

Joffrauwe van Peperseele, in haer leven geestelijke dochter, bezat geen vastgoed en huurde het huis. Voor de rest vond men er wat men zo ongeveer bij een kleine handelaar(ster) kon verwachten. De meubelen en het huisgerij brachten 82 pond groot op bij de publieke verkoop. Daarnaast was er nog voor 26 pond aan contanten. Buiten de venditie gebleven ende ten meeste profijtte aen d'een en d'ander uijt ter handtvercocht waren al de spellewerck kanten 's overledene(ns) negotie geregardeert hebbende. Dat bracht 91 pond op. De spellewerck gaerens werden voor 21 pond verkocht. Dat volstond ruim om op te wegen tegen een tweetal behoorlijk zware schulden onder vorm van wisselbrieven.

Veel worden we er niet wijzer door, maar het geval van Anne Marie van Peperseele illustreert, samen met de andere hier beschrevene, hoe de handel in kleintextiel heel wat vrouwen uit wat we zouden kunnen noemen de middenstand, toeliet een zelfstandig leven te leiden als ongehuwde. In tegenstelling tot juffrouw de Cockere was Catherine van Peperseele lid van het Meerseniersambacht dat toen ongeveer 70% vrouwelijke leden (meesteressen) telde¹⁶⁶.

... te meer met het *spellewerck* weinig gewin te doen is

Waar de weduwe van Joannes Raelen precies woonde, weten we niet. Maar haar verhaal zegt wel iets over het kantwerk waarmee ze toen moest zien aan de kost te komen¹⁶⁷. De vrouw had een ziekelijke dochter bij haar in huis en een zoon *binnen Oostindien*. Of die daar in dienst van de Zuid-Nederlandse Oostendse Compagnie dan wel met de Noord-Nederlandse Oost-Indische Compagnie terechtgekomen was, weten we niet¹⁶⁸. In 1732 lag nog iets meer dan 50 pond geconsigneerd bij de secretarissen van de schepensbank van Gedele, zijnde het deel van de twee kinderen in de goederen nagelaten bij de dood van Joannes¹⁶⁹. Het geld werd vermoedelijk buiten bereik gehouden, omdat de zoon in het buitenland was. Dat was een van de taken van de schepenen van Gedele die er moesten op toezien dat alle wezen of halfwezen in gelijke mate konden genieten van hun erfdeel, als er iets te genieten was. Hier in dit geval was er inderdaad wel iets. Het gezinnetje was niet echt arm naar de normen van die tijd¹⁷⁰.

Maar hoe dan ook, de weduwe Raelen, die alleen met haar nu twintigjarige dochter achtergebleven was, had het moeilijk. Ze probeerde in 1731 en opnieuw in 1732 een deel van het geconsigneerde geld los te weken om, zo schreef ze of liet ze schrijven, het *aenstaende wintersaison* voor haar dochter te *coopen eenige cleederen ende lynwaet*. Verder wou ze er ook *eenighe montkosten* (wat voedsel), brandhout en andere dingen mee om de winter door te komen. Ze zat in een penibele situatie: *gecommen synde tot eenen grooten auderdom* en gezien er vanwege de slechte *conjointure des tydts*, met haar *hantgewinsten* (inkomsten uit handwerk) niet veel te verdienen viel: te meer met het *spellewerck* weinig gewin te doen is. Er was bovendien toen weinig *trock* in dat luxeproduct. Tot overmaat van ramp was de niet bij naam genoemde dochter niet in staat om een handje bij te steken want *met haer handtgedaedt als continueelijck onpasseyck synde* was het haar *onmogelyck den cost te winnen*. Hoe dit treurige verhaal verder afliep, weten we niet. Arme of niet echt gegoede weduwen die er niet in slaagden te hertrouwen, hadden het erg moeilijk om te overleven.

Het blijft ons verbazen dat het maken van kant - zelfs voor de minder luxueuze kwaliteiten was toch jarenlange opleiding en ervaring nodig - minder opbracht dan wat een wieldraaier aan een twijnmolen kon verdienen, een taak die de eerste de beste totaal ongekwalficeerde dommerik aankon. De uitleg, zo schreef Alfons Thijs, is simpel: kantwerk was vrouwenwerk en aan werkkrachten van dat type was er geen gebrek¹⁷¹.

Ondanks deze geringe verdiensten was kant sociaal-economisch heel belangrijk. Voor talloze huishoudens moet het een welgekomen aanvulling geweest zijn van het povere inkomen. De populariteit van kant in de kleermode die begon aan het einde van de 16de eeuw, hield onverminderd aan gedurende twee eeuwen. Tegen het einde van de 18de eeuw begon de aftocht stilaan. Maar het zou nog anderhalve eeuw duren vooraleer het 'spellewerk' enkel een kunstzinnige vrijetijdsbesteding werd, meestal uitgeoefend in clubverband. Tot halverwege de 20ste eeuw probeerden meest oude vrouwtjes die anders niet meer aan de slag konden, er iets mee bij te verdienen.

Sint-Katelijnestraat, rijk dankzij kant

Met kant ging heel wat geld om. Konden de duizenden kantwerkers daar amper van profiteren (zie kadertje 'te meer met het spellewerck wijnigh gewin te doen is'), en geraakten de hierboven beschreven figuren maar moeilijk uit de schulden met hun handel in kant en kantgarens, anders was het gesteld met de grote exporteurs. Het is wellicht aan toeval te wijten dat hun welstand, die zij grotendeels aan de internationale kanthandel te danken hadden, nu nog zijn stempel drukt op de Sint-Katelijnestraat in de Waterwijk.

Een groot garentwijndershuis en een uitgesloten geestelijke dochter

1698 - 1749 (geen staat van goed)

Pieter en Marie Catharine de Moerloose

Sint-Katelijnestraat nr. 16-22, met uitgang aan de Oudevest zonder nr., kad. nr. 128

Pieter de Moerloose was garentwijnder. In 1710 werd hij zelfs deken van het ambacht¹⁷², maar in de bouwaanvragen die hij in 1700 en in 1721 indiende voor zijn huizen in de Sint-Katelijnestraat, gaf hij zich uit als *coopman*. Van hem kennen we geen andere transacties dan in kantgarens met zijn overbuur en collega garentwijnder (en eveneens koopman) Joannes Aerts (zie verder). Het is echter best mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat ook hij handelde in het eindproduct kant en dat hij in de export ervan actief was. Zijn naam komt voor samen met die van zijn hierna nog te beschrijven overburen op een verzoekschrift om de Engelandhandel te vergemakkelijken (zie afbeelding p. 58).

Synen grooten huuse

Blijkbaar had Pieter veel meer succes in zaken dan de hierboven beschreven figuren die eveneens in die sector zaten. Het huis dat hij in 1700 liet bouwen in de Sint-Katelijnestraat moet in die tijd minstens zo indrukwekkend geweest zijn als de bouwtekening¹⁷³ (zie figuur) laat uitschijnen. In die straat met voordien allemaal kleine huisjes op gelijkmatige, meest 4 tot 5m brede perceeltjes, luidde het een trend van schaalvergroting in. Het was er de eerste samenvoeging van twee huizen en percelen¹⁷⁴. Vooral in het eerste decennium van de 18de eeuw zou de Moerloose navolgers kennen. De grote huizen die toen gebouwd werden, zijn nu nog beeldbepalend in de straat. Daarmee verloor de Sint-Katelijnestraat het bijna armoedige karakter dat haar sinds haar ontstaan, vermoedelijk rond 1300, gekenmerkt had¹⁷⁵. Net als zijn collega's garentwijnders en handelaars in de straat hield Pieter het niet bij één of twee huizen, hij verwierf ook het huis van de hierboven beschreven Christiaan Tyckmaecker *naest synen grooten huuse*¹⁷⁶ en een of twee huisjes aan de Oudevest grenzend aan zijn achtererf samen met nog huisjes in de Gelukstraat. Doordat er geen staat van goed opgemaakt werd - Pieter en zijn vrouw stierven zonder minderjarige kinderen - weten we niets over eventuele andere bezittingen en amper iets over 's mans handel en wandel.

Dochter Marie Catharine mag niet verder twijnen

Er was echter minstens één meerderjarige dochter die ongehuwd bleef, en die had het niet gemakkelijk, getuige de volgende scene. Op een misschien wel mooie dag in juni 1735, *den vierden deser loopende maendt*, trok een groepje allicht ernstig kijkende en vastberaden heren de

Waterwijk binnen¹⁷⁷. De *deken van het* (twijnders)*gilden vanden aerts-Enghel Ste Michiel, de preufmeesters ende warrandeers* (de leden van de 'eed', alias 'gezworenen' die de leerlingproeven en de op de markt gebrachte garens moesten keuren) begeleidten de *princelijken officier* (ge-rechtelijke ambtenaar) naar het huis van Jo^e Marie Catharine de Moerloose, *geestelijcke dochter woonende inde Catelijnestrate*. In haar *werckhuys* bevond de officier dat *haere knechten besigh waeren met het wercken van witte gaerens op eenen ordinairen twijnmeulen*. Juffrouw de Moerloose zat in nauwe schoentjes. Zij had immers *geenen den minsten vrijdom* van de twijndersnering en ze werd *wel ende expresselijck van sijne maj^s weghe gheinterdiceert* verder te werken met haar knechten.

Wat was er hier aan de hand? Na de dood van haar moeder, de weduwe van Pieter, had Marie Catharine blijkbaar het twijndersbedrijf verdergezet en dat kon nu eenmaal niet. De weduwe zelf mocht dat wel. Het was gebruikelijk dat weduwen het bedrijf van hun man verder zetten. In het proces door de twijndersgilde aangespannen werd de vrouw van wijlen Pieter zelfs *vrije supposte* van het ambacht genoemd. *Suppost* was de courante aanduiding van een gewone ambachtsmeester. Maar de dochter kon de twijnderij niet verder zetten. Als vrouw kon ze onmogelijk een meesterproef afleggen en lid worden van de gilde. Dat haar knechten de stiel even goed kenden, speelde geen rol. Misschien niet in principe, maar zeker in feite konden alleen de bazen - eigenaars meester worden¹⁷⁸. En dat moesten mannen zijn: de producerende ambachten bleven uitgesproken mannenbastions¹⁷⁹.

Bouwtekening anno 1700 (jaartal ook in de gevelsteen aangeduid) van het groote huys van Pieter de Moerloose.

(SAG, 535-285-1)

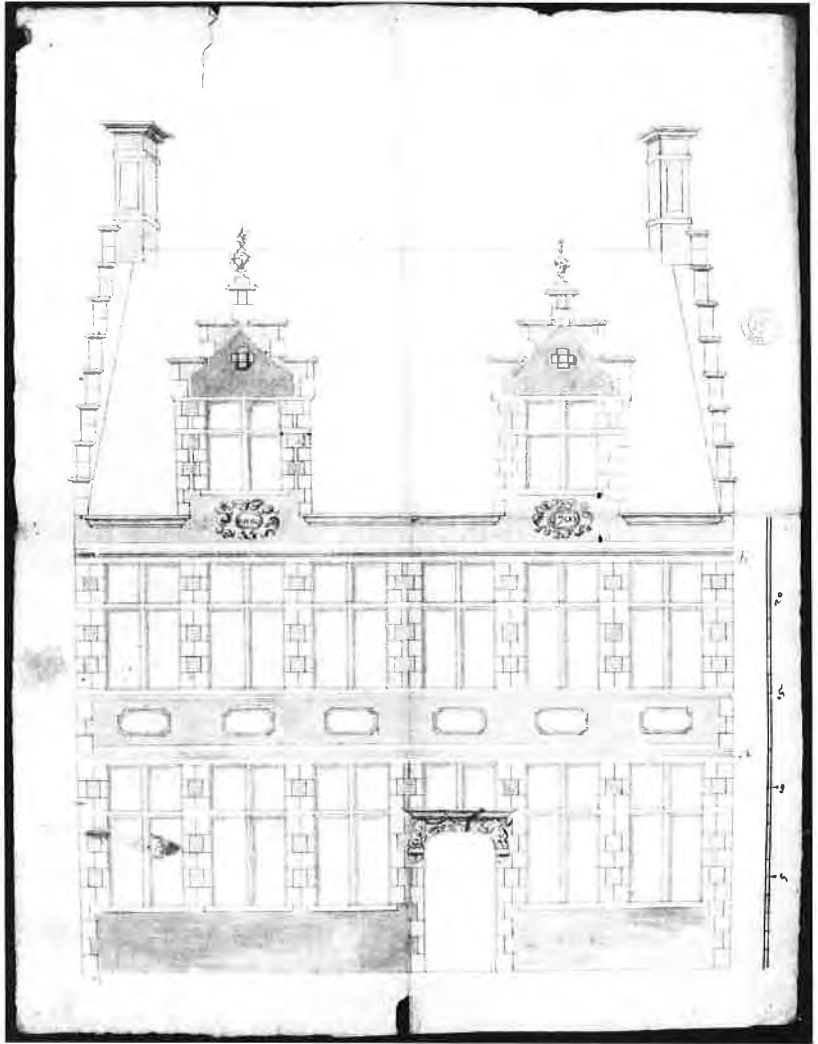
Uiteindelijk werd een uitdovingsperiode van maximum één jaar opgelegd. In die tijd mocht de klaarblijkelijk grote voorraad garens verwerkt worden.

Dat hoefde echter niet te betekenen dat juffrouw de Moerloose van haar 'renten' moest gaan leven of gaan bedelen. Waarschijnlijk zette ze de handel verder. Dat kon ze zelfstandig blijven doen. Ook zij deed dat als 'geestelijke dochter' net als haar collega aan de Krommewal, de hierboven beschreven Petronelle de Cockere (zie het kaderstuk over de geestelijke dochters in die tijd).

Vermoedelijk werd de handel van Catharine een succes, want heel wat jaren later, in 1749, diende ze een aanvraag in om een *cleen huijseken* samen met nog een ander huisje achter aan haar erf te laten veranderen in een *poorte cochaire* uitgevend op de Oudevest¹⁸⁰. Dit wijst erop dat de toen nog steeds ongehuwde dame een koets bezat, hét statussymbool van die tijd! Om garens en kanten in of uit haar magazijnen te voeren waren immers geen wagens of karren van doen...? Dat deed men met manden en kruiwagens.

Situatie van het huis de Moerloose (links) na de verhoging in 1844 met een verdieping. De foto illustreert uitstekend de schaalvergroting in de bebouwing daterend uit 1700 en nu nog steeds zichtbaar in het straatbeeld.

(foto KIK, Brussel, 1942)

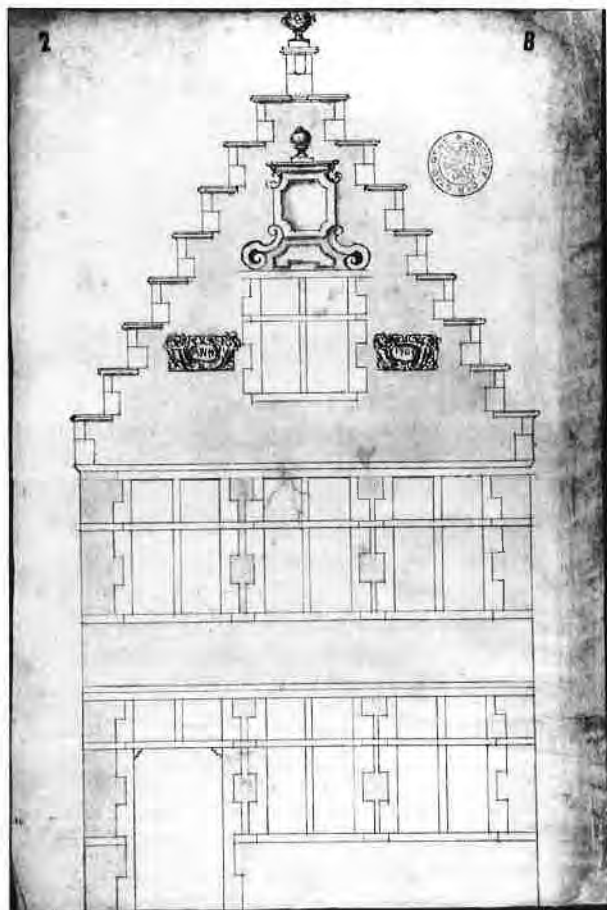

Zijzicht op de toegevoegde bovenverdieping van het huis de Moerloose. De verhoging was niet ingrijpend. De dakconstructie werd grotendeels intact gelaten. Een stuk zoldering werd er op 'ingezet' aan de straatzijde. Het kwam er in de 19de eeuw vooral op aan 'hoog' te lijken... Dit komt tot uiting in de gevel rechts ervan. De oorspronkelijke trapgevel daarvan, in 1705 gebouwd in opdracht van overbuurman Joannes Bellemans (midden, links) kreeg er in de 19de eeuw een nepverhoging bij.

De actuele gedecapeerde toestand aan de Sint-Katelijnestraat laat toe het huis uit 1700 in de gevel 'af te lezen'. Men herkent gemakkelijk de toegevoegde verdieping. Men vindt sporen terug van de dun gepleisterde muurlijsten, de verlaagde vensterdorpels, de weggenomen kruisvensters, enz.

(foto gerdaYD, 2006 en SAG 535-285-2)

Zicht op de grotendeels (op de dakvensters en de vensterkruisen na) nog intacte vroeg-18de-eeuwse achtergevel van het huis de Moerloose vanuit het MIAT-gebouw.

(2006, foto gerdaYD)

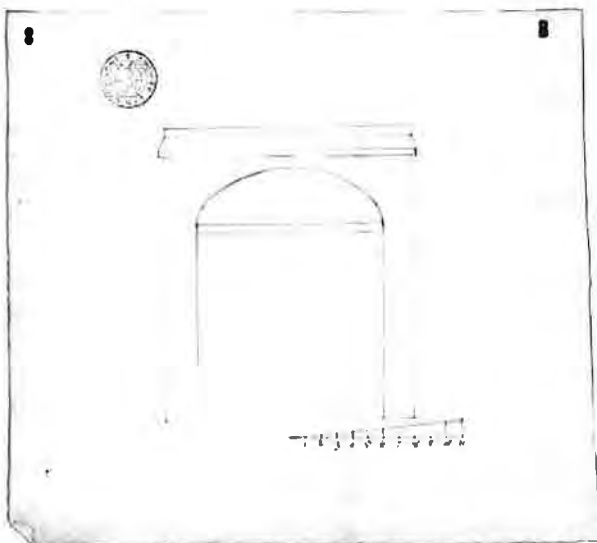

Bouwaanvraag uit 1749 van Juffrouw Marie - Catharine de Moerloose voor een poorte cochaire bij haar achtererf uitgevend op de Oudevest.

(foto Stadsarchief)

Actuele toestand van de poorte cochaire aan de Oudevest. De 18de-eeuwse poortingang en sporen van een later bovengebouwde verdieping bleven bewaard.

(foto gerdaYD, 2006)

De Sint-Katelijnestraat: schatrijk in oorlogstijd

Het is al meermaals geschreven, maar te weinig bekend, dat de grote en langdurige oorlogen tegen de veroveringspogingen van Louis XIV niet persé rampzalige gevolgen hadden voor de economie van de Zuidelijke Nederlanden. Het traditionele lijdensverhaal uit de 'vaderlandse' geschiedenis gold zeker niet voor de bloeiende lijnwaad- en kantindustrie¹⁸¹.

Misschien zijn er te Gent weinig plaatsen waar dit zo overtuigend bewezen wordt als in de Sint-Katelijnestraat. Er heerste in het eerste decennium van de 18de eeuw, net na de Grote - Coalitieoorlog, ook de Negenjarige Oorlog genoemd (1689 - 1697), van de Augsburgse Liga tegen de Franse zonnekoning, tijdens het woelige 'interregnum' dat daarop volgde en ook nog tijdens de Spaanse Successie oorlog (1705 - 1713) een ware bouwkoorts. De vanaf 1700 bewaard gebleven bouwaanvragen illustreren dit evengoed als de nog steeds bestaande bebouwing. In 1700 - 1707 kwamen er uit de Sint-Katelijnestraat bouwaanvragen voor vijf huizen. Vier ervan gingen uit van de hier behandelde textielhandelaars, een vijfde was afkomstig van een kruidenier (hoek Goudstraat). De nieuwe bouwsels waren op één na allen vergrotingen door samenvoeging van in totaal 9 woningen. Het zou nog tot 1775 duren vooraleer er opnieuw een aanvraag bij de schepenbank belandde voor een nieuw huis of huisgevel in de straat¹⁸².

Ook de omvang en de allure van de huizen die nu nog af te lezen valt in het straatbeeld in verbouwde of in gerestaureerde vorm, liegen er niet om. Door een zeldzaam toeval bleven alle vijf huizen in essentie bewaard, getuige de illustraties in dit tijdschriftnummer.

Wisselbrieven en muntkoersen *in wisselgelt*

In die tijden toen de banken, zoals we ze nu kennen, nog niet bestonden, waren wissels zeer algemeen gebruikelijk, vooral in de internationale handel. Bij handelaarsfamilies duiken ze in bijna alle staten van goed op. Van Dale geeft als definitie: *schriftelijk middel tot overdracht van geld, waarbij de ondertekenaar iemand opdracht geeft om een geldsom aan een andere, genoemde persoon te betalen*. Het betreft een geschreven belofte een geldsom te betalen in een andere plaats dan die waar het document is afgegeven, in het jargon: een orderbiljet met plaatsverschil. Deze kredietvorm, ongeveer de oudste en primitiefste, ontstond voor wat ons werelddeel betreft in Italië in de 12de eeuw.

Wisselbrieven waren een relatief veilige manier in dikwijls onveilige tijden om goederen verstuurd over grote afstanden, te laten betalen. Dankzij dit goed uitgebouwde systeem moest geen geld overzee verstuurd worden. De ondertekenaar verbond er zich tot betaling in een andere plaats aan de bestemming of aan diens agent (actieve orderclausule) ofwel om daar te betalen via zijn eigen agent (passieve orderclausule). Concreet kon dat bijvoorbeeld betekenen dat een koper van Gents lijnwaad in Sevilla betaalde met een dergelijke schuldbrief. De opgetekende bedragen waren uitgedrukt in ponden of in guldens *wisselgelt*. Dit was ongeveer 12% minder waard dan het *courant* geld.

De Pelikaan in de Sint-Katelijnestraat dankt zijn bestaan aan kant en lijnwaad voor Spanje

1707

**Joannes Bellemans - Catherine Therese de Roy
Sint-Katelijnestraat 11 (Kad. 85i)
met uitgang aan de Ottogracht.**

Prominent in de Sint-Katelijnestraat is het grote dubbelhuis¹⁸³ dat bekend staat onder de naam *De Pelikaan*, een naam die zeker niet in gebruik was in 1701 toen de woning gebouwd werd, maar die vermoedelijk uit de late 19de-eeuw dateert¹⁸⁴. De achtergrond

van dit bouwwerk, met name de financiële kant daarvan, was totaal onbekend tot nu toe. Het zal wel niemand verwonderen dat deze, zoals bijna alle grote rijkdom te Gent in die tijd, te zoeken was in de internationale textielhandel. Maar enkele details zijn toch wel heel speciaal.

Bouwers in de Sint-Katelijnestraat en kasteel-eigenaars te Melle

Joannes Bellemans en zijn vrouw Catherine Therese de Roy werden inderdaad - en dat is hier letterlijk te nemen - steenrijk in die handel. In 1700 kocht Bellemans die al eerder een mooi huis bezat in de Waaistraat¹⁸⁵, twee huizen in de

Sint-Katelijnestraat met een (nu nog bestaande) uitgang aan de Ottogracht. In 1701 vroeg en verkreeg hij de toelating om ze af te breken en te vervangen door één enkel nieuw huis¹⁸⁶. Blijkbaar was er geld zat. Amper vier jaar later liet hij aan de overzijde van de straat, net naast het nieuwe huis van Pieter de Moerloose, een mooi versierde trapgevel optrekken van het standaardtype uit die tijd¹⁸⁷.

Maar dat was nog lang niet alles. Het echtpaar was sinds 1699 voor de helft ook eigenaar van een kasteel en bijhorende landerijen te Melle¹⁸⁸. Het betrof hier de voorganger van het bekende kasteel

de Potter d'Indoye zichtbaar aan de Brusselsesteenweg, het oude 'Goed ter Meers'. Volgens de beschrijving in de staat van goed Bellemans - de Roy bestond het eigendom uit *een opper, ende neder hof, mitsg(ade)rs casteel gemetst uytte waeteren, rondtome in sijne wallen ende vissche-rije, appendentien ende depen- dentien... gronden ende landerijen daer annex, ghestaen ende gheleghen binnen de ... prochie van Melle*. Daarbij hoorden nog *18 partijen van lande, meerschen* en een *lindebosch*.

Het kasteel te Melle was een imposant dubbelhuis met vier trapgevels in 17de-eeuwse bouw- stijl. Nog in de 18de eeuw kwam het in handen van de familie de Potter¹⁸⁹. Misschien is het niet overbodig er hier even aan te herinneren dat die familie lange tijd eigenaar was aan de Oude- vest (zie hierboven bij de legatu- urwerker Coene of de textielver- vers Roelants) en in de Sint-Katelijne- straat¹⁹⁰. De oorsprong van het de Potter familiefortuin lag trouwens eveneens in de internationale textielhandel. Daarin verschilde het niet van dat van Bellemans.

Deelgenoot in vijf fregatschepen

Verder kon de familie Bellemans nog genieten van grondbezit in een zestal andere Oost-Vlaamse dorpen samen met een vijftiental renten. Niets ongewoons voor een rijke familie in die tijd. Minder gewoon was de uitgebreide participatie in scheepsbezit. Investerings in schepen waren even (potentieel) winstvol als riskant. Daarom werd er steeds in compagnie opgetreden. In interna- tionale transacties van bvb. textiel was dit eveneens schering en inslag, maar daar waren meestal slechts twee partners in betrokken telkens voor slechts één bepaalde lading. De scheepscompagnies bestonden uit meerdere personen. Meestal kwamen daarin twee of drie dezelfde namen telkens terug samen met een wisselend aantal anderen. Zo was Bellemans-de Roy voor 1/5 part eigenaar in een *nieuw fregatschip ghenaeempt de Ste Felicitas* samen met onder meer de Gentenaars Abraham van den Bemden *d'aude* en een schoonbroer van Bellemans,

Abraham Rijcx uit de *Cruysstrate*. Dezelfden waren mede-eigenaars in nog drie fregatschepen: *den Duck de Bretainen*, de *Ste Beernardus* en de *Tijgergalley*. Tenslotte was Bellemans, samen met zijn schoonbroer Rijcx en met zijn buurman Joannes Pauwels (zie hierna) voor 1/8 gerecht in een nieuw fregatschip, vermoede- lijk nog in opbouw of net voltooid. *Daartoe* had hij 400 pond groot *ghecontribueert*¹⁹¹. Als we hierop mogen voortgaan, moest men dus 3200 pond groot zien samen te krijgen om zo'n schip te bouwen.

Voorafkant naar Spanje

Uit de opsomming van de nog te verwachten inkomsten voor geleverde goederen van het handelshuis blijkt dat het meeste geld gemoeid was met de kant- handel in Spanje, wat niet bete- kent dat er ook niet heel wat lijnwaad verzet werd¹⁹². Onder de nader gespecificeerde producten was er voor 1728 pond groot aan kant tegen 1198 pond aan lijn- waad en andere weefsels. Zo lagen er te Cadix 8 *sortementen witte gaere canten* onder de hoede van verschillende hande- laars. In dezelfde stad lag er onder de directie van *d'heeren Francisco y Juan Baptiste Van Coppenholle vier sortementen canten welcke genavigeert sijn met de gallioenen in het schip Nostra Senora de Sao Mercedes*. Bij een zekere don Pedro de Gante lagen *drij sortementen rondthoofden*¹⁹³. Te Sevilla zorgde stadsgenoot Lievinus Therry voor, naar de inkoopwaarde te oordelen, grote hoeveelheden kant en witte garens samen met *presillas, lamparillias, picotten, witte bra- bantes finos* en *witte brabantillos* (vooral lijnwaad) en een *pack Ghendtsche barracanen* (voor de termen: zie Deel II).

Dergelijke handelstransacties namen zeer veel tijd in beslag. Vandaar dat bij het opmaken van de 'staat' een enorme som ge- meen gelaten was. In 1714, elf jaar (!) na de dood van zijn vrouw, diende Bellemans nog een *renseig(nement) ende purgierijn(ghe)* in bij Gedele. Daarin werden in 121 items voor

12.296 pond later bekomen ontvangsten opgesomd.

Overheidsfinancier

Na de aankoop van grote vast- goedeigendommen rond 1700 en de bouwcampagnes in de Sint- Katelijnestraat bleef het geld blijkbaar toestromen. Bellemans was samen met anderen *collec- teur van stadsrechten* te Gent¹⁹⁴. Die rechten werden gepacht en alleen kapitaalkrachtige figuren konden het geld voorschieten dat daarvoor nodig was. Veel belang- rijker allicht was de bankiersfunc- tie die Bellemans vervulde voor de lokale vertegenwoordigers van de centrale overheid. In 1707 had hij voor zo maar eventjes 9680 pond groot uitgeleend aan verschillende belastingontvangers, vooral in het Land van Aalst. In ruil daarvoor hadden zij wisselbrieven gete- kend. Deze belangrijke functiona- rissen hadden het in oorlogstijd moeilijk om aan hun verplichtin- gen te voldoen. De bevolking kon de vereiste sommen onmogelijk opbrengen en de ontvangers moesten het geld voorschieten aan de centrale overheid die dat dringend nodig had om oorlog te voeren. Bellemans werd er zeker niet armer van.

Geld in overvloed om het nieuwe huis rijkelijk te stofferen

Bij het afsluiten van de 'staat van goed' vier jaar na het overlijden bleken alle schulden voldaan. Een zeer hoog bedrag, 23.562 pond groot aan tegoeden (wisselbrie- ven, schulden en *uutstaende negotie*) kon echter nog niet geïnd worden en werd gemeen gelaten. Dat zou volstaan hebben om ruim 1000 wevers of 1500 volwassen kantwerksters een jaar lang te laten werken, zes lange dagen per week.

Uit de inboedelbeschrijving blijkt dat de familie zich ondanks al hun investeringen in gronden en nieuwe en oude huizen geen luxe had moeten ontzeggen. Het woonhuis zelf, dat we nu kennen als De Pelikaan, telde naar de nieuwe mode bij rijke lui aparte kamers voor de vader, de zoon, de dochters en het *meijsen*. De lijst van de diverse luxeartikelen in het 14 ruimten tellende huis is indrukwekkend.

Enkele items kunnen volstaan om dit te illustreren en de leefstijl te typeren. Naast veel goedkope schilderijen en schilderijtjes waren er enkele schilderijen waarvan het onderwerp aangeduid werd: een *batalie*, een Sint-Michiel, een Diana, de zoon Bernaert (een half pond waard) en een landschap, dat laatste zijnde een *schauwstuck*. De meeste hingen in de *eetkamer* en het waren zeker niet de duurste stukken in huis. Daarnaast was er nog een *jacht van tapijt als een schilderij*. Veel en veel prestigieuzer was het duurste, een *caemertapijt* dat samen met 2 *voettapijten* op 40 pond geschat werd. Het zal allicht een kostbaar wandtapijt geweest zijn. De goudleren wandbekleding van nog een andere kamer was 30 pond waard. Minder courant was een *leghende van ses maenden* (een geïllustreerde heiligenkalender voor een half jaar), *vier caerten met de vier (!) delen van de werelt* en nog minder voor de hand liggend: *twee caerten van het lant van belofte*. Hoe zouden die er uit gezien hebben?

En passant leren we nog waartoe 'echte legatuur' toen gebruikt werd: stoelen en een duozit waren bekleed met *legature*. In de kamer van de meid was het 'behangsel' rond het hemelbed van dezelfde stof. Veel duurder (een veelvoud) waren de stoelen en *tamboereijns* bekleed met groene trijp. Een kamer was voorzien van *catoenen gordijnen*, nog zeer uitzonderlijk in die tijd. Ook al niet zo gewoon waren de tafelkleden van katoen, *Doornijkse stoffe* en *macaeede*.

De familie was muzikaal. Ze beschikte over twee *volionsen met* bijhorende *bas*, samen amper twee pond waard en een *voghelmuyte* (half zo duur). In den hof stonden er bomen, potten en bloemen. Wat we ons moeten voorstellen bij de *posturen groot ende cleijn met een verdiep* in dezelfde hof (2 pond waard), is niet meteen duidelijk.

Naast de meubelen, huisaankleding, kleren en huusraad, was er nog, zoals dat hoorde, een rijke collectie zilverwerk. Naar traditie werd de waarde ervan enkel

bepaald volgens het gewicht. Het zwaarste en dus het duurste stuk, een *pot met syn lampetschottel* woog 3,6kg en werd op 67 pond groot geschat¹⁹⁵.

Een hele meute advocaten en hoge ambtenaren erven fortuin

Marie Therese de Roy was waarschijnlijk een telg uit een familie van legatuurwerkers en textielkooplui. Over de anteceden ten van Joannes Bellemans is ons niets bekend. Zo valt het niet met zekerheid te achterhalen of het waarlijk grote fortuin verdiend werd tijdens het actieve leven van de man. Blijkbaar was er toch een accumulatie van rijkdom ontstaan tegen het einde van de 17de eeuw met een aankoop- en bouwcampagne in zeldzaam snel tempo tot gevolg. Vermoedelijk was inderdaad de (speculatieve) verdienste van Jan Bellemans.

Twee gehuwde kinderen hadden bij de dood van hun moeder uit de hierboven beschreven goederen elk al 4317 pond groot toegewezen gekregen in *advancement*. Dat kan geen verwondering baren want Bernaert, de enige zoon was advocaat en ontvanger van de *exploiten* van de Raad van Vlaanderen, en de ander, een dochter was getrouwd met advocaat Jacques Willems, derde raadspensionaris van de Keure. Een tweede dochter trouwde Joannes Diericq, baljuw van de Heerlijkheid Sint-Pieters en een derde Louys Persyn, advocaat - fiscaal bij de Raad van Vlaanderen. Uiteindelijk kwam het huis in de Sint-Katelijnestraat in handen van nog een vierde dochter en haar man Alouysius de Lampreel, griffier van de Kasselrij Oudburg en, vanzelfsprekend, ook advocaat. Overigens hebben al deze geleerde heren en hun dames lang moeten wachten vooraleer ze van de volledige erfenis konden genieten. Joannes overleefde zijn vrouw precies 30 jaar¹⁹⁶.

Dit verloop is archetypisch: het handelsfortuin werd geïnvesteerd in gronden en in prestigieuze huizen. De kinderen werden, als het even kon, jurist en hoge ambtenaar, of ze trouwden er eentje. Ondertussen genoten ze samen met hun wettelijke weder-

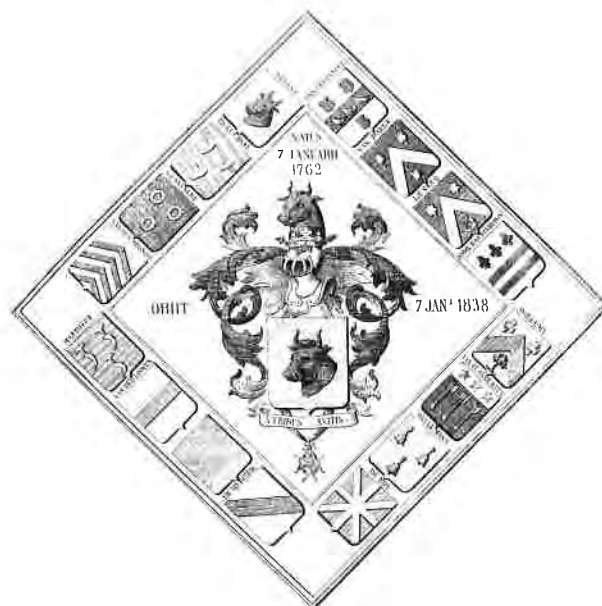
helften van hun renten en pach ten. Ze probeerden op die manier zo lang mogelijk een hoge status te houden en ze verhoopten van hun nakomelingen hetzelfde¹⁹⁷.

Extreem kostbare begrafenis

De familie Bellemans - de Roy kon het zich permitteren. Het is zonneklaar. Niet alleen hun totale bezit maar ook de waarde van de huisinboedel (1237 pond groot) oversteeg¹⁹⁸ alles wat er in de wijk in heel de bestudeerde zeventig jaar aangetroffen werd. En dan bleef er nog 858 pond groot contanten over...

Maar per slot van rekening treft de dood iedereen op dezelfde manier. Misschien om dit te compenseren volgde in dit geval een exuberant dure begrafenis (118 pond groot, ongeveer zes weversjaarlonen). Er werd geld voorzien om 620 'zielenmissen' op te dragen. Iets meer dan de helft van de kosten (61 pond) was voor rekening van pastoor vander Cammen van Sint-Jacobs tot *het volbrinnghen van 's overledenens intentie*. Wat daarmee bedoeld was, bleef discreet onvermeld¹⁹⁹.

Reproductie van het lijkblozen (19de eeuw) in de Sint-Jacobskerk van E. Helias d'Huddeghe met onderaan rechts de wapenschilden van Bellemans en zijn vrouw de Roy en hun schoonzoon Willems. (Uit: *Graf en Gedenkstenen der provincie Oost-Vlaanderen*, Gent, 1857-1869)

SAG 154-bis 6

21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29

Ante nos el Magistrado d'esta çudad de Gante parezio en Per-
 sona Juan Bellemans ————— Vecino d'ella, el qual de Baxo
 de Juramento que hizo en nuestras manos, Dixo y Declaró que enbia para España consignado a
 Sebastian Guillotino Romay ————— De Cadix
 o quien por el fuere por via d'estenda, quatro frangotes presillas
 blancos y quatro frangotes presillas grudas para la
 onanca y quimbados de la corona y como de a pida
 los poidios en el año de la nra Señora de Gante
 y los otros de la nra Señora de Gante

Fabrica de tierra cediente a la mag^d nra Señora
 Sin auer pagado algun derecho a los enemigos d'ella corona, y sin que directa ni indirecta-
 menten tengan parte en dichos empleos, en testimonio de verdad le mandamos dar este firmado
 por vno de nuestros Secretarios y sellado con el sello ordinario d'ella çudad. Fecho en Gante
 a 12 de Setiembre de 1689 años

Deze foto uit het begin van de 19de eeuw toont het grote huis De Pelikaan samen met een huisje in 1641 gebouwd door Thobias d'Oosterlinck. Dit laatste werd in 1936 vervangen door een neogeevel in de stijl en met de verhoudingen van De Pelikaan. (SAG, foto SCMS)

Certificaten (1689) voor uitvoer van linnen naar Spanje, uitgeschreven op naam van Juan Bellemans (boven) en Juan Pauwels (onder). Presillas waren de goedkoopste soort grof lijnwaad bestemd voor zeil, pakdoek en broeken, die laatste vooral voor zwarte slaven.
 (SAG reeks 154-bis nr. 6)

Toestand anno 2006 van de voorgevel van De Pelikaan.
 (Foto gerdaYD, 2006)

29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39

Ante nos el Magistrado d'esta çudad de Gante parezio en Per-
 sona Juan Pauwels ————— Vecino d'ella, el qual de Baxo
 de Juramento que hizo en nuestras manos, Dixo y Declaró que enbia para España consignado a
 Juan de la Cruz ————— De Sevilla
 o quien por el fuere por via d'estenda, quatro frangotes
 blancos y quatro frangotes presillas grudas para la
 onanca y quimbados de la corona y como de a pida
 los poidios en el año de la nra Señora de Gante
 y los otros de la nra Señora de Gante

Fabrica de tierra cediente a la mag^d nra Señora
 Sin auer pagado algun derecho a los enemigos d'ella corona, y sin que directa ni indirecta-
 menten tengan parte en dichos empleos, en testimonio de verdad le mandamos dar este firmado
 por vno de nuestros Secretarios y sellado con el sello ordinario d'ella çudad. Fecho en Gante
 a 29 de Setiembre de 1689 años

Boven: omlijsting toegangsdeur en detail van de gevelversiering.

Met dit beeld 'Sint-Jan met het lammeke' (Joannes de Doper) eerde Joannes Bellemans zijn patroonheilige (= oorspronkelijke huisnaam?).

(foto KIK, 1942).

Rechts, midden: deuroplijsting in de inkomhal

(foto KIK, 1942).

Rechts, midden: herdenkingspaneel voor de restauratie in 1916.

(foto KIK, 1942)

Rechts, onder: achtergevel

(foto KIK, 1942)

Onder: poortgebouwtje in Empirestijl aan de Otto-gracht. Deze poorttoegang bestond al ten tijde van Bellemans. Het huidige uitzicht (min de tweede verdieping) dateert uit 1834 (SAG, reeks G12 - 5149). Bouwer was de toenmalige eigenaar-bewoner van De Pelikaan, Pieter Van Huffel. Hij was de oprichter van de stoomspinnerij aan de Oudevest die de onmiddellijke voorloper werd van het bedrijf nu ingenomen door het MIAT.

(foto KIK, 1952)

Wat er anno 1702 en 1711 zoal omging in het huis Aerts, het niet zo banale (schoon)broertje van De Pelikaan

1702

Joannes Aerts - Joanne Marie de Roy

1711

Jan Pauwels - Joanne Marie de Roy

Sint-Katelijnestraat nrs. 5,7 en 9, kad. nr. 87d, 87f, 87e

Het is even begrijpelijk als onterecht dat de grote driewoonst naast het welbekende en hierna te bespreken huis De Pelikaan in de Sint-Katelijnestraat, weinig bekendheid geniet. Dit komt doordat de gevel in de 19de eeuw in twee fasen radicaal gebanaliseerd werd. Dat gebeurde in een eerste fase ter gelegenheid van een verhoging met een tweede verdieping, daarna bij een opsplitsing in drie huizen. De voorgevel moet er in zijn originele 18de-eeuwse toestand gelijkaardig uitgezien hebben aan die van De Pelikaan. Daarvan getuigt de indrukwekkende barokke deuromlijsting, weggenomen bij de opsplitsing, die nu aan de Korenlei pronkt in de gevel van het huis De Zwaan, opgenomen in het daar recent opgetrokken luxehotel.

In tegenstelling tot het huis Bellemans, alias de Pelikaan, gold het in 1701 bij dit huis - dat we naar de bouwheer het huis Aerts noemen - geen afbraak gevolgd door een complete nieuwbouw. De drie oudere huizen die daar stonden, werden grotendeels behouden (zie illustraties en grondplan van de wijk). Vermoedelijk werd enkel de voorgevel aangepast tot één enkele woning, een *schoon huys... ten meerderen dele nieuwe... gemaect*²⁰⁰. De gevel moet even indrukwekkend geweest zijn als De Pelikaan. Hij is zelfs iets breder. Pikant detail: Joannes Aerts, de initiatiefnemer van de verbouwing, was de schoonbroer van Joannes Bellemans, eigenaar en bouwer van De Pelikaan. Beide bouwheren en hun echtgenotes, de zussen de Roy, waren in dezelfde business actief. Meer nog, hun bouwaan-

vragen werden samen ingediend in 1701 in één enkel rekwest²⁰¹.

Spellewerck canten en Holants gaeren

Joannes Aerts was lid van de twijndersgilde²⁰². Er zijn geen gegevens die erop wijzen dat hij het vak werkelijk uitoefende, maar des te meer dat hij grootscheepse handel dreef in garens en kanten. Bij zijn dood lag er in zijn huis voor 217 pond groot inkoopwaarde aan *spellewerck canten* en voor 68 pond aan *Holants gaeren*. Deze op zichzelf wel aanzienlijke sommen verzinken in het niet vergeleken met wat diverse schuldenaars nog te goed hadden. Het allergrootste gedeelte van het tegoed bestond uit 73 wisselbrieven (zie kadertje) met een totaal bedrag van zo maar eventjes 10.470 pond groot (in courant geld). Daarbuiten vielen nog 7061 pond groot die voor rekening van Aerts in Spanje lagen onder de directie van Francisco Carlo Malcampo. Deze telg uit de meest bekende Gentse - Spaanse handelaarsfamilie moest ervoor zorgen dat *witte spellewerck canten, lynwaeten ende anders*(ints) in goede staat aan de man gebracht werden. Jan Baptist Gaspaert Delcampo, eveneens in Spanje, stond voor 1676 pond in de schuld voor *eenighe goederen bestaende in gaeren en canten om te vercoopen*. Daarnaast waren er veel kleinere sommen tegoed voor meestal kant of garens in niet gespecificeerde plaatsen (vermoedelijk Gent). Schulden van *commeren* waren er amper: enkel voor garens aan Pieter de Moerloose, de hierboven beschreven garentwijnder en overbuurman van Joannes Aerts, naast ene Joan de Haen uit Dort(drecht) en Simoen van Copenhole voor Hollands garens.

In het schoon huus

Van het *schoon huus... in de Ste Cathalynestrate*, heeft Joannes niet of nauwelijks kunnen genieten. Hij stierf nog in het jaar van de bouwaanvraag en de 'staat van goed' werd een jaar later al opgemaakt en afgesloten. Al bij al en zeker vergeleken met buurman Bellemans, was het inwendig nog vrij sober ten huize Aerts - de

Roy. De inboedel werd geschat op 341 pond, waarmee de familie qua leefcultuur net binnen de hoogste klasse viel. Naast de voor die tijd nog onontbeerlijke *salette* met *gaudeleer* en *fruweelen* (sic) stoelen, noteerden we *diveersche laurierier boomen inden lochtinck* (geschat op 2 pond) en *vier caerten* (landkaarten) *inde saele* (heel wat minder duur dan de laurieren: samen nog niet eens één pond). Laurierstruiken waren in die tijd blijkbaar een must bij rijkelui en ze waren behoorlijk duur. *Manscraeghen met canten*, referende naar het beroep van Pieter Aerts, waren luxestukken (72 groot per stuk). Ze kostten bijna evenveel als de manshemden (80 groot). Verder was er niets bijzonders in huis.

Blijkbaar stak het familiefortuin nog voor het allergrootste deel in de zaak. Alleen de investering in een mooi huis gaf aan dat men daar ook wel wat anders wou mee aanvangen. Vermoedelijk was de rijkdom vrij recent verworven. Het huis, twee *hofstedekens* en wat landbouwland was 'binnen huwelijkelijk verkregen'.

Succesvol en gediversifieerd verder gezet

Joanne Marie de Roy, de weduwe van Joannes Aerts, hertrouwde in 1704 met Jan Pauwels²⁰³, weduwnaar van Marie Catharine Heyndricx. Deze slaagde erin het aanzienlijke fortuin Aerts - de Roy zowat te verdubbelen. Bij de dood van Joanne Marie de Roy in 1711, toen de Spaanse Successieoorlog stilaan naar zijn einde liep, werden waarlijk grote bedragen opgetekend in de 'staat van goed'²⁰⁴. Blijkbaar had Pauwels zeer grote sommen uitgeleend in Zeeland. Twee schuldenaars uit Veere stonden daar *soo over gheadvanceerde penninghen als negotie* voor in totaal 11.360 pond groot in het krijt bij hem per *reste van meerder somme* (een deel van de schulden was al afgekort). Mindere schuldenaars van hetzelfde type waren woonachtig te Brugge en te Amsterdam. Samen met die van Veere moesten ze nog 14.048 pond groot die voorlopig niet verdeeld konden worden. Dit bleef 'in de gemeenzaamheid'.

Wel deelbaar waren de 25.966 pond groot verdeeld over een negentigtal wisselbrieven, waarvan de meeste ten bedrage van meer dan 100 pond. Enkele daarvan waren uitgeschreven in Doornik en in Antwerpen, de meeste (vermoedelijk) in Gent.

Waarvoor deze schulden aangegaan waren, komen we jammer genoeg niet te weten. Blijkbaar fungeerde deze verder onbekende Pauwels min of meer als bankier. Zo stonden de stad Doornik en de Gentse nering van de wollewevers beiden bij hem in het krijt, elk voor ruim 800 pond groot²⁰⁵. Verder handelde hij blijkbaar in alles wat geld kon opbrengen. Zo verkocht Jan Pauwels *in compagnie* met Gillis Schamp te Doornik wol, granen en boter. Enkele wisselbrieven sloegen op *franschen brandewijn* (126 pond), *toeback* (334 pond - geen klein bedrag voorwaar), roet, siroop, olie en *ameldonck* (zetmeel: amidon)²⁰⁶. Slechts twee gespecificeerde schulden betroffen textiel: *witte spellewerckcanten* (200 pond) en *Hollants gaeren* (50 pond) bij J.B. del Campo tot *Sivilien in Spaigen*. Waarschijnlijk waren dit

leveringen die nog uit de tijd van Joannes Aerts stamden (zie hierboven). Nog een ons al eerder bekende schuldenaar was garentwijnder en overbuurman Pieter de Moerloose.

Pauwels - de Roy en Bellemans - de Roy aan elkaar gewaagd

De begrafenis van Joanne Marie de Roy verliep in stijl. Het *rauw habijt* van echtgenoot Pauwels kostte *met toebehoorten al tsamen* 25 pond. Dit veruit duurste kledingstuk uit al de hier onderzochte staten van goed kon een wever nauwelijks met een vol jaar werken verdienen. Ter compensatie allicht werd er voor ongeveer 30 pond groot aan brood uitgedeeld aan de armen bij de begrafenis. Dit moet een erorme volksoplloop veroorzaakt hebben.

Nadat de zussen en buurvrouwen de Roy beiden gestorven waren in hun grote, mooie en nieuwe huizen in de Sint-Katelijnestraat, kon een (wat macabere) vergelijking gemaakt worden. Alles samen bleek de grootte van het handelsfonds en de daaruit spruitende tegoeden het echtpaar Pauwels - de Roy (pas overleden)

N° 188. *Vóor de kapelle der H. Drievuldigheid, wit marmar, in eenen blauwen zark gevoegd.*
Devant la chapelle de la Sainte-Trinité, marbre blanc, incrusté dans une pierre bleue.

D. O. M.

Vrye sepulture van

Sr JOANNES AERTS, f^r ,
overleden den 27^{en} July 1701, oudt 44 jaeren.

Ende van syne huysvrauwe,

Jo^e JOANNA DE ROY, fil^e ,
overleden den 5^{en} september 1711, oudt 52 jaeren;

t'saemen geprocreëert hebbende xiii kinderen,
waervan viii minderjaerig overleden,
ende de meerderjaerige zyn :

Jo^e JOANNA MARIA AERTS, gheestelycke dochter,
overleden den 4^{en} febr^y 1749, oudt 63 jaeren;

Jo^e CATHARINA AERTS, beggyne in ,
overleden den 1^{en} april 1731, oudt 42 jaeren;

d'H^r JOANNES BERNARD^e AERTS, priester,
overleden den 3^{en} meye 1748, oudt 59 jaeren;

Jo^e ISABELLA CLARA AERTS, overleden t'Ypre,
den

in houwelyck geweest met

d'H^r CAROLUS LEUWERS, f^r ,
overleden den

Jo^e JUSTINA THERESIA AERTS, gheestelycke dochter,
overleden den 28^{en} october 1722, oudt 30 jaeren.

Benevens hunne nichte,

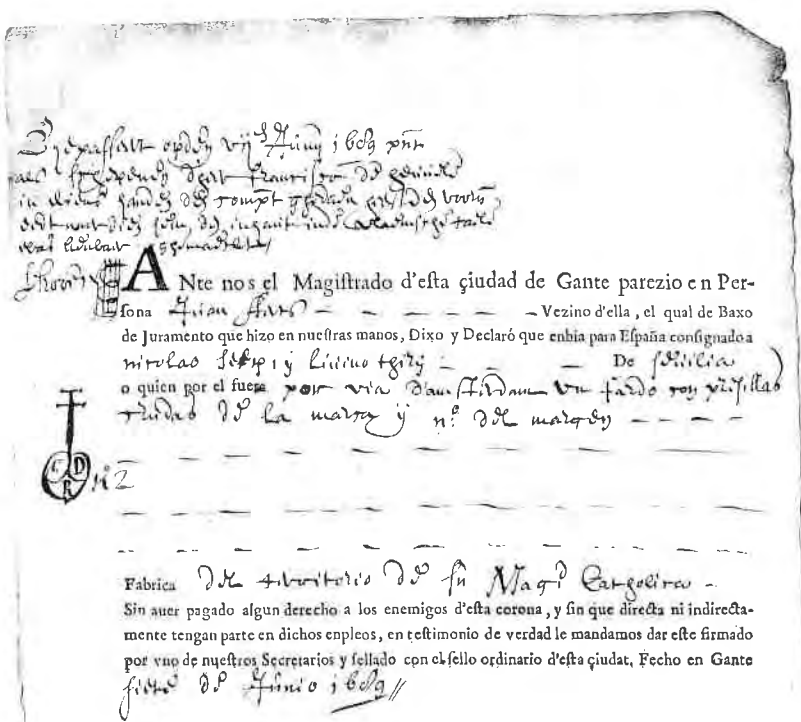
Jo^e CATH^a LEUWERS, gheestelycke dochter,
overleden den

Requiescant in pace.

16

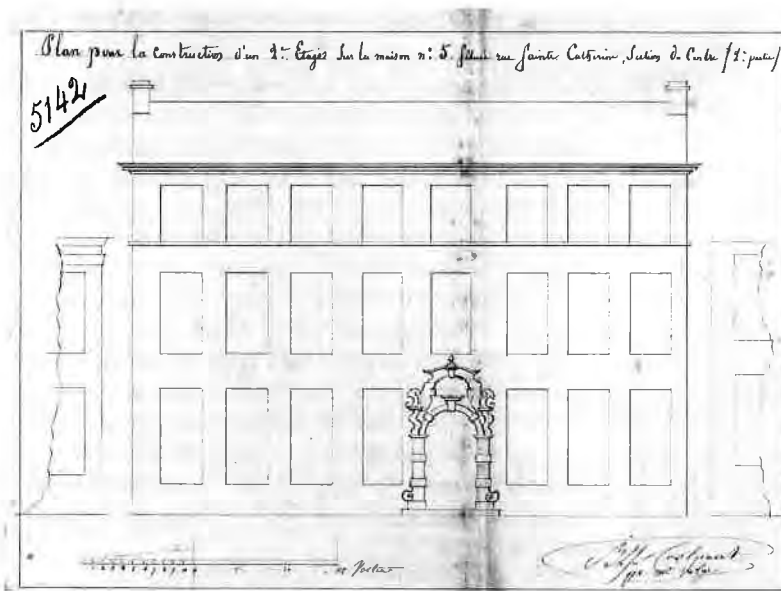
Grafschrift van de familie Aerts - de Roy in de Sint-Jacobskerk.

(Uit: Graf en Gedenkstenen der provincie Oost-Vlaenderen, Gent, 1857-1869)

Certificaat (1689) voor uitvoer van ongebleekt lijnwaad (presillas crudas) naar Spanje, uitgeschreven op naam van Juan Aerts (Aerts).
(SAG reeks 154-bis nr. 6)

Rechts: Briefje gericht aan Joan Pauwels (1690) door zijn Oostendse contactman Jacobus van Dycke - wellicht een bevrachter - met de melding dat de Pack lijnwaden van zijn compagnon de Castil-lion eergisteren gelaeden is int Convoyschip Flandria met groote jaloesie van d'andere cooplieden. Jan Pauwels woonde toen nog met zijn moeder in Het Wit Kruis aan de Sloopstraat.
(SAG, Reeks familiepapieren nr. 4710 - Pauwels)

Geveltekening bij de bouwaanvraag uit 1817 voor optrekken van een verdieping en op initiatief van de lijnwaadkoopman Velghe. Alleen de barokke deuromlijsting ontsnapte aan de egaliseringsdrift naar de mode van toen. Ze bleef getuigen van een heel ander ouder uitzicht... gelijkaardig aan wat in De Pelikaan bewaard bleef.
 (SAG, reeks G12 nr. 5142)

Detail van huisgevel Sint-Katelijnestraat nr. 7. Het atypisch gebogen muuranker duidt de plaats aan waar de deuromlijsting te pronken stond.
 (foto gerdaYD, 2006)

Monsieur
 Messrs Jean-Claude
 Lippman &
 Co. et
 G. L. L.

Monsieur Jean-Claude Lippman & Co. et G. L. L. Attende, den 20 Julius 1817

Monsieur &

Als u hier verstaan hebben door de Boeder, dat ik geene sonne weder ofte de Rijk getua is van Dier de Castillien, so en hebbe niet konnen manen van volgens de ver soek ik hadu teken als dat de voorsijde Rijk cregisteren gelaeden is het Conroy schip Solindria met ge oter Galatit vander dese Ooplieden so bi aldien het niet geweest en hadde voor Dier de Castillien soude meer, dese gehadt hebben ider alhier het vasa mynen dienst belijft mij maer te Comanderen Sal Woonen dat ik ben maer en Logroot hebben &

Monsieur
 is bi aldien dat ik Schryft
 een Dier de Castillien ik want
 hem Schryft dat ik hem met
 den ceppen & nofement of al lenden
 J. van Diepen
 J. van Diepen

Actueel uitzicht van de driedelige voorgevel van het huis Aerts . De opsplitsing dateert uit 1894 en is op de keper beschouwd min of meer een herstel van de situatie zoals die voor de ingreep van Aerts in 1701 bestond.

(foto gerdaYD, 2006)

dat van hun naaste buren en familieleden Bellemans - de Roy (8 jaar eerder dood) te overtreffen. In 1711 bezat de tweevoudige weduwnaar Pauwels samen met de dochters van zijn tweede vrouw, de eigenlijke erfgenamen, 25.097 pond groot onmiddellijk deelbaar met daarbij nog 14.048 pond in gemeenzaamheid. Deze in totaal 39.580 pond groot plaatst dit gezin bij de allerrijkste in het begin-18de-eeuwse Gent²⁰⁷.

Hier dient echter onmiddellijk aan toegevoegd te worden dat het gezin Pauwels - de Roy in tegenstelling tot Bellemans - de Roy nog steeds alles op alles gezet had in de handel. Buiten het huis in de Sint-Katelijnestraat bezaten ze enkel een deel in een hofstede, een poldergrond en een achttal renten. Hoe het verder verliep met dit enorme fortuin, is ons niet bekend. Van de volgens het grafschrift Aerts - de Roy in de Sint-Jacobskerk (zie afbeelding p. 54) 13 kinderen van het echtpaar stierven er acht minderjarig. Een zoon werd priester, een dochter begijn, drie bleven geestelijke dochter en één enkele huwde. Het grote huis bleef bijna de hele 18de eeuw in vrouwenhanden, eerst die van Marie-Joanne, een van de geestelijke dochters, daarna van de kleindochter Catherine Leeuwewers²⁰⁸, die eveneens als geestelijke dochter de familietraditie verder zette.

Onder: tekening door Armand Heins van de in 1892 afgebroken deuroplijsting van het huis Aerts . Ze belandde eerst in het Museum voor Stenen Voorwerpen in de Sint-Baafsabdij. Op initiatief van Les Amis du vieux Gand - De Vrienden van oud Gent werd ze in 1949 ingewerkt in het huis De Zwaan aan de Korenlei. Beide ingrepen sproten voort uit de conservatie- en restauratiepolitiek typisch voor hun tijd: enerzijds afbreken, maar toch pittoreske details bewaren en anderzijds het 'verhuizende monumentensyndroom'. Dit laatste bestond erin dat niet de toeristen naar de monumenten gevoerd werden, maar de monumenten naar de toeristen. Met toch als gelukkig gevolg dat het kunstwerk behouden bleef. Ooit komt het nog wel terug op de plaats waar het hoort...

(Inventaire archéologique de Gand - Fiche nr. 309)

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE DE GAND.

CONSTRUCTIONS
CIVILES.

Musée lapidaire, n° 56.

XVIIe-XVIIIe SIÈCLE.

Encadrement de porte provenant de la rue Sainte-Catherine.

Dans la seconde moitié du XVIIe et au commencement du XVIIIe siècle, beaucoup de façades de maisons et d'institutions religieuses ou charitables à Gand furent ornées de portes d'entrée à encadrement monumental en pierre.

Celle que nous signalons ici, et qui en constitue un spécimen typique, provient d'une maison démolie en 1892, à l'emplacement occupé aujourd'hui par la maison n° 9, rue Sainte-Catherine, à côté de la belle façade du *Pelican*, qui est datée de 1701. Après la démolition, elle appartint successivement à MM. Lybaert frères, A. Gallet-Miry et F. Scribe, qui la céda à la ville en 1901. Elle est actuellement placée contre un mur de la partie Sud-Ouest des jardins du Musée lapidaire, aux ruines de l'ancienne abbaye de Saint-Bavon.

Il est inutile de décrire en détail cet encadrement, dont notre gravure indique suffisamment les reliefs accusés et les enroulement mouvementés autour de l'œil qui perce le tympan.

Il mesure 4 m. 50 de hauteur sur 2 m. 65 de largeur au niveau des volutes de la base.

A. HEINS.

1er octobre 1903.

309

Avontuurlijke internationale handel aan de Krommewal

Uit wat hieraan vooraf gaat mag blijken dat er in de Waterwijk ondernemers - kooplieden waren die ongelooflijk succesvol opereerden. Maar moet men zich die zaken ook niet al te rooskleurig voorstellen? Er waren er ook die heel wat tegenslagen kenden. Van die groep wordt er aan het slot van dit hoofdstukje een nogal opvallende, misschien zelfs uitzonderlijke vertegenwoordiger opgevoerd.

De handelaars die hieronder aan bod komen, waren allen aan de Krommewal gevestigd. Dat was na de Oudevest en de Sint-Katelijnestraat de derde nucleus van relatief grootschalige bedrijvigheid in de Waterwijk. We mogen aannemen dat er zich op die plek al eerder, in de eerste helft van de 17de eeuw opvallend veel welstand accumuleerde. Daarvan getuigen de talrijke bouwsubsidies in die periode. Bijna alle huizen van de nog bestaande straatwand, acht in die heel korte straat, kregen tussen 1629 en 1648 een stenen gevel²⁰⁹. Ook elders in de wijk en in het krachtig heropbloeiende 17de-eeuwse Gent werd er flink wat gebouwd, maar de concentratie van dergelijke initiatieven aan de Krommewal steekt werkelijk de ogen uit²¹⁰. Daarvan bleef anno 2006 niets meer zichtbaar.

De Gentse connectie van de Oostendse handelaarsfamilie Hoys

1691

Laurentio Hoys - Marie Joanne Patoe
Krommewal, Kad. nr. 52m, huidig huisnummer 2

Typisch voor grote koopliedenfamilies was dat ze niet aan één stad gebonden waren. Vanuit hun oorspronkelijke 'thuishaven' probeerden ze betrouwbare vertegenwoordigers te plaatsen in de voor hen belangrijkste handelsknooppunten. Die vertegenwoordigers waren meestal 'factors' die soms de belangen van meerdere handelshuizen behartigden. Maar

als het enigszins kon, werd er een familielid uitgestuurd of anders iemand die bijzondere banden had met de familie. Niet zelden vertrokken die al heel jong buitengaats. Een aankomende koopman moest trouwens veel reizen, zo schrijft Karel Degryse in zijn '*Pieter Seghers. Een koopmansleven in troebele tijden*'²¹¹, want het was meestal de enige mogelijkheid om meer ervaring op te doen en zich verder te specialiseren. De 16de-eeuwse Gentenaar Seghers, iemand van bescheiden afkomst, trok al op zijn zestiende naar Londen. Hij kwam er in dienst van een stadsgenoot en verwierf er voldoende ervaring om daarna te Sevilla en Cadix als vertegenwoordiger op te treden van een grote Antwerpse handelaar. Daar deed hij het blijkbaar zo goed dat hij eindigde als Gentse schoonzoon van de Antwerpeenaar. Het verhaal van Seghers is exemplarisch. Zonder steun van stadsgenoten en familie stond men nergens in de internationale handel²¹².

Internationale familie en internationale handel van Laureyns Hoys

Wellicht mogen we ook in die hoek de redenen zoeken waarom een spruit uit de voornaamste 17de-eeuwse Oostendse familie van bevrachters en uitreders Hoys²¹³ zich aan de Gentse Krommewal vestigde, dicht bij de Vrijdagmarkt, centraal in het Gent dat zelf de centrale plaats innam in de lijnwaadhandel in de zuidelijke Nederlanden. De Hoys, afkomstig uit Spanje, hadden zich wellicht al in de 15de eeuw te Duinkerke gevestigd, maar waren na de aanhechting van die stad bij Frankrijk omstreeks 1660 - 1670 naar Oostende overgekomen. De familie had vertakkingen te Cadiz, Rotterdam, Wenen, Brugge en Gent.

Laureyns Hoys fs. Laureyns die zich meestal als Laurentio liet doorgaan, woonde in deze laatste stad met zijn vrouw Marie Joanne Patoe die in 1691 stierf²¹⁴. De echtgenoot bleek nog sterk gelieerd met Oostende, want zijn eigen huizenbezit was in die stad gelegen. De familie was overigens duidelijk internationaal georiënteerd. Een zus was getrouwd met

een zekere Esteban de Deinas, een broer woonde te Londen en van zijn oom Frans Rape, eveneens te Londen, kreeg Laureyns Hoys een flink legaat.

De handelsactiviteiten in 1691 beperkten zich niet tot lijnwaad alleen - hoe zou het anders kunnen bij een dergelijk huis. De textiel vormde wel de hoofdzaak. *De weerde* (bij inkoop) *van lijnwaeten ten sterthooye bevonden ende andere coopmanschapen* bedroeg bijna 1200 pond groot. Daarnaast was er nog voor ongeveer 450 pond lijnwaad naar Spanje verstuurd en waren er nog schulden te betalen te Gent voor lijnwaad. Vermoedelijk uit Engeland afkomstig waren zes *blocken tain* (tin) ter waarde van 135 pond en een *partije loot* (310 pond). Een laatste gespecificeerde handelswaar betrof een *last* (ongeveer 700 liter²¹⁵) *wee aschen* (potas, bron van kaliumcarbonaat, zie kadertje bij de ververs), die net zoveel waard was als het tin. Hoys had verder nog een belangrijke som tegoed van de *Compagnie van Oostende*, maar er werd niet gespecificeerd welke goederen deze schuld betrof.

Stevig verankerd in Gent

Laurentio Hoys deed niet alleen zaken in Spanje en Engeland, hij was zeker niet minder actief in het binnenland. Hierbij valt het op dat ook de toen pas door Louis XIV ingelijfde streken in het tegenwoordige Noord-Frankrijk nog tot zijn rayon behoorden²¹⁶. Twintig Gentenaars stonden bij hem in het krijt, meestal voor kleinere sommen, naast personen uit Antwerpen, Brugge, Doornik, Mechelen, Ath, Brussel, Ronse, Aalst, Luik, Kaprijke, Valenciennes, Aire (*Arienne*) en niet geïdentificeerde lokaliteiten vermoedelijk in Frankrijk. Daarnaast waren er nog enkele zaken hangende in Amsterdam en Rotterdam. Scheiding of geen scheiding in de Nederlanden, grenzen of geen grenzen, deze handelssteden par excellence ontbraken op vrijwel geen enkel Gents commerciantenlijstje van enig belang uit die tijd.

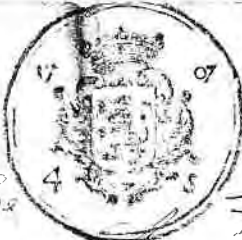
Het huis was in goeden doen. De *commeren* (sommen die het 'sterfhuis' nog moest betalen aan

Aanhef en einde van een kennisgeving aan de schepenen van een verzoek in 1707 van de Gentse internationale handelaars om door tussenkomst van den prince ende hertogh van Marleborough vrij te mogen handel drijven in het Britse rijk²¹⁸. Men herkent de namen van Joan Pauwels, Pieter de Moerloose en Joannes Bellemans, naaste burens aan de Sint-Katelijnestraat. Figuren uit de Waaistraat, eerder beschreven in dit tijdschrift in een in 2005 verschenen studie, waren Pedro Raelen en Michiel van Ghijsel. De naam Goethals, van een familie die sterk gericht was op de Engelandhandel, ontbreekt merkwaardig genoeg. Andere namen zoals de Roy, vanden Bossche, Brassaeer, Vlamynck, van Cotthem, Coene en de Potter waren verder in de 18de eeuw ook in de Waterwijk te vinden. Hun in dit artikel beschreven naamgenoten waren zeer waarschijnlijk familieleden van de ondertekenaars. Opmerkelijk is dat meerdere van hen niet enkel handelaars waren maar ook textielondernemers. De poging haalde overigens niets uit. De Britten zouden pas later in de 18de eeuw, nadat zij de zeeën overheersten en een technologische voorsprong genomen hadden, kampioenen worden van de vrijhandel.

(SAG154 bis nr. 7)

*Original ingesonden
den 28sten vooresijens ende
seghedemijns des Gynghes des
Juli 1707*

Pauwels

Deerwaele

*Alte myn D. Reeren Schepenen
Vander Keuren Der Stede Van
Ghendt*

*Supplicerende Verthooven vuerontentich Indertelkenen
Proprietien der seluer Stede als dat den prince, ende
Hertogh Van Marleborough, omer vutrant van haer
gheliden een hân excellencien Den Raedt Van Staten
Van dese nederlanden te kennen ghegeuen Reest
als dat haere majesteijt de Coninginne Van
Great Britanien Consent ende libertent
ghgeuen hadde, een v'ondersaeten Van dese
nederlanden omme te moghen trafiqueren in haere
Staten ende Rycken ende dat sy niet en wylde*

*Ende waeren onderteeckent C. H. S. Jacobus
Jacoffens 1707, Cor Sneyd, Ludouicus de
Wulf, Jacob de Waele, C. Coeckuyt, Laurentius
Boes, C. H. S. Jacobus Jacoffens 1707 Junior,
Jacob D'houw, Dominicus Cornelis, Abraham
Vanden Bende le jeune, Cornelis de Bou*

*Joan ba^t Francois 1707, Pieter Vanden
Bossche, Jan Coppens 1707, Jan Brassaeer,
Jull^{ms} Desoeuvre, Pedro Raelen, Michiel van Ghijsel
Joans Pauwels 1707, Pieter de Moerloose, vandingen
Cardon 1707, Joannes Bellemans 1707, Jan
Vlamynck, Charles Jacobs, P. Fran^c Van Cottem,
P. G. de Badelaere 1707, Joannes Coene, adriaen
Coppens, Anthone Coene, Luinius de Potter 1707
Jacque Coent, Jan Cap^{tu} Boemans 1707 ende
Pieter Winters*

anderen) waren niet onoverkomelijk. Ze betroffen vooral de Engelse contacten en familieleden. Niet ongewoon was ook dat een belangrijke som (veruit de grootste: 1425 pond groot *wisselgelt* geleend van de moeder van de overledene aan 4%) nog moest terugbetaald worden. Ook leningen gingen men liefst onder familie aan.

Blijkbaar was Laurent(io) Hoys goed ingeburgerd in Gent. Dit kunnen we afleiden uit het feit dat hij niet alleen *ontfangher particulier* was van de Gentse Armenkamer (soort voorloper van het OCMW), maar ook deken van de gebuurte. Beide instellingen moesten hem trouwens nog een belangrijke som door hem voorschoten geld. En alsof dat nog niet volstond, was hij ook nog kerkmeester en armmeester in de Sint-Jacobskerk²¹⁷. De begrafenis van Marie Joanne was dan ook in stijl. Er werd voor ongeveer 12 pond groot brood uitgedeeld aan de armen en het was niet gebakken van het gebruikelijke koren (rogge) maar van *taerwe*. De waarde daarvan vertegenwoordigde toen zowat een half jaarloon. De hele begrafenis kostte net geen drie (veronderstelde) weversjaarlonen.

De negotie van lynwaeten soo in Engelant als andere quartieren van Guillaume Goethals

1697

Guillaume Goethals

Krommewal Kad nr. 62, nu hoogbouw 'Residentie Palfijn'

Toen lijnwaadkoopman Guillaume Goethals in 1697 stierf, liep de Grote Coalitie-oorlog tussen Lodewijk XIV en de zogenaamde Augsburgse Liga ten einde. Die was al acht jaar zijn gang gegaan en ook onze streken hadden flink in de klappen gedeeld. In hoeverre de internationale handel van Goethals en bijgevolg ook zijn welstand daaronder te lijden had, valt onmogelijk te achterhalen. Het is eerder onwaarschijnlijk dat de oorlog veel invloed had op de zaken van Guillaume en zijn collega's. In 1695 bereikte het volume verhandeld op de Gentse lijnwaadmarkt zelfs zijn hoogste

peil van de eeuw en dat bleef nog een decennium lang aanhouden²¹⁹ (zie ook het kadertje 'Schatrijk in oorlogstijd').

Naar Londen

Hoewel veruit het meeste lijnwaad in de 17de en 18de eeuw vanuit Gent richting Spanje trok, vormde ook Engeland een aanzienlijk afzetgebied en dit tot 1702²²⁰. Dit zien we overtuigend geïllustreerd in de 'staat van goed' opgemaakt na de dood van Goethals²²¹. Hoewel de tekst ook *andere quartieren* vermeldt, toont het hiernavolgende lijstje van bij naam vermelde debiteuren dat de handel vrijwel uitsluitend op Engeland gericht was: *Joan Hillersdon* (259 pond groot in *wisselgelt*, afgerond); idem (498); *James Pyckery ende Thomaes Robinson in compagnie* (433); idem (33); *James ende Willem Pijckerijnck* (532); idem (148); *Ambrosius Bolton* (40); idem (414); *Willem Purnel* (167); *Willem Thomas ende Jan Lee* (350); *Willem Thomas* (38); *Thomaes Robinson* (360); *Jan Cock* (34); *Joan Lambe voor de helft van de waarde van zes packen lynwaet* (832); *deselve Lambe over vercoop van diverssche lijnwaeten* (2604)

Al deze schuldenaren waren in Londen gesitueerd en allen samen stonden ze voor 6743 pond groot in het krijt. De enige andere gespecificeerde som (504 pond) was *ten laste van Adriaen Goethals* (vermoedelijk de zoon van de overledene, vermeld in de staat als *coopman*) *over lynwaeten by hem overghenomen*. Het was zeker niet ongebruikelijk dat een koopman zoveel geld tegoed had voor geleverde waar. Meestal werd hij maar betaald als de goederen op hun beurt door de tussenhandelaars aan de man gebracht waren.

Taken van een lijnwaadkoopman

De linnenhandelaars die de stukken lijnwaad op de Gentse Vrijdagmarkt aankochten, deden nog wat meer dan kopen en verkopen. Een van hun taken bestond erin de weefsels te laten bleken, tenzij ze een koper vonden of hoopten te vinden die weefsels liever *rauwe* (onge-

bleekt) afnam. Dat bleken deden zij niet zelf, daarvoor wendden ze zich tot de professionele blekers. Ook dat was een behoorlijk kapitaalintensieve zaak. Zo zien we dat het 'sterfhuis Goethals' nog 508 pond *bleeckloon* schuldig was aan de weduwe van Jan Nuytens, terwijl de bleektegoeden aan Matthijs Pletsier en Gillis Nevejans resp. 107 en 67 pond bedroegen. Dit alles samen vertegenwoordigde het jaarloon (20 pond) van zomaar eventjes 34 wevers uit die tijd.

Een tweede taak bestond erin de goederen veilig en wel op hun meestal buitenlandse plaats ter bestemming te brengen. Geen vanzelfsprekende zaak in die tijd. Hoe de goederen van Guillaume Goethals precies verscheept werden komen we niet te weten, maar vermoedelijk gebeurde dit tenminste gedeeltelijk via Amsterdamse bevrachters en schippers (of smokkelaars). Er moest daarvoor door 'het sterfhuis' nog een kleine som betaald worden aan *den schipper Egedeon vander Sande over de weduwe Naessens tot Amsterdam*. Guillaume Goethals had verder nog te doen met een Bruggeling aan wie hij 77 pond moest betalen *over factorije*. Blijkbaar trad deze op als tussenpersoon (agent) op.

Met vrouwelijke hulp

Overigens beschikte Guillaume ook te Gent over hulp bij zijn handel en dan nog wel vanuit (voor ons) onverwachte hoek. De staat vermeldde immers 100 pond te betalen *aen Jenne van Wijnghene, dienstmaerte soo veele haer toeqamp in een pack vercochte lijnwaeten* en meteen werd eraan toegevoegd dat er een proces hangende was voor de schepenen van Gedele tussen de erfgenamen en Louis vander Beken gehuwd met *Jenne van Wijnghene nopende de twee duijssent guldens* (ongeveer 333 pond) *aen haer gelegateert ende andere vermeten pretentien*. Dat die Louijs erin betrokken werd, was (toen) vanzelfsprekend. Vrouwen waren immers net als minderjarigen en zwakzinnigen rechtsonmondig. Hun man was juridisch verantwoordelijk voor wat ze uitspookten.

Het testament dat onze koopman drie jaar voor zijn dood liet opmaken, bevatte daarover een clausule die nochtans aan duidelijkheid niets te wensen overliet. Naast zijn ziel die hij aan God gaf en zijn *lichaem ande aerde ande verrot-tijnghe ende ande wormen*, zoals dat heette in de toen gebruikelijke testamentaire terminologie, gaf hij ook aan zijn *dienstmaerte Joanne van Wijngheene twee duisent guldens wisselgelt... ende dat voor den getrauwen dienst die sy my gedaen heeft*.

Hoewel Guillaume Goethals voor wat betreft liefdadigheid wel moest onderdoen voor zijn nog veel rijkere neef Adriaen Goethals uit de Waaistraat²²², was hij ook voor de rest niet krenterig. Aan de armen van zowel Sint-Jacobs als van Sint Salvators *geseijt Heijlich Kerst* moest 50 pond (wisselgeld) verdeeld worden. Daarnaast kreeg een zekere Lievijne Verschaffel 20 pond en (haar zus?) Elisabeth Verschaffel 16 pond toegewezen. Waaraan zij dat te danken hadden, werd er niet bij vermeld. Blijkbaar was Guillaume goed omringd, want er was ook nog de *ondermaerte* Therese Jacquemijns aan wie drie pond moest betaald worden *voor rauwe*.

Wel rijk, maar niet schatrijk

Hoewel deze Goethals klaarblijkelijk goede zaken deed in tijden van oorlog, beschikte hij toch niet over een werkelijk groot fortuin. Hij bezat enkele landbouwgronden met een tweetal *hofstedekens* en enkele renten, maar hij huurde het huis aan de Krommewal. De inboedel werd verkocht door *den stockhauder der volontaire venditien* en bracht 549 pond op. Van de 'baten' kon er bij de passering van de 'staat', ruim twee en half jaar na het overlijden 3931 pond afgerekend worden, terwijl er nog voor 4056 pond gemeen bleef. Dat laatste betrof handelswaren die pas jaren na de inkoop en transport aan de man gebracht konden worden.

Er bleef in het 'sterfhuis' Goethals 1249 pond meer *baete dan commere*. Daarvan konden in die tijd toch nog wel zo'n 60 weversgezinnen een jaar van leven.

Niet alles wat buitenlands blinkt, is goud waard

1769

Francies Primus Lammens - Petronella Joanne de Cock Krommewal Oud Kad. nr. 63 - nu verdwenen onder de straat bij de brug

Bijna alle ondernemingen van enige omvang uit de Waterwijk in de eerste helft van de 18de eeuw of daaromtrent, lijken wel commerciële succesverhalen. Dat zulks lang niet altijd het geval was, bewijst het hiernavolgende stukje dat de reeks over kooplui afsluit. Hoewel de handelsonderneming waarover het hier gaat, vermoedelijk niet in de eerste plaats in textiel 'deed', nemen we het verhaal ervan hier graag op omdat het enig tegenwicht biedt.

Slechte papieren in de vier windstreken

Toen Frans Joachim Premier Lammens (ook Francies Primus Lammens genoemd) in 1769 stierf in zijn groot nieuw huis aan de Krommewal, liet hij niet alleen een weduwe, Petronella Joanne de Cock en zes kinderen (jongste 6 maanden) na, maar ook een hoop in beslag genomen handelswaren en moeilijk inbare tegoeden²²³. Zo berustte er te Amsterdam onder de heren Hyinck en van der Valck een partij goederen ter waarde van 1783 pond groot, waarop door de Gentse meester Ignace de Lantheere beslag was gelegd. Nog een andere partij goederen *insgelyckx* in beslag in dezelfde stad was 600 pond waard. Te Parijs lag er nog eens voor 108 pond in beslag en bij de *Banck van Engeland eene somme van 137 pond sterlyncx*, waard 288 pond groot.

Hoe het financieel in mekaar zat met een partij goederen *liggende tot Civiliën onder directie van d'heer Martinez* (94 pond.) en een andere *onder de directie van d'heer de Coulho tot Cadix* (ongeveer 37 pond) komen we niet te weten, maar die zullen ook wel niet zo gemakkelijk recupererbaar geweest zijn.

Dat was nog lang niet alles.

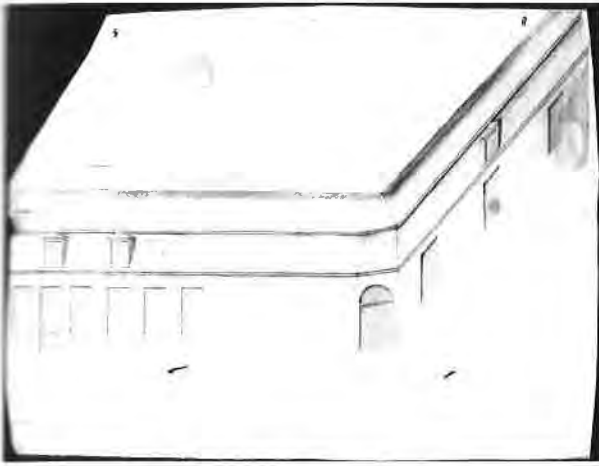
Lammens had ook nog heel wat *uytstaende actien ende crediten van slecht recouvre*. Dat waren

bedragen die anderen aan hem schuldig waren, maar als moeilijk (of niet) inbaar beschouwd werden. Zo was een zekere Jan de Cock (een schoonbroer?) als *vierde meester* op het schip Barbara Theodora in dienst van de Oost-Indische Compagnie te Middelburg 31 pond schuldig. Een zeer groot bedrag (6000 pond groot) ten laste van de heer Guipyn *tot Flisynghe* (Vlissingen) *spruytende uyt eene ondermynghe voor (h)alve rek(ening) naer de Fransche West-Indien lag in contestatie* voor de schepenen van Vlissingen. Andries van Mummen *insolvent tot Amsterdam* was 336 pond schuldig. Even rampzalig waren de zaken van Premier Lammens te Parijs uitgedraaid. Er werden geen redenen aangegeven waarom de (kleinere) sommen ten laste van *Joff(er) Noel* en M. Martyn in die stad oninbaar waren, maar van de weduwe Castelat die voor bijna 1000 pond in het krijt stond, werd vermeld dat ze nu *gefalleert* was en dat *men tsedertdien van haer niet en heeft kunnen vernemen waer sy woonachtig is*. Wat er bij de heer Wagtemeyer tot Opporto in Portugal (221 pond te goed) mis gelopen was, weten we evenmin.

Met de renten die Lammens in bezit had, was het al even droevig gesteld. Ze waren onbezet (zonder onroerend goed als waarborg) en het leeuwenaandeel (een kleine 2000 pond) was aan *d'heer Jacobus Frestraets, oppermeester geweest op het schip Popkenburg... insolvent overleden op de Cap de Goed Hoop*. Temidden van dit alles hoeft het geen verwondering te wekken dat Lammens verwickeld was in processen voor alle mogelijke rechtbanken: de Gentse Keure, de Raad van Vlaanderen en de Grote Raad te Mechelen.

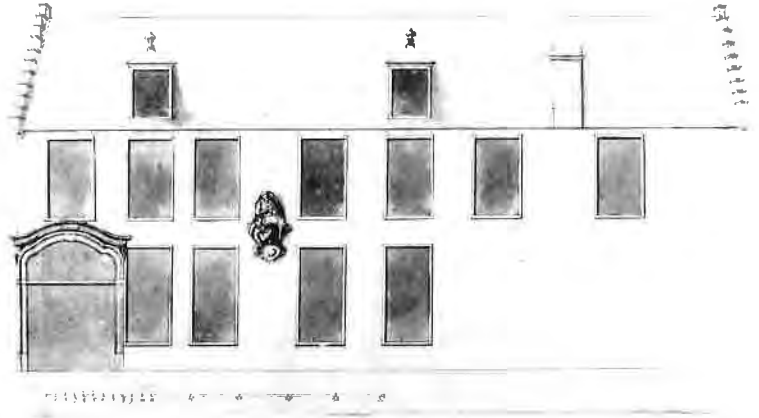
Smaak voor luxegoederen

In de 'minuten' staat slechts één keer gespecificeerd over welke goederen de zaken van Lammens handelden. Te Amsterdam was beslag gelegd op *gesteenten, gaude horlogien, seijde stoffen, seijde caussens* en *geborduerde manchetten* met een waarde van 1183 pond. De meubelen en

Gevelplan (1759) van de vermoedelijke houtopslagplaatsen van Lammens aan de samenvloeiing van Ottogracht en Leie²²⁶.

(SAG, 535-169-5)

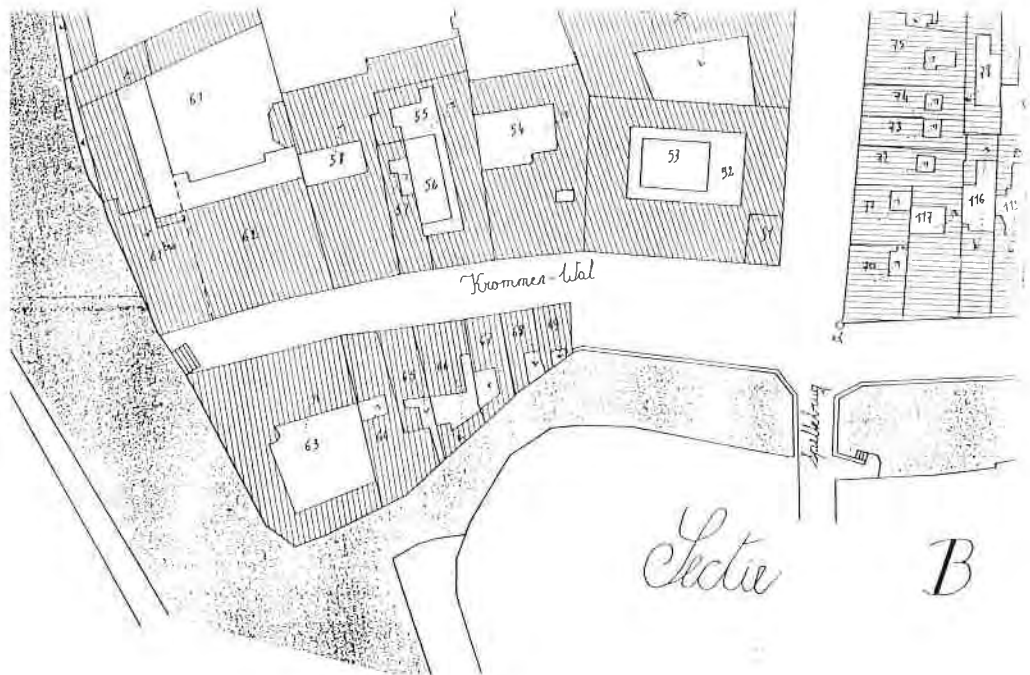

Gevelplan (1762) van het woonhuis en voor een deel ook stapelplaats van Lammens aan de Krommewal. Let op het opvallend piëtabeeld aan de gevel.

(SAG, 535-169-6)

Uittreksel uit het oude kadasterplan van 1835 met de omgeving van de Krommewal en aan de samenvloeiing van Leie en Ottogracht, de doening van Lammens op kad.nr. 63 (zie pag. 62 'De geografische...'). De geografische situatie was er nagenoeg onveranderd gebleven bij het opmaken van dit plan ongeveer 60 jaar na de dood van Francies Premier Lammens

(SAG)

Situatie anno 2006 van de plek waar het grote huis en de opslagplaatsen van Francies Premier Lammens ooit stonden. De auto-parkeerstrook rechts geeft nog min of meer de rooilijn aan van het oude bouwblok dat in 1875 verdween bij de demping van de Ottogracht en de aanleg van de Krommewalbrug.

(foto gerdaYD, 2006)

huisraad in het huis aan de Krommewal waren volgens de schatting slechts een 128 pond waard, maar - unieke situatie - de schilderijen werden heel wat hoger op 202 pond geschat. Een waarlijk grote som voor kunstwerken in een privéwoning. Aan contanten was er slechts voor ongeveer 22 pond in huis, maar een *snuijdose*, het enige voorwerp dat afzonderlijk vermeld werd, was zo maar eventjes 50 pond waard.

Veel prozaïscher was een *partije weeassche* aanwezig in de zaak. Dat ook wel dure (hier voor 208 pond) goedje, wede-as of potas, brengt ons dichterbij wat vermoedelijk de *'core business'* van de familie Lammens was of werd, de houthandel²²⁴. Het lage uitgestrekte gebouw dat Francies neerpootte aan de waterkant aan de monding van de Ottogracht in de Leie, heeft alles van een bedrijfsgebouw dat (ook) voor zo iets kon bruikbaar zijn.

Het zal wel eeuwig een mysterie blijven waarom Francies Primus Lammens zichzelf en de zijnen stortte in zoveel verschillende, maar blijkbaar allemaal faliekant uitdraaiende avonturen de wereld rond. De gemene schulden van het sterfhuis bedroegen uiteindelijk iets meer dan 7000 pond groot en daartegenover stond slechts ongeveer één tiende van deze som aan onmiddellijk deelbaar bezit. Het vervolg was onvermijdelijk. Elf jaar na de dood van de ondernemende en kunstminnende Premier Lammens gingen de schepenen van Gedele in op een verzoek van de weduwe om de zaken te laten zoals ze waren. De 'minuten' (voorbereidende geschriften) voor de staat van goed mochten ter griffie neergelegd worden.

De 'staat van goed' werd nooit afgesloten. Het huis en de bedrijfsgebouwen aan de Krommewal waren bij het opmaken van de 'staat' al geen eigendom meer van de familie, maar de weduwe bleef er actief in de houthandel tot een eind in het volgende decennium. Wellicht pakte ze de zaken minder voortvarend aan dan haar man!

Frère terrible François Joachim Premier Lammens

Misschien wel relevant voor het geval Frans Joachim Premier Lammens zijn enkele gegevens over diens leven en werken die verzameld werden door Guy Schrans²²⁵ in zijn grote studie over de 18de-eeuwse Gentse vrijmetse-laars. F.J.P. Lammens werd geboren in een brouwersfamilie. De vader van zijn vrouw was procureur bij de Raad van Vlaanderen. Hij volgde humaniora bij de Gentse jezuïeten en hij zou aan de Leuvense universiteit gestudeerd hebben.

Het moet een druk bezette figuur geweest zijn, die de zaken groot zag. In de amper 37 jaar van zijn korte leven, was Francies Lammens niet alleen actief in (niet al te kredietwaardige sectoren van) het internationale zakenleven, hij was ook lid van de meest prestigieuze verenigingen te Gent en omstreken. Om te beginnen figureerde Lammens op de ledenlijst van niet minder dan drie 'militaire' gilden: de Sint-Jorisgilde, de Sint-Michielsgilde en de Sint-Sebastiaansgilde. Hij was contribuant aan de Academie en tegelijk lid van de loge *La Discrète Impériale* te Aalst en van de Gentse 'moederloge' daarvan, *La Discrète Impériale et Royale*. Te Aalst had hij een blijkbaar belangrijke functie: als '*frère terrible*' moest hij de kandidaten voorbereiden om de inwijdingsceremonie te ondergaan.

Drie zonen van Francies werden *negociant*, wellicht met meer succes dan hun vader. Een andere zoon, de jurist en bibliofiel Pierre Constant, speelde een eersteplansrol in het Gentse intellectuele leven in de eerste decennia van de 19de eeuw. Hij kreeg onder andere de delicate opdracht de te Parijs geconfisqueerde boeken, manuscripten en kunstwerken (o.a. het Lam Gods) uit Gents bezit te helpen recupereren.

Nog een andere zoon Lammens werd correspondent in de Londen-*City* voor Lieven Bauwens en was betrokken in diens beruchte illegale uitvoer van de mechanische katoenspinmolen.

Kleine Lieden

Van de rijksten naar de armsten. Geografisch was dat in die tijd maar een kleine stap, al moet hier onmiddellijk aan toegevoegd worden dat er ook in die tijd effectief 'rijke' en 'arme' straten of zelfs - zoals aan de Oudevest - 'rijke' en 'arme' straat zijden bestonden. Arme en rijke straten lagen dikwijls pal naast of achter elkaar.

Van slechts een paar arme drommels die in die straten of 'aan die kanten' woonden, kon achterhaald worden, dat ze iets met textiel te maken hadden. Het was een nogal heterogeen gezelschap, zoals hierna zal blijken.

Lieven van Doorne, aude cleercooper gestorven op zee

1707

Lieven van Doorne - Joosyne Maegerman

Gelukstraat 10 (Kad. 247a)

We zullen wel nooit te weten komen hoe Lieven van Doorne, *aude cleercooper* en bewoner van een huurhuisje in de Gelukstraat, op zee verzeilde en hoe hij er stierf in maart 1706. De archieven leren ons alleen dat hij *desen weerelt overleedt op zee komende van de Straet* (van Gibraltar). Best mogelijk dat Lieven aangemonsterd was op een van de schepen van zijn bijna - buurman Johannes Bellemans uit de Sint-Katelijnestraat en diens compagnons (zie hierboven).

In een éénkamerwoning

Zijn weduwe Joosyne Maegerman bleef alleen achter met haar drie zoontjes van twee, vijf en zeven jaar in het kleine huisje Gelukstraat 10. Hoe ze er behuisd waren, valt maar moeilijk af te leiden uit het gevelaspect van het huidige huis dat de toestand na een verbouwing en verhoging met anderhalve verdieping in 1801 weergeeft²²⁷. Maar het grondplan kan nog niet zoveel veranderd zijn. Compleet met binnenplaatsje en aanbouwsels meet het huisperceel nu ongeveer 70m², terwijl het

grondoppervlak van het eigenlijke huis tussen 25 en 28m² bedraagt. Dat was ten tijde van de van Doorne's vermoedelijk eveneens zo, met dit grote verschil dat er toen alleen maar één enkele gelijkvloerse ruimte was samen met een zolder, een koertje en een achterhuis. Het was met andere woorden een typische 'éénkamerwoning' waarvan er te Gent vele honderden waren, lang voor de zo bekende beluikhuisjes, eveneens éénkamerwoningkjes, in de 18de eeuw opkwamen. Het huis was trouwens een van de vele éénkamerwoningen die al sinds de 14de eeuw het straatbeeld in de Gelukstraat overheersten²²⁸.

Hoewel we er niet zoveel uit leren over wat een *aude cleercooper* als handelswaar in huis kon hebben in die tijd, geeft de boedelstaat uit 1706 een idee van hoe die categorie mensen toen leefde of moest zien te overleven. Het beroep van oudkleerkoper was allesbehalve marginaal²²⁹, maar bij Lieven van Doorne moet er iets misgelopen zijn. Hoe het ook zij, zijn geval geeft ons de gelegenheid een kijkje te nemen, niet bij een rijke of een min of meer welgestelde familie, maar bij een van de talrijke gezinnen die toen net niet behoeftig waren en zonder tegenslag (!) redelijk konden leven. Dat is eerder uitzonderlijk. Maar al te dikwijls was er bij die mensen te weinig in huis om zelfs maar de moeite te doen een summiere beschrijving van de bezittingen te maken.

De enige gelijkvloerse ruimte werd de *keucken* genoemd. Buiten een *cascken*, twee vrijwel waardelose *tafelkens* en acht *biesestoelen*, waaronder één omgebouwd tot een *secreetjen* (kakstoel), was het enige meubelstuk er een *ledicant*. Dat was van een behangsel (een rondom hangend gordijn) voorzien²³⁰.

Net als bij de meeste rijkere huizen was dat meubel samen met het beddengoed het duurste in huis: het vertegenwoordigde ruim 10% van de totale waarde van de inboedel (zes en half pond groot op iets meer dan 60 pond). Voor de rest waren er in dat vertrek nog een behoorlijke hoeveelheid kookpannen, kom-

men, kannen en ketels te vinden. Enkele niet levensnoodzakelijke (alhoewel...?) voorwerpen: een crucifix, een roer (geweer) en een degen, een spiegel en *diverssche schilderijkens* (prenten?) waren niet veel zaaks. Alles samen was deze 'luke' amper goed voor iets meer dan één enkele schamele pond groot.

De kinderen werden op de zolder (het *opperste*) te slapen gelegd, zoals dat hoorde in dergelijke huisjes.

Eén zeer goedkoop *ledicantjen* was er eveneens voorzien van een behangsel. Toch wel iets wat leek op luxe²³¹. Een ander *beddenken* was vermoedelijk niet meer dan vier houten planken met een strozak. Daarnaast stond er ook nog een *cascken* en was die zolder volgestouwd met allerhande kleren (bijna uitsluitend vrouwenkleren) en enig linnengoed. Sommige stukken waren zeer zeker 'beste kleren' en ze waren één tot twee pond waard: een *robbe* (jurk) en *rock* (drie zelfs) en een *sjiden faelge* (lange hoofdborstdoek). Hier werden ook enkele kostbaarheden opgeborgen: een *paer gauden pandanten* (oorhangers) waren zelfs vier pond waard, *drij gauden rijnghen* werden op drie pond geschat en verder was er nog een *gauden sterre* (wellicht een halssieraad) en een *silveren ijserken* (muts-klem).

Verder was er alleen nog de *plaetse* en het *achterhuys*. Hier was de handelswaar van de ex-oude kleerkoper opgeslagen in manden. Veel waard was het allemaal niet, al vallen sommige prijsvergelijkingen enigszins verrassend uit. Zo waren *vodden* van lijnwaad evenveel waard als de drie gouden ringen en werden *diverssche aude cleederen* op precies evenveel geschat als de twee 'dure' *pandanten*. Verder was van Lieven's vroegere negotie nog een *craem met sijn cleet* en een (weeg)*schaele met sijn ghewichten* overgebleven. Wellicht zette zijn vrouw de zaak verder of zou de man na zijn terugkeer terug 'de markt doen' met zijn *craem* en zijn weegschaal. Maar het lot besliste er anders over.

Hoe zou het verder verlopen zijn?

Het huisje van onze zeeman-oudeklerenverkoper vertoonde een beeld van 'arm maar proper'. Aan *commeren* (schulden) was er alleen nog een achterstal van huishuur en stond de zeeman op een viertal plaats in het krijt voor kleine sommen aan *therijnghe* (verteer). Dat was met name het geval in de herberg 't *Schip van Sint-Arnold* (het Narrenschip) verderop in de Gelukstraat²³² en ook op *het Sas van Ghent*. Niets ergs: de *baeten* overtroffen ruim de *commeren* (schulden).

Daarbuiten bezat de familie gelukkig nog een belangrijke som contant geld (55 pond). In vergelijking met de waarde van de huisinboedel was dat veel, bijna evenveel, zelfs abnormaal veel. Had de weduwe een vergoeding ontvangen voor het werk van haar Lieven op zee? Het enige probleem zal geweest zijn dat 'den overschot', alles samen, toch weinig was om verder van te leven.

We mogen schatten dat naast de contanten nog iets meer dan één derde van het bezit van de familie van Doorne als niet levensnoodzakelijk kon te gelde gemaakt worden.

Deze mensen hadden dus nog enige reserve voor kwade dagen²³³ en dat zullen ze allicht hard nodig gehad hebben na de dood van Lieven. Ware het niet van dat contante geld, dan zouden de ringen, de oorhangers en de mooie kleren al snel bij de Berg van Barmhartigheid in de Abrahamstraat beland zijn. En wellicht zal de weduwe Joosyne ook redelijk vlug hertrouwd zijn. Dat was de enige mogelijkheid om verder aan de kost te komen, tenzij ze 'mans' genoeg was om als zelfstandige koopvrouw de zaak verder te zetten. Nogal wat oude klerenkoopsters waren blijkbaar zeer onderlegd. We vinden hun namen terug in veel boedelstaten waar ze optraden als prijsschatters. Zelf ondertekenden ze de stukken meestal met een kruisje. Van de meest uiteenlopende, soms zelfs dure voorwerpen wisten ze de waarde te schatten, maar schrijven konden ze niet.

Een fragment uit de notities van de ommestelling (verplichte bijdrage) te betalen door de meesters van het oudkleerkopersambacht in 1707. Het toont de namen van 14 op de 16 oudkleerkopers die toen in de Gelukstraat woonden. De weduwe van Lieven van Doorne prijkt als tweede in de rij. In het Guldenhoofdstraetjen, in het verlengde van de Gelukstraat naar de Vrijdagmarkt toe, woonden er zelfs 18. Deze vaklui bewoonden er bijna het ene huis naast het andere. Zij vertegenwoordigden het minder bemiddelde segment van het ambacht. Aan de Vrijdagmarkt (17), in de Kammerstraat en aan de Langemunt woonden hun (meestal) rijkere collega's en die waren ongeveer even talrijk. Ook aan de Oudevest waren de oudkleerkopers (11) toen goed vertegenwoordigd. In de Sint-Katelijnestraat en de Baudelostraat waren er in 1707 telkens drie gevestigd. In het derde decennium van de 18de eeuw verdwenen ze uit deze straten, maar in de Gelukstraat bleven er doorlopend een tiental wonen.

(SAG, reeks 199 nr. 16)

Off. Geluck, Radew

Antoon van Coekelgeen	20-2-0
Wij. van Doorne	10-1-0
Augustijn Willems	1-0
P. van Doorne	10-1-0
Jan Kindeleer	10-1-0
Jan Bannema	10-2-0
Jacobus Willems	10-1-0
Jan J. van der	10-2-0
Levinus van Thel	10-1-0
Jan van Haren	10-2-0
Jan de Lint	10-0-0
Wij. van der	10-2-0
Willems de Lint	10-1-0
de Lint	10-2-0
	10-1-0

Het huisje van de familie van Doorne was een voor de Gelukstraat typische éénkamerwoning met waarschijnlijk amper 25m² grondoppervlak. Het huidige huisje - nu Gelukstraat nr. 10 - waarvan de gevel verbouwd werd in 1801 door de toenmalige eigenaar Scherre vertoont nog sporen (muurankers) van een ouder gebouwtje. Vermoedelijk werd de woning toen met anderhalve verdieping verhoogd. Achteraan waren er nog piepkleine bijgebouwtjes.

**De naeysterigghenwinckel
van Marie Joanne de
Windt, geestelijke dochter**

1758

**Marie Joanne de Windt
Willem de Beersteeg, kad. nr.
19, huidig huisnr. 8**

Hierboven werd de handel en wandel beschreven van de min of meer welgestelde of zelfs rijke 'geestelijke dochters' Legghe, de Cockere, van Peperseele en de Moerloose. Zo'n geestelijke dochter was ook Marie Joanne de Windt die inwoonde bij haar broer, de *schipmaecker* Pieter de Windt, *bij d'arme claeren*²³⁴. Bij haar dood was ze al bijna tien jaar bezig met wat heel precies verklaard wordt in de volgende tekst die we bijna integraal overnemen:

Marie Joanne, *geestelijke dochter* was, zo verklaarden haar broer en schoonzus, *bij ons gebleven in de directie van onze huysshaudens sonder welcke hulpe, bijstandt ende assistentie, wij sauden ghenoodtsaecht sijn gheweest andere vremde lieden*

Schets van Armand Heyns van de huizen en huisjes aan het begin van de Willem de Beersteeg, waar Marie Joanne woonde en werkte in het huis met de overkragende boogjes als hulp bij het gezin van haar broer.

(SAG, Atlas Goetghebuer)

ofte dienstboden hebben moeten hueren ende hunne dienstboden betaalen.

Dat had voor de juffrouw als onvermijdelijk gevolg *dat ... ghesmolten is haer ghewin voortsgecommen van den naeysterigghenwinckel met ghone daerbij dependeert.*

Ze zou daarvoor gecompenseerd worden bij de dood van haar ouders met een o zo belangrijk ledikant, met wat huisraad, een *scribaene* (schrijfkoffertje met laden) *met cruycefix*, twee godvruchtige schilderijtjes en de *provisie van de winckel*. Het zal wel een armtierig boeltje geweest zijn: alles samen mocht de waarde er van maximaal 17 pond bedragen. Maar Marie-Joanne overleefde haar moeder en vader niet.

Soo sober van ghestaethede ... ghestorven

1759

**Pieter van Rijckegem - Albertine Claercijn
Oudevest, niet nader bepaald**

En veel anderen ...

In de periode waarin dit textielverhaal zich afspeelde, stierven er in de wijk ongetwijfeld heel wat ouders van minderjarige kinderen, die nooit in de staten van goed opgenomen werden. Simpelweg omdat het meteen duidelijk was dat er geen of nauwelijks 'goed' was. In de Gelukstraat woonden veel arme mensen in éénkamerwoningen met boven die éne kamer waarin men 'met de deur in huis viel' ook nog de zolder, al of niet voorzien van een dakkapel.

Dat was ook het geval aan de 'arme' zijde van de Oudevest tegenover het huidige MIAT en in de Willem de Beersteeg. Maar de allergrootste concentratie van werkelijk armen was te vinden in *de Braecke* (heden het terrein VDAB en parking), waar de bouwpromotor Anthone Soetaert en zijn erfgenamen sinds 1706 een twintigtal gemetste barakken verhuurden die Anthone oorspronkelijk had laten optrekken voor soldaten van de legers die in het eerste decennium van de 18de eeuw winterkwartier hielden te Gent²³⁵. Slechts een enkele bewoner daarvan werd in het onderzoeksmateriaal vermeld: bij Pieter de Brie *in de Bracke* heette het in 1760: *de weesen sijn in stadsaermescholle ghedaen*²³⁶.

Bij nog anderen, zoals Pieter Pannemaecker *by d'Arme Claeren* schreef de schepenenklerk in dat er *ten sterfhuysen niet anders en es als een wenig pennyn(ghen) niet souffisant om de schulden vanden sterfhuysen te betaelen*. Daarom moest er geen staat op gemaakt worden. Bij de dood van de vrouw van Jan Cornelis *in de Gheluckstrate*, verklaarden de vrienden dat zij *soo sober van ghestaethede es ghestorven dat sij vanden arme (Armenkamer) is moeten begraven worden en anderssins meer commeren (schulden) dan baeten heeft achterghelaeten*²³⁷.

Iets meer vernemen we uit een *Declaratie by forme van staet* die in 1706 *Pro Deo* opgemaakt werd bij de dood van Pieter van Rijckegem die een weduwe en drie kinderen achterliet²³⁸ ergens aan de Oudevest. In hun huis (huisje) werd een halve pond aan contanten gevonden.

Er was een ledikant, een *hoofdpulm in matrassen*, een *scrapai* (schapraai), een *menagiere*, vijf *taillooren*, een *teine* (tinnen) *commeken*, een *canne*, eenige *printen*, *differente stoelen*, een *casse*, een *caffepot* (!), een *coperen aeker* (emmer), een *taffelken*, acht *hemdens*, *drij paer slaepplaeckenen*, *differente coofkens* (vrouwenmutsen). De overklaren hadden een schijn van luxe, maar ze waren vermoedelijk van bij oudkleerkopers afkomstig:

een callamander jacke, een catoene jacke, twee callamander rocken met een saye faille (hoofden schouderdoek). Kalamander was een dure glanzende wollen stof met dambordpatroon aan één zijde²³⁹.

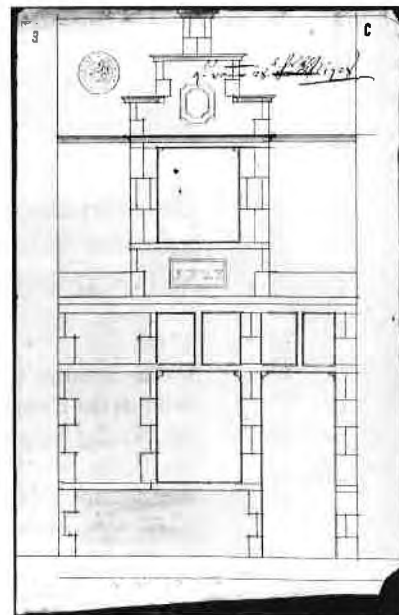
De inboedel was *wesende al t'saemen van cleene waerde*. Moest het geschat worden, zo werd er aan toe gevoegd, dan zou het iets van tweeën halve pond opgebracht hebben.

Deze mensen waren geen huiseigenaar zodat we meestal ook niet kunnen achterhalen waar ze precies woonden²⁴⁰. Bij geen enkele van hen komen we te weten welk beroep ze uitoefenden. Ze hadden immers niets van hun nering of negotie te verkopen dat bij hun dood nog moest betaald worden. Meer dan waarschijnlijk zullen meerderen onder hen regelmatig of af en toe werk

gevonden hebben in de bedrijven in de buurt, terwijl de vrouwen een povere stuiver bijverdienden met spinnen en kantklossen.

In de marge van al dat textiel

Aan het eind gekomen van dit verhaal, even nog aandacht voor enkele figuren die enkel zijdelings daarmee te maken hadden: de herbergiers uit de wijk. Die konden namelijk soms ook nog wat bijverdienen in textiel. Vanzelfsprekend wonnen ook nog anderen indirect een flinke stuiver aan deze nijverheid, bijvoorbeeld doordat ze voedingsmiddelen produceerden of verkochten aan de vele families die een bestaan vonden in de textielsector. Beroepen die met voeding of drank - zoals bij de hierna beschreven herbergiers - te maken hadden, vormden de tweede

Enkel het huisje van Jan Cornelis en zijn vrouw kan gelokaliseerd worden in de Gelukstraat op kad. nr. 248, huidig huisnr. 12. Vermoedelijk ging het de familie later wat beter voor de wind. Sebastiaan Cornelis bouwde dit kleine huisje in 1728 na afbraak van een ouder bouwseeltje. Uitzwendig is nu enkel het volume nog min of meer herkenbaar

(SAG, reeks 535 nr. 73-3)
(foto, gerdaYD, 2006)

belangrijkste categorie in de wijk. Daarnaast was er maar weinig van enige betekenis.

De busse van de hoedenmakersgasten in herberg de Gaublomme

1730 - 1760

Goudstraat, kad. nr. 13, huidig huisnr. 29-31

Ook vroeger bestond het leven niet alleen uit werken. Werkmakers waren en zijn lotgenoten die elkaar graag ontmoeten bij een hap of een slok. Blijkbaar was herberg De Gauwblomme in de Goudstraat het stamlokaal van de hoedenmakers of althans de *hoe(den)maeckersgasten*. Drie keer over een periode van dertig jaar vinden we ze in die herberg 'op de plak' staan²⁴¹. In 1730 stonden er drie hoedenmakers in het krijt bij herbergier Jacobus Haenecour voor levering

van koorden (zie volgende item 'Kleinhandelschnabbels voor cafébazen') en *thairinghe*. In 1754 wordt het meer expliciet: drie en halve pond was nog te goed aan Gillis Casserau, opvolger van Haenecour, *van de hoemaeckersgasten op de busse over verteirden gelaeghe*. Met die gasten werden niet de meester - hoedenmakers bedoeld, maar hun knechts. Deze hadden toen al meer dan een eeuw geleden, in 1630, ook een primitieve vereniging voor onderlinge hulp gesticht (zie kadertje 'De ziekenkas van de hoedenmakers'). Blijkbaar functioneerde die nog steeds. Toen nog een nieuwe cafébaas Thomas de Bruyne enkele jaren later (1760) stierf, gaven de hoedenmakers opnieuw present in de Goudstraat. Ze stonden die keer voor 9 pond *over thaire* op de kerfstok. Of het toen ook de knechten waren, is onduidelijk.

De ziekenkas van de hoedenmakersgasten²⁴²

De Gentse hoedenmakersknechten, ze noemden zichzelf *ghesellen vanden houmackers, supposten*²⁴³ en vooral *gasten*, hadden in 1637 een onderlinge ziekteverzekeringskas opgericht: *eene gemeijne busse*²⁴⁴ *tot onderstant van hunne supposten (leden) tot aermoede ofte in siekten gecommen sijnde*. De bijzonderste bepalingen van het reglement van deze instelling waren heel precies en dwingend:

- Leden ziek te bed liggend kregen wekelijks twee gulden (80 groot, bijna een weversweekloon!).
 - Leden die ziek zijnde *gaen ende staen connen*, maar toch niet konden werken, hadden recht op wekelijks één gulden.
 - Bij overlijden werden de begrafenis kosten vergoed (met een 'maar', zie verder).
- Bijzonderste voorwaarde was dat de leden zelf voordien trouw hun bijdrage betaalden.
- Ook uitgesloten waren degenen die *met opgesetten willen* en zonder reden *crakeel ende twist* maakten. Zo'n uitsluiting kon pas gebeuren na *arbitrage door de dekens*.
 - Elke werkende *gast* moest 14 dagen nadat hij van start ging, 20 groot *incomghelt* betalen.
 - Iedere *gast* betaalde voor elke week dat hij *drije vilten ofte meer*²⁴⁵ gemaakt had, 12 groot (vermoedelijk iets meer dan een half dagloon).
 - Wie niet wou betalen werd *gesommeerd te compareren* voor het bestuur²⁴⁶.
 - Bij wie ondanks alles dan toch niet contribueerde, hield de meester loon in.
 - Hoedenmakersmeesters mochten geen niet-contribuerende *gasten* aanvaarden.
 - Om begrafenissen te helpen betalen moesten de kleren en het lijnwaaad van de dode afgestaan worden
 - Om dit alles in goede banen te leiden werden twee *busmeesters* verkozen *met gelijcke vois* (voix, stem), waarvan één nieuweling per jaar.
 - De busmeesters of door hen aangestelden moesten iedere zaterdag de bijdrage gaan innen.
 - Zij moesten toezien en beoordelen wie er hulp nodig had.
 - Ieder jaar moesten ze de rekening van de *busse* voorleggen.

Blijkbaar ging het hem bij die hoedenmakersgastenbus niet om aalmoezen, maar om substantiële bijstand in een strak georganiseerd systeem. Opvallend is dat de bepalingen niet enkel bijstand tot doel hadden, maar zeer duidelijk ook disciplinerende effecten beoogden. Dat de *busse* tot in de 18de eeuw terdege bestond vernemen we via de hier beschreven herbergiers in de Goudstraat, maar of ze effectief gefunctioneerd heeft zoals het bepaald werd in de 'statuten', weten we niet.

Deze *busse*, blijkbaar vrij uniek in het ambachtswezen van die tijd, het was geen Gentse uitvinding maar een zo goed als exacte kopie (tot en met de bedragen) van wat al in 1608 te Antwerpen opgericht was en vervolgens in 1621 te Brussel. Het verhaal van deze goed georganiseerde en weerbare hoedenmakersgasten werd beschreven door de historici Lis en Soly²⁴⁷.

Kleinhandelschnabbels voor cafébazen

1699 - 1748 - 1766

Dezelfde herbergier Haenecour die zijn hoedenmakersclientèle zo goed verzorgde, was ook actief in de verkoop van vooral koorden maar ook lijnwaad.

De transacties betroffen meestal kleine sommen. Het zal wel geen toeval zijn dat ook een collega van hem, Charles Hecq in de Baudelostaat bij gelegenheid ook iets in de textielkleinhandel wist bij te verdienen²⁴⁸. Een Doornikse schipper moest deze laatste nog twee pond over *leverijnghe van lijnwaet*.

Herbergen waren ook de uitgelezen plaats om verkopen te houden en handelstransacties te beklinken, en ook om in beslag genomen goederen enige tijd te bewaren en te verkopen²⁴⁹. Zo werd er op bevel van de schepen van de Keure²⁵⁰ in 1699 een partij *carseyen* (karsaai) gemeten en verkocht bij Joos Martens, *tavernier in de Gaudeblomme*.

Die lag *aldaer sequestreert door den officier Denys Plasschaert* en ze werd geschat op de aanzienlijke waarde van 50 pond. Wat er precies aan de hand was met die partij en waarom de weefsels aangeslagen waren, komen we niet te weten.

In diezelfde Gaudeblomme mochten de schatters van huisinboedels - steeds oudkleerkopers, behalve voor speciale zaken zoals sommige van de in dit artikel beschreven bedrijfsvoorraden - ook graag uitblazen na de gepresteerde arbeid, liefst op kosten van hun opdrachtgevers.

Bij openbare verkopen werden ze in de watten gelegd. *Item betaelt in d'herberghe de gauwblomme voor wijngelt aen d'aude cleercoopers ten tijde van de venditie* (189 groot), zo werd er in 1768 genoteerd bij de nalatenschap van *Joffrauwe Anne Marie van Peperseele*.

Dankbetuiging

Dank aan de leden van de gewezen werkgroep Te Putte, aan Dirk Boncquet, Guido Everaert, Louise-Anne Verdickt, Christiane van Winckel, Bert Vervae, Michel Vuijsteke, Lieve Okerman en in het bijzonder aan Guido Deseijn en Gerda Verheeke

De 'groene zone' vóór het feestlokaal Nemrod, gezien vanuit de Willem de Beersteeg. Ook in 1705, toen aan linnenverver Gilles Dubois nog voor zo maar eventjes 20.000m³ geveerd lijnwaad moest betaald worden, was het grotendeels een open ruimte, vermoedelijk helemaal ingenomen door verf- en drooginrichtingen. Alleen vooraan stonden er kleine huizen en werkplaatsen.

Op de achtergrond de gebouwen van voormalige suikerraffinaderij Van de Woestijne anno 1807.
(foto gerdaYD, 2006)

Voetnoten

¹ DESEIJN, G., *Rondom de Minne-meersgracht: ontwikkeling van een vroeg-industriële site*, Gent, 1986 en 1989, pp. 1-43 en 29-57; DESEIJN, G., *Op zoek naar de "roots". Het depotmuseum van het MIAT in een gewezen spinnerij*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 1987, jg. 5, deel 19-20, p. 45-56; DEVRIESE, L., MARYNS, D., *Huizenbestand en bedrijvigheid tussen Oudevest en Minne-meersgracht in de 18de eeuw*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 1995, jg. 13, deel 52, p. 33-44.

² BASTIN, J., *De Gentse lijnwaadmarkt en linnenhandel in de 17de eeuw*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1967, deel 21, p. 131 – 162; COPPEJANS, - DESMEDT, H., *Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de XVIII^{de} eeuw*, Brussel, 1952; EVERAERT, J., *De internationale en koloniale handel der Vlaamse firma's te Cadiz*, Brugge, 1973; SABBE, E., *De Belgische Vlasnijverheid*, Brussel, 1975, 2 delen; WILLEMSSEN, G., *Contribution à l'histoire de l'industrie linière en Flandre au 18ième siècle*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde*. Eerste reeks, Gent, 1907, deel 5 nr. 2, p. 223 - 340.

³ THIJS, A.K.L., *Van "Werkwinkel" tot "Fabriek". De textielnijverheid te Antwerpen (einde 15de – begin 19de eeuw)*, Brussel, 1987. De zijdeweaverij bijvoorbeeld, was een belangrijke tak te Antwerpen, maar weinig van tel te Gent. Ook de terminologie verschilde. De voornaamste Gentse producenten die hier aan bod kwamen noemden zichzelf legatuurof tierendertijneren, termen die te Antwerpen, blijkbaar niet of nauwelijks gebruikt werden.

⁴ Bij deze beschrijving van de textielactiviteiten in de Waterwijk (1688 – 1769) werd geen eigen selectie in het voorhanden zijnde archiefmateriaal gemaakt. Dit betekent dat alle 'staten' er in opgenomen werden die te maken hadden met het studieobject textiel en die toevallig in de archieven terecht kwamen. Dat laatste gebeurde simpelweg doordat ze opgemaakt werden bij de dood van een in die beroepstak bedrijvige wijkbewoner die in die periode stierf als ouder van minderjarige kinderen. Slechts één geval (Guillaume vander Triest, een lijnwaadkoopman in niet zo goeden doen – SAG, reeks 332 nr. 333-1) werd niet opgenomen omdat de woonplaats 'Bij Baudeloo' niet teruggevonden werd in het gegevensbestand van de Waterwijk. Het is mogelijk dat de man aan de andere zijde van de Ottogracht, buiten de wijk, woonde. Deze 'staat' bevat geen vermeldenswaardige details.

⁵ In de 17de en de 18de eeuw werden naast de summier beschrijvingen van de 'staten van goed' in de schepenregisters van Gedele, ook de gedetailleerde notities en berekeningen, de zogenaamde 'minuten van staten van goed', zorgvuldig bewaard in de uitgebreide reeks 332 in het Gentse stadsarchief (hierna SAG). Deze bijdrage over de Waterwijk is bijna helemaal daarop gebaseerd. Meer inlichtingen over deze minuten en de procedure gevolgd voor de staten van goed in VANAVERBEKE, L., *Peiling naar de bezitstructuur van de Gentse bevolking omstreeks 1738*, Brussel, 1969, deel 1, p. 18 - 23. Daarnaast werden in SAG ook de reeksen 'Familiepapieren' en deze van de relevante ambachten systematisch onderzocht naar gegevens over personen vermeld in de onderzochte staten van goed.

⁶ Uit deze rijke bron werd geput door Hilda Coppejans - Desmet voor haar hier al aangehaalde onderzoek over de gegoede Gentse burgerij in de 18de eeuw dat vooral de Gentse textielondernemingen actief in de internationale handel betrof. In een detailstudie (MEERSSCHAUT, E., *Textielaanbod in het 18de-eeuwse Gent*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1997, deel 51, p. 155-180) werd aan de hand van dezelfde bron een voor het hier gepresenteerde onderzoek uiterst nuttige beschrijving gegeven van het uitgebreide assortiment stoffen voorradig bij de 18de-eeuwse meerseniers (detailhandelaars). Ook bij een studie van de Gentse Waaistraat (DEVRIESE, L., *Van ambachtelijk bier en internationaal textiel tot industrieel brood. De Gentse Waaistraat 1349 - 1907*). In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 2005, deel 80, p. 1-52) bleken de 'minuten' een onvermoede schat aan gegevens te bevatten over (vooral) de internationale lijnwaadhandel vanuit Gent. En, *last but not least*, ze bevatten massa's details over de 18de-eeuwse leefcultuur te Gent met prominent daarin al de kleren en het ander textiel: de 'lijnen ende wullen' (zie kadertjes 'Achttiende-eeuwse leefcultuur in categorieën verdeeld' en 'De 18de eeuw in haar hemd gezet'). COPPEJANS, - DESMEDT, H., 1952, pp. 265.

⁷ DEVRIESE, L., *De Waterwijk in Gent. Een 14de-eeuws stadsdeel komt tot stand*. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1999, p. 33. In 1672 waren er 179 huizen. In 1785-1788 was het aantal gestegen tot 259. Deze aangroei kwam er voor het grootste deel door de bouw van beluikhuisjes in het laatste kwart van de 18de eeuw

en door het beluik *in de Braecke* (noordelijk deel van de Minnemeers) dat ontstond uit barakken in 1705 gebouwd voor militairen. Dat alleen al telde 20 à 30 huisjes.

⁸ In de hier beschreven groep uit de Waterwijk in de periode 1688 – 1769 was dat 30 op 63 (48%). De enkele herbergiers die in textiel meeschnabbelden (zie aan het einde van van deze bijdrage), werden niet bij die sector gerekend. In het gegevensbestand van Vanaverbeke (VANAUVERBEKE, L., 1969, deel 2, p. 453-465) dat heel Gent in de periode 1735 - 1746 (buiten een aantal gevallen in de Sint-Pieters heerlijkheid) omvatte, waren 13% werkzaam in de textielsector (even breed genomen als in de Waterwijk: met kleermakers en dergelijke inbegrepen). Beide onderzoeken betreffen dezelfde bron: de minuten van 'staten van goed' in SAG reeks 332. Ramingen over het aandeel van de Gentse bevolking in 1738 werkzaam in de textiel in verhouding tot het totaal varieerden van 22% (34,2% kleding meegerekend) tot 27% (37,4%). Cijfers uit CRAEYBECKX, J., *Les industries d'exportations à Gand et à Bruges*. In: *Studi in onore di Amintore Fanfani*, deel 4, s.d., p. 449-450 en VAN HEESVELDE, P., 'Koppen tellen'. *Enquêtes en tellingen met betrekking tot de Gentse nijverheden in de achttiende eeuw*. In: *Jaarboek De Oost-Oudburg*, 1992, jg. 29, p. 82). Vermoedelijk lagen de percentages van het in de textiel werkzame deel van de bevolking in de Waterwijk hoger.

⁹ THIJS, A.K.L., 1987, p. 370. *Werkklonen in de Antwerpse textielsector in 1781* (vereenvoudigd).

¹⁰ CRAEYBECKX, J., *Een Gents garentwijnder tussen boom en crisis. Het bedrijfsjournaal van Charles Soenens (1659 - 1673)*. In: *Actief in archief (Huldeboek Hilda Coppes - Desmedt)*, Antwerpen, 1989, nr. 4, p. 25.

¹¹ VAN HEESVELDE, P., *Stakingen en arbeidsconflicten te Gent op het einde van de 18de eeuw*. In: *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, Brussel, 1993-1994, p.37.

¹² De meest gebruikte loonreferentie voor Gent (SCHOLLIERS, E., *Lonen te Gent, 15de - 19de eeuw*. In: VERLINDEN, C. e.a., 1965, *Documenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, IIA, Brugge, p. 354-461) geeft vrijwel uitsluitend lonen in de bouwvakken weer. Vereenvoudigd in VAN RYSSEL, D., *De Gentse huishuren tussen 1500 en 1795*, Brussel, 1967, p. 55. Merkwaardig is wel dat de arbeiders die in het bouwvak knechten of gezellen genoemd werden, ongeveer dubbel zoveel verdienen als de weversknechts.

¹³ Nijverheidsenquête 1738 (SAG, reeks 156 nr. 3). Te Rijsel berekende men dat er in dergelijke bedrijven per getouw vijf tot negen mensen aan het werk konden (GUIGNET, PH., *Vivre à Lille sous l'Ancien Régime*, Rijsel, 1999, p. 135).

¹⁴ DAMBRUYNE, J., *De corporatief georganiseerde detailhandel in het vroegmoderne Gent*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 2004, deel 58, p. 203.

¹⁵ Gegevens voor Antwerpen. Per getouw weefde men minimum 4 el gewoon linnen (THYS, A.K.L., 1987, p. 96).

¹⁶ Volgens het erg onnauwkeurig antwoord (SAG, reeks 156 nr. 3) gegeven door de nering op de enquête van 1738 waren er 700 meesters en knechten tijk- en lijnwaadwerkers te Gent met 300 leerlingen en 'duizende' andere werknemers ('gheemployeerden').

¹⁷ DEVRIESE, L., MARYNS, D., 1995, p. 44.

¹⁸ SAG, reeks 332 nr. 213 - 7. Deze Jan Pauwels mag zeker niet verward worden met zijn zeer rijke naamgenoot uit de Sint-Katelijnestraat die verder nog aan bod komt.

¹⁹ De kamerhuur van de weduwe bedroeg tweeënhalve pond per jaar. Dit was vergelijkbaar met de huur van de laagste categorie beluikhuisjes van toen (DEVRIESE, L., *Beluiken en huisjescomplexen. Ontstaan en evolutie in het 18de-eeuwse Gent*. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996a, jg. 20 nr. 1, p. 10).

²⁰ DESEIJN, G., *Ancien Régime*. In: *Volkshuisvesting in Gent*, Gent, 1984, p. 22 - 23.

²¹ VANAUVERBEKE, L, 1969, deel 1, Tabel 1 en bijhorend blokdiagram. De frequentie-analyse van de waarde van de niet-uitgezette (niet in renten belegde) roerende goederen bracht een uitgesproken bimodale verdeling in een homogene groep (normale verdeling) met een negatief fortuin en een even homogene groep met een positief fortuin aan het licht. De scheiding tussen de twee groepen lag precies bij 0 groot. Op één uitzondering na (de heel kleine groep geestelijken) waren alle beroepscategorieën in beide groepen vertegenwoordigd. Van de 430 families waarvan deze waarde kon berekend worden, behoorden er 118 (27%) tot de negatieve groep. Dit gegeven werd enigszins gecorrigeerd door de eventuele aanwezigheid van ander bezit.

²² In de Willem de Beersteeg bezaten de Poppes een huis verdeeld in twee woonsteden. Verder was er nog een huis in het *Guldenhooftstraetjen* (de verdwenen Struivelstraat in het verlengde van de Gelukstraat naar de Vrijdagmarkt toe) en een huis aan de Stalhof dat bestond uit acht woonsteden en een bewoonde kelder. Zeker deze laatste moeten erg armtierige woninkjes geweest zijn, voorlopers van de later massaal gebouwde beluiken, en te oordelen naar de lage huurprijzen (drie en halve pond) waren die in de

Willem de Beersteeg niet veel beter. (DEVRIESE, L., 1996a, p. 19).

²³ Het 'scheren' van de kettingen van tijken vereiste veel vakmanschap. Het gebeurde in de stad, terwijl het weven meestal op het platteland uitbesteed werd (THYS, A.K.L., 1987, p. 98).

²⁴ Het garen ten huize van Poppe werd op 7 schellingen het steen (ongeveer drie kg) geschat terwijl de lijnwaden omgerekend per el slechts 10 à 12 groot zouden waard geweest zijn (2 stuks à 7 pond, 3 stuks à 9 pond, omgerekend aan 70 el per stuk).

²⁵ THYS, A.K.L., 1987, p. 98.

²⁶ Er is noch bouwsubsidie (toegekend in de eerste helft 17de eeuw, tot ca. 1660), noch bouwaanvraag (verplicht vanaf ca. 1700) van dit hoekhuis gekend.

²⁷ SAG, reeks 156bis nr. 82 (1706).

²⁸ THYS, A.K.L., 1987, p. 102.

²⁹ DAMBRUYNE, J., 1996, *De hiërarchie van de Vlaamse textielcentra (1500 – 1750): continuïteit of discontinuïteit?* In: *Qui valet ingenio. Liber amicorum Johan Decavele*, Gent, p. 164 en 166.

³⁰ Dit komt het best tot uiting in de vergelijking tussen de prijzen van de weefsels in het bedrijf van Coene (tabel in Deel II) en deze in de meersenierswinkels gepubliceerd door Meersschaut.

³¹ DECEULAER, H., *Pluriforme patronen en een verschillende snit*, Amsterdam, 2001, p. 180-185; MEERSCHAUT, E., 1997, 161-162. Zowel het aandeel van de katoenen als van de gemengde stoffen steeg in de loop van de 18de eeuw. Vooral het aandeel van de wollen stoffen daalde. Deze evolutie ging gepaard met een daling van de prijzen van de meer en meer gebruikte stoffentypes.

³² VAN HEESVELDE, P., 1992, p. 84.

³³ SAG, reeks 332 nr. 524, bundel 3. De Oudenaardse afkomst van Marie d'Hoemaecker, werd niet nagetrokken. Over de uitwijking van Oudenaardse tapijtwevers naar Gent, zie DE POTTER, F., deel 6, p. 126-129 en 527-529.

³⁴ Andere namen opgegeven in 1738 en bekend uit de Waterwijk waren Brassart (1), de Leu (2) en de Roy (1).

³⁵ Vermoedelijk waren de garens die 'sterck' genoemd werden, getwijnd en met 'sterkpap' bewerkt. Sterkpap is zetmeelpap (Duits Stärke) waarmee getwijnd garen of strengen gesterkt werden (DEVOS, M., RYCKEBOER, H., VAN KEYMEULEN, J., *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Handspinner en touwslager*, Gent, 1982, p. 28).

³⁶ 'Toppen' waren essentieel bij het twijnen (DEVOS, M., RYCKEBOER, H., VAN KEYMEULEN, J., 1982, p. 32). Een deel van de draden in sommige gemengde stoffen waren getwijnd. Sommige legatuurwerkers waren ook lid van het twijndersgilde (VAN HEESVELDE, P., 2000, p. 134).

³⁷ De grootste maten ongeveer 70cm (1 el). Veruit de meeste waren kleiner.

³⁸ 378 ellen *fijne strepen* (tegenover 1037 in voorraad), 216 ellen *fijne matrassen* (tegen 70), 540 ellen *brede matrassen* (tegen 607), 2052 ellen *matrassen vijfcaerten* (tegen 803) en 371 ellen *brede flanellen* (tegen 466).

³⁹ MEERSSCHAUT, E., 1997, p. 173.

⁴⁰ Volgens de huisgeldbelasting (SAG, reeks 153/1 nr. 103, f. 65v.).

⁴¹ Gedocumenteerd te Brugge en blijkbaar ook te Gent. De Brugse tijkwevers verloren dit voorrecht in 1759 (SABBE, E., 1975, *De Belgische vlasnijverheid*, Kortrijk, deel 2, p. 58).

⁴² Zoon Pieter Coene, die slechts 7 jaar oud was bij de dood van zijn vader, zou na een intermezzo onder Guillaume de Roy, het bedrijf verder zetten. Hij bleef huren van de familie de Potter.

⁴³ SAG, reeks 332 nr. 429-8, met daarbij nog 478-6.

⁴⁴ Een levering van *gheminghelt goet* gebeurde aan zestien en halve groot per el. Vergelijk met de 10 à 12 groot per el (vermoedelijk) gewoon lijnwaad bij Jan Poppe.

⁴⁵ Voor in totaal 316 pond aan leveringen moest nog betaald worden bij het opmaken van de 'staat van goed' van Houcke.

⁴⁶ De schulden waren bijna volledig voor rekening van de bouw van het huis. Hoewel de financiële toestand gezond was (batig saldo 262 pond) verkocht de familie een huis aan de Baudelostraat. Ook de 209 pond die de verkoop opbracht, mocht bij *de gereede deelzaeme baete* gerekend worden.

⁴⁷ SAG, reeks 332 nr. 478-6.

⁴⁸ SAG, Nota's Maryns, Tijkwevers.

⁴⁹ Louijs Carnaill(i)e kocht in 1667 het lidmaatschap van de tijkweversnering (SAG, Nota's Maryns). Een opvolger was de legatuurwerker Joan Roose.

⁵⁰ In 1738 stelde Pieter, zoon van Louys en eveneens tierentijnwever, 90 mensen te werk. Samen met zijn verwant Jan Baptiste Carnaillie (95 werknemers) was hij toen de belangrijkste werkgever in zijn ambacht. Samen gaven ze evenveel arbeiders op hun andere 13 Gentse collega's samen.

Waar ze hun bedrijven hadden, is ons niet bekend.

⁵¹ SAG, reeks 302 nr. 331, bundel 7.

⁵² Meestal werd met *collen* houtskolen bedoeld. Voor steenkool werd er 'houille' aan toegevoegd.

⁵³ VAN RYCKEGHEM, J., *Eenvoud en raffinement. Kleding en sieraden te Gent*. In: *Oost-vlaamse Zanten*, Gent, 1988, jg. 63 nr. 1, p. 33-50

⁵⁴ VANNOPPEN, H., GEENS, F., *Vrouwenkledij*. In: (VANNOPPEN, H., red.) *Streekdrachten in onze gewesten*, Gent, 1994, p. 133.

⁵⁵ Wat de heren en/of dames Carnaillie met 'crapoenen' en 'condierens' konden aanvangen is ons een raadsel.

⁵⁶ Jan Van Ryckeghem noteerde een gemiddelde van 35 vrouwenhemden bij de hoogste vermogenscategorie in de jaren 1737-1740 (VAN RYCKEGHEM, J., 1988, p. 49).

⁵⁷ De 18de-eeuwse Gentse trekmutsen waren evident geen pronkstukken zoals de trekmutsen in de (vooral) Brabantse, Antwerpse en Kempische streekdrachten uit die eeuw en later (VANNOPPEN, H., GEENS, F., 1994, p. 110-115).

⁵⁸ In de veronderstelling dat de grote hoeveelheden kledijaccessoires niet tot het handelsfonds, maar tot de garderobe of uitzet behoorden.

⁵⁹ Adriaen Frans mag niet verward worden met de latere bewoners en verbouwers van het grote huis Goudstraat 28 aan de hoek van de Oudevest: Amand Paul De Leu fs. Pieter (1784 – 1842), ook blauwverver – negociant in verfwaren en Amand Napoleon De Leu (1813 – 1878), beiden lokaal belangrijke figuren, gemeenteraadsleden van Gent en behorend tot dezelfde familietak als Adriaen Frans (Gilbert Deleu, persoonlijke mededeling, 2005).

⁶⁰ SAG, reeks 332 nr. 609-35. De huisinboedel (zonder de bedrijfsgoederen en ook zonder het paard, de wagen en het dure stro) werd geschat op ongeveer 275 pond groot. Daarmee benaderde de familie de Leu qua leefstijl de hoogste categorie.

⁶¹ De stadserfscheiders werden opgeroepen om de waarde van die stal te schatten. Jammer genoeg deden ze dat samen met een nieuwe bovenbouw aan een achterkamer van het woonhuis, zodat we niet weten hoeveel van de op 100 pond geschatte nieuwbouw voor rekening van de paardenstal kwam.

⁶² SAG, reeks 442 nr. 1 (jaar 1673). Spanoghe kreeg van buurman de Riddere de toelating *een cleen spiecken* grond in te nemen tegen een eenmalige betaling van 8 pond groot.

⁶³ Michiel Spanoghe die de kalender installeerde, was ook lid van het twijndersambacht (SAG, reeks 156¹⁶-3).

⁶⁴ Ook de toch wel noodzakelijke verfkuipen bleven onvermeld. De 'staat van goed' De Leu bevat nog meer eigenaardigheden. Zo werd een som van 300 pond groot wisselgeld omgerekend tot 700 pond groot courant.

⁶⁵ Adriaen de Leu was onder andere in 1739 gezworene van de verversnering (SAG, reeks 194 nr. 1). Tezeldertijd was hij ook lid van het legatuurwerkersambacht zoals blijkt uit de nijverheidstelling van 1738.

⁶⁶ CRUYPELANS, L., MALAISE, P., *Wegwijs in natuurlijke verfstoffen*, Berchem, 1990, p. 157.

⁶⁷ Abstractie gemaakt van de ingewikkelde familiale onderlinge vereffeningen.

⁶⁸ Van Michiel Spanoghe, blauwverver, in 1676 (SAG, reeks 153/2 nr. 56, f. 282v.) over Adriaen de Leu naar Joannes Heye, vader(s) en zoon (zonen) nog tot in de eerste decade van de 19de eeuw (zgn. Atlas Napoléon: section de la liberté (B), ilôt 12, nr. 11). De familieverbanden in SAG, reeks 332 nr. 609, bundel 35).

⁶⁹ SAG, reeks 332 nr. 715 – 6.

⁷⁰ Op de 214 pond groot waarde aan 'garens' bij Toch was er slechts voor 27 pond aan wat expliciet 'catoen' genoemd werd. Er lag vooral 'wit keten gaeren' en 'fijn wit', en verder: 'wit silesis gaeren, wit, gecouleurt, blauw, grauw en fijn grauw'. Behalve voor het Silezisch (vlas) is het niet duidelijk wat de grondstof daarvan was.

⁷¹ Er was weliswaar een grote afstand in tijd tussen de momentopnames in de bedrijven Carnaillie en Toch.

⁷² SAG, reeks 332 nr. 547, bundel 1.

⁷³ Onderbroeken (open broeken of 'snelzeikers') kwamen pas aan het einde van de 19de eeuw volop in gebruik (VANNOPPEN, H., GEENS, F., 1994, p. 101).

⁷⁴ Neteldoek: los geweven stof, meest katoen. Neusdoeken waren omslagdoeken gedragen rond hals en schouders.

⁷⁵ Dit bedrag is niet helemaal juist omdat sommige sommen in wisselgeld uitgedrukt waren. Dit verandert niets aan de orde van grootte.

⁷⁶ VANAVERBEKE, L., 1969, deel 1, tabel 1. Het betreft de 'niet uitgezette roerende goederen' in de door deze auteur gebruikte terminologie. Het clubje van 13 dat meer dan anderhalfmiljoen groot aan niet uitgezette roerende goederen bezat, telde 4 edellieden, 8 kooplui en 1 'lager personeelslid der openbare diensten'.

- ⁷⁷ DEVRIESE, L., 2005, p. 24-37.
- ⁷⁸ SAG, reeks 332 nr. 313 -25.
- ⁷⁹ SAG, reeks 400 nr. 155, f. 175 (lokalisering in DEVRIESE, L., *Zeventiende-eeuwse huisgevels in de Gentse Waterwijk*. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1996b, p.12 (met foutieve notitie van gezicht op dit huis in een bouwtekening uit 1824). In 1641 verkreeg de weduwe van Joos van Rekendaele een bouwsubsidie voor *het maecken van eenen schoonen stenen ghevele aen haeren huuse inde Crommewaele in de plaetse van eenen haulten vervallene*. Hij werd in de subsidietekst aan de hoek van de Goudstraat gesitueerd, maar stond er in werkelijkheid twee huizen van verwijderd.
- ⁸⁰ SAG, reeks 1635 nr. 197 - 5. Meer details in DEVRIESE, L., MARYNS, D., 1995, p. 38 en 43.
- ⁸¹ THIJS, A.K.L., 1987, p. 78. Merkwaardig genoeg is er bij Thijs, die ook latere dan 16de-eeuwse periodes te Antwerpen behandelt, vrijwel uitsluitend sprake van wede. In de hier bestudeerde periode werd die benaming te Gent blijkbaar niet (meer) gebruikt.
- ⁸² SORBER, F., *Grondstoffen voor streekdracht*. In: Vannoppen, H. (red.). *Streekdrachten in onze gewesten*, Gent, 1994, p. 21-62. Over kleurstoffen en pigmenten in het algemeen, zie EVERAERT, G., *In geuren en kleuren*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 1999, deel 68-2.
- ⁸³ CRUYPELANS, L., MALAISE, P., 1990, p. 119.
- ⁸⁴ SAG, reeks 332 nr. 335, bundel 16.
- ⁸⁵ DEVRIESE, L., 2005, p. 26 – 28.
- ⁸⁶ Vermoedelijk werd hier de *witte el* (72,4cm) voor gebleekt of geverfd (blauw) lijnwaad gebruikt.
- ⁸⁷ BASTIN, J., 1967, p. 159. In de eerste helft van de 17de eeuw rekende Justo Billet 'd'een door d'ander' op 10 stuivers (20 groot) per el (SAG, Politye Boeck, deel V, f. 146). De prijzen vertoonden doorheen de eeuw een dalende beweging.
- ⁸⁸ De goedkoopste categorie werd niet gebleekt of geverfd.
- ⁸⁹ Dit resultaat is gestoeld op de premissen dat er in 1705 te Gent 70.000 stuks lijnwaad op de markt kwamen (BASTIN, J., 1967, p. 137) en dat, de veronderstelde niet vermelde opdrachten inbegrepen, bij Dubois in dat jaar 20.000 ellen (equivalent van ongeveer 330 *stukken*) geverfd werden. De karakterisering belangrijkste 'van geheel 't Nederlandt is van Justus Billet (1594-1652), en werd door latere studies ruim bevestigd.
- ⁹⁰ Kad. nr. 267. Aan de 'arme' zijde van de Oudevest, naast de aan het begin van dit artikel beschreven Jan Pauwels.
- ⁹¹ SAG, reeks 332 nr. 235-5. De 'minuut' ontbreekt.
- ⁹² 'Den Dobbelen Arent' werd vermeld als sterfhuis van Pieter in het boek van de 'Pramingen' (SAG, reeks 335 nr. 14). Het huis was in 1630-1631 een brouwerij die bekend stond onder de naam 'Den Arent' (DEVRIESE, L., 1996b, p. 296).
- ⁹³ Menagiebrouwers waren gelegenheidsbrouwers die slechts één enkele kwaliteit van huisbier mochten produceren. Details over het bedrijf Roelants in later tijd (1773) in een request gepubliceerd in DESEIJN, G., 1989, p. 42-43.
- ⁹⁴ SAG, reeks 332 nr. 524-17.
- ⁹⁵ De kapitaalintensieve aard van de ververij (in tegenstelling tot de andere textielspecialisaties) is bij Thijs geïllustreerd voor de Antwerpse ververs (THIJS, A.K.L., 1987, p. 280 en 341).
- ⁹⁶ THIJS, A.K.L., 1987, p. 335-336.
- ⁹⁷ Het leen te Haaltert waarvan de naam niet aangegeven werd, was een typisch geval met alles er op en er aan: het '*relief*' te betalen aan de leenheer bij de dood bedroeg 10 pond parisis met 1 pond '*camerlynck gelt ende verwandelen by coope den tienden pennynck van dat ghelt relief ende camerlynckgelt*'.
- ⁹⁸ Volgens de 'Wegwijzers der Stad Gent' minstens tot 1825. De notities in boeken van de stadscijnzen (SAG, reeks 152 nr. 12) en in de boeken van het huisgeld (SAG, reeks 153/1 nrs 102 -108) attesteren hun verblijf steeds op dezelfde plaats verder doorheen de hele 18de eeuw. Nog in 1896 woonde de weduwe Lieven Roelandts – De Graeve er. Toen werden de eerste verkavelingsplannen opgemaakt die het grootste deel van de vroegere ververij zouden laten verdwijnen onder de verlenging van de Baudelostraat en de nieuwe Baudelokaai.
- ⁹⁹ Afschrift in SAG, reeks 332 nr. 312, bundel 1.
- ¹⁰⁰ Meer dan waarschijnlijk grensde het erf Legghe toen net als nu aan de achtererven van de huizen Sint-Katelijnestraat nrs 19 en 21 (kadaster nrs. 78d en 77b).
- ¹⁰¹ Bij het opmaken van de 'staten van goed' na de dood van beide ouders zeer kort na elkaar in 1698 werden er zes delen gemaakt: vijf voor nog levende kinderen en een zesde voor een minderjarig kind waarvan de moeder, een dochter Legghe, overleden was.

¹⁰² Hoewel er in de teksten over de familie Legghe uitsluitend sprake was van rijgkoorden weven, was vader Jacobus, zoon van Franciscus, lid van het riemenmakersambacht (staat van goed opgemaakt in 1699 na de dood van Jacques Legghe senior in SAG, reeks 332 nr. 281-3). Blijkbaar vormden de rijgkoordenwevers nog een aparte vereniging want bij de begrafenis van zijn vrouw werd een doodschuld betaald aan de *rijgkoordenwevers* (SAG, reeks 332 nr. 276-7). Waarschijnlijk werden er wel meer dergelijke onofficiële en efemere groepjes gevormd die nooit papieren achterlieten. En omdat de uiteinden van de rijgkoorden verstevigd werden met blikken hulsjes, was de man ook lid van de bleckslagers. Vermoedelijk was de rijgkoordenmakerij van familie Legghe gestoeld op een lange familie traditie. Een Jan de Leghe was halverwege de 16de eeuw niet minder dan zeven keer lid van het bestuur (de 'eed') van de nering van de Gentse riemenmakers (DAMBRUYNE, J., 2002, p. 306, noot 317). De Jacques Legghe die in 1691 deken van het twijndersambacht was en die een doodschuld aan de twijndersgilde betaalde (SAG, reeks 156¹⁶ -3) was waarschijnlijk iemand anders.

¹⁰³ Niet noodzakelijk roodhout of fernambuk. Men kende ook blauwhout, geelhout, rood sandelhout ... (CRUYPELANS, L., MALAISE, P., 1990, p. 53-63).

¹⁰⁴ BRAECKMAN, W.L., *Middel nederlandse verfrecepten*, Brussel, 1986, p. 40.

¹⁰⁵ Spaans groen of kopergroen kleurt in watervrije vorm geel (BRAECKMAN, W.L., 1986, p. 67-68 en 127).

¹⁰⁶ In de al vermelde 'staat van goed' na de dood van Jacques Legghe senior is er sprake van 346 *blaeren wit bleck*. Verder was deze staat bijna identiek aan deze opgemaakt voor zijn vrouw die drie maanden eerder stierf.

¹⁰⁷ De waarde van de inboedel werd niet geschat.

¹⁰⁸ BOURGEOIS, I., 1988, *Gentse woninginterieurs uit de 18de eeuw*. In *Oostvlaamse Zanten*, jg. 63, p. 87.

¹⁰⁹ SAG, reeks 535 nr. 78, bundel 1.

¹¹⁰ De vermelding 'geestelijke dochters' verscheen zowel in het juridische advies als in de bouwaanvraag, beiden uit 1702. Vermoedelijk bleven de zussen als *quesels* buiten de reguliere kloosterorden leven (zie kaderstuk).

¹¹¹ De neerlegging ter griffie van de Gedele werd pas geacteerd nadat het advies gegeven en opgeschreven was, bijna een vol jaar na het opmaken van de schenkingsacte. De twee 'staten van goed' Legghe en Dhauwe waren opgemaakt omdat er bij het overlijden van de ouders een minderjarig kind was van nog een vierde toen al overleden zus. Het afschrift van de schenkingsakte werd bij de griffie van Gedele neergelegd door de vader van dit kind. Wellicht achtte die partij zich benadeeld. De schepenbank moest zich beraden om de belangen van de wees te verdedigen.

¹¹² Begraafboeken van de Gentse Alexianen in SAG, raadpleegbaar via Internet.

¹¹³ BOURGEOIS, I., 1988, p. 84.

¹¹⁴ Het perceel was in de 18de eeuw vermoedelijk net zo groot als nu (ong. 300m²), het vloeroppervlak van het woonhuis was (gemeten op het kadasterplan van ca. 1835) nagenoeg 65m². De huur bedroeg 14 pond per jaar.

¹¹⁵ GUIGNET, PH., 1999, p. 274.

¹¹⁶ MUCHEMBLED, R., (1988, vertaling, 1991). *De uitvinding van de moderne mens*, Amsterdam 1991, p. 180-181.

¹¹⁷ SAG, reeks 332 nr. 554, bundel 5.

¹¹⁸ Het huisgeld (huisbelasting) voor het eigendom van de wed. Jan de Potter bewoond door de familie Leducq – de Clercq bedroeg 24 schelling groot (SAG, reeks 153/1 nr. 105, f. 65v.). Dit betekent dat de jaarlijkse huurwaarde geschat werd op 24 pond groot: de belasting bedroeg 1/20 van de huurwaarde (20 schelling = 1 pond groot).

¹¹⁹ THIJS, A.K.L., 1987, p. 154.

¹²⁰ Verven van voorschoten was een taak die ook te Antwerpen speciaal door de hoedenmakers behartigd werd.

¹²¹ VAN RYCKEGHEM, J., 1988, p. 43-44.

¹²² De familie Janssens bezat nog een huisje verderop in de Goudstraat en nog eentje bij de *Minnemersch Brugge*. Ook buiten de Waterwijk bezaten ze huizen. In de *Struyvelste-ghe* alias *Guldenhoofdstraetjen* (verdwenen tussen Ottogracht en Vrijdagmarkt) was er één huis, in de *Ijckstraete* (nu Ijckmeesterstraat) waren er twee in hun bezit en op Meerhem zelfs vier.

¹²³ MUCHEMBLED, R., p. 309-310.

¹²⁴ DECEULAER, H., 2001, p. 54-56, 129-133; IDEM, *Consumptie en distributie van kleding tussen stad en platteland*. In: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2002, jg. 28, p. 439-468.

¹²⁵ VAN RYCKEGHEM, J., 1988, p. 38.

¹²⁶ Geen van de hier opgevoerde personen behoorde tot de meerseniersnering (lijsten in SAG, verzameld door D. Maryns).

- ¹²⁷ Aldus aangeduid in het Boek van de Pramingen (SAG, reeks 335 nr. 21).
- ¹²⁸ SAG, reeks 332 nr. 428-4.
- ¹²⁹ In de ambachtslijsten van de kleermakers en de meerseniërs (nota's Maryns in SAG) is er geen spoor te vinden van een de Fijne.
- ¹³⁰ Prêt-à-porter was zeker niet onbekend (DECEULAER, H., 2001, p. 49, 63-67 en 134-137).
- ¹³¹ Na de eerste vermelding van vier manshemden 'uyt den wynkele' volgden er nog 375 ingedeeld in meer dan 40 'loten'.
- ¹³² Vergelijk met de waarde van 12 tot 80 groot per manshemd geschat in Gentse boedelstaten in de periode 1738-1740 (VAN RYCKEGHEM, J., 1988, p. 50).
- ¹³³ Drie huisjes in de Abeelstraat op Overschelde, waarvan één – typisch voor die zeer arme wijk – op het achtererf, bereikbaar via een poortje, één aan de voet van de Nieuwbrug en één genaamd Het Sterreken in het Minnemansteegje (verdwenen aan de huidige Wijzemanstraat).
- ¹³⁴ SAG, reeks 332 nr. 367, bundel 5.
- ¹³⁵ We mogen aannemen dat Marie Anne Dhaens samen met haar man te Brussel actief was, want van de kamer die ze er huurden aan 40 guldens per jaar, wordt uitdrukkelijk vermeld dat ze 'by den overledenen gebruikt geweest' was.
- ¹³⁶ LIEVEVROUW - COOPMAN, L., *Gents Woordenboek*, herdruk Gent, 1974, p. 1623.
- ¹³⁷ DEVRIESE, L., OSSIEUR, E., 2005, Goedkope dokters, dure apothekers? In: *Archief-link*, jg. 5, nr. 3, p. 5-7.
- ¹³⁸ CRAEYBECKX, J., 1989, p. 24. Uit SAG, reeks 156 nr. 3. Deze cijfers stemmen exact overeen met een lijst van de 'ommestelling' (bijdrage die de meesters moesten betalen aan hun ambacht, berekend per twijnmolen) in datzelfde jaar 1738 (SAG, reeks 156¹⁶-22). De lijst bevat 56 namen waaronder 3 van 'heurdrainers' en geeft 70 molens aan. Bij 8 namen werd het getal molens niet opgegeven. De aantallen twijnmolens varieerden van 1 tot 5 (modaal: 1 - gemiddeld: 1,45).
- ¹³⁹ Sabbe vermeldt dat de eerste twijnderijen in het Henegouwse aan het begin van 17de eeuw opdoken nabij Valenciennes (SABBE, E., s.d., deel 1, p. 10).
- ¹⁴⁰ DAMBRUYNE, J., 2002, p. 31-34.
- ¹⁴¹ WILLEMSSEN, G., 1907, p. 282. In guldens: 3.000.000 voor kant en 8.000.000 voor lijnwaad
- ¹⁴² Veel garentwijnders waren ook te Anwerpen tevens kanthandelaars (THYS, A.K.L., 1989, p. 277).
- ¹⁴³ Zoals hoger al aangeduid bij het bedrijf Coene, werden de getwijnde draden verwerkt in samengestelde stoffen, door de producenten daarvan (legatuurwerkers) zelf getwijnd. Zie ook bij VAN HEESVELDE, P., 2000, p. 134.
- ¹⁴⁴ SAG, reeks 332 nr. 583 - 1. Bezit ontleed in VAN AVERBEKE, L., 1969 nr. 278. Vermoedelijk was ook de schoonfamilie Pieters er in de twijnderij actief. Zij waren in elk geval eigenaars van het perceel en dat (minstens) sinds 1676 (SAG, reeks 152/2 nr. 56). In 1773 werd het eigendom omgevormd tot een steegbeluik met een twaalfstal huisjes en een voorhuis. Later bouwde Pieter van Huffel hier zijn directeurswoning. Deze verdween op zijn beurt bij de omvorming tot museum.
- ¹⁴⁵ Haspel: door latten verbonden stel kruisspaken waarop garen gewonden werd. Een dialectnaam was, onder andere, 'wiende' (DEVOS, M., RYCKEBOER, H., VAN KEYMEULEN, J., 1982, p. 14).
- ¹⁴⁶ Gerekend aan 20 groot per werkdag waren hiervoor 132 dagen nodig (11 x 240 = 2640 groot). De twee molens werden samen op acht en halve pond geschat. Al in 1683 had een Franse ondernemer de Lobel een aanvraag ingediend tot het plaatsen van wat vermoedelijk een twijnmolen was en 100 gulden (16 pond) kostte (VAN HEESVELDE, P., *De groei van de Gentse twijnsector in de achttiende eeuw*. In: *Jaarboek De Oost - Oudburg*, 2000, jg. 37, p. 132).
- ¹⁴⁷ SAG, reeks 332 nr. 686-20.
- ¹⁴⁸ Op het oud kad. Nr. 224 – 233. Ook dit werd een steegbeluik.
- ¹⁴⁹ Wie meer wil weten over die factors die optraden voor handelaars uit andere steden vindt zeker zijn/haar gading bij DEGRYSE, K., *Pieter Seghers. Een koopmansleven in troebele tijden*, Antwerpen 1989, p. 16-31.
- ¹⁵⁰ Ze bleven onvermeld in de talloze juridische onderwerpen aanduidende index van DE WULF, J., *Generaelen Index ofte substantieel kort-bondig begryp der materien begrepen in de vijf placcaert-boeken van Vlaenderen*, Gent, 1767, pp. I-CXX en 1-690.
- ¹⁵¹ Naast de hier beschreven Petronelle de Cockere, Catherine van Peperseele en vermoedelijk ook Marie Catharine de Moerloose, kennen we nog Anne Marie Snellaert, een handelsconnectie van de Cockere (vermeld in de minuten), en Marie Anne Clemens (VAN AVERBEKE, L., 1969, p. 435).

¹⁵² DAMBRUYNE, J., 2004, p. 205-212. Tijdens de 18de eeuw waren er in het meerseniersambacht doorlopend meer vrouwelijke 'meesters' dan mannelijke. Enkel de top (de ambachtseed) bleef verboden gebied voor vrouwen. Misschien had ook dit te maken met de juridische positie van de vrouwen. Onder de vijf hier aangehaalde geestelijke dochters actief in de textielhandel kochten enkel Snellaert en van Peperseele het meesterschap van het meerseniersambacht.

¹⁵³ SAG, reeks 332 nr. 597-10.

¹⁵⁴ SAG, reeks Familiepapieren nr. 1368. Vier jaar na de aankoop van de huizen kon Petronelle de Cockere blijkbaar niet aan haar financiële verplichtingen voldoen. Er werd een inventaris opgemaakt van de huisinboedel en een gedeelte van de kanten werd in verzegelde kisten gesloten. Deze zaak zou nog tot lang na de dood van Petronelle aanslepen (zie verder).

¹⁵⁵ BOUCKENOOGHE, H., *Meisjesopvoeding en sekseongelijkheid. Het Gentse meisjesonderwijs tijdens het ancien régime*. In: *Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1998, deel 23, pp.287; Idem, *Het meisjesonderwijs te Gent tijdens het ancien régime*. In: *Jaarboek De Oost-Oudburg*, 1997, jg. 34, p. 15-100.

¹⁵⁶ Dit kostgeld van 12 groot per week (zowat twee en halve pond per jaar) bedroeg slechts ongeveer één tiende van wat er voor een inwonende pensionaire bij de Urselinen of in de Saletschool moest betaald worden (BOUCKENOOGHE, H., 1998, p. 274). Het is vergelijkbaar met de tegemoetkomingen van de Armenkamer voor uitbestede vondelingen en wezen van dezelfde leeftijd (VERLINDEN, M., *De levensomstandigheden van de arme wezen, vondelingen en verlaten kinderen te Gent en te Antwerpen – 1750-1815*, Gent, 1970, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, niet gepagineerd).

¹⁵⁷ Kantscholen werden vooral na de grote crisis van de veertiger jaren van de 19de eeuw ingericht op het Vlaamse platteland om enigszins te verhelpen aan de grote nood. Daarvan verschilde de inrichting van juffrouw de Cockere wellicht in essentie enkel doordat de kinderen aan de Krommewal grotendeels of allemaal inwoonden.

¹⁵⁸ Reglement van 1744 van de Rodelijvekensschool.

¹⁵⁹ De naam Speldenstraat is niet ontleend aan spellewerkers, speldwerkers of kantwerk(st)ers actief in die school, maar een verbastering van de oudere naam s'Bellemakersstraat naar Spellemakerstraat (FRIS, V., *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925, p. 190).

¹⁶⁰ Over die instelling in VERSTRAETEN, F., *De Gentse Sint-Jacobsparochie*, Gent, 1978, deel 3, p. 620-621 en BOUCKENOOGHE, H., 1994, p. 209-210.

¹⁶¹ In tegenstelling tot de 'bijzondere armen' die bvb. door de ambachten onderhouden werden.

¹⁶² *Sr. David Kindt causa uxoris* (door zijn vrouw) *alhier hoir* (erfgenaam) *ende Mr. timmerman* had trouwens nog een schuld van 60 pond te goed *over leverynge ende arbeydt voor ende ten versoecke vande overledene*. Het moet een vrij belangrijk werk geweest zijn dat pas na de dood van Petronelle de Cockere voleindigd werd. De zaak werd door de Armenkamer en 'tKindt in der minne opgelost (SAG, reeks LXXXI nr. 1493 (loquet 29 nr.9).

¹⁶³ Hoewel de Armenkamer wel meer weeskinderen tegen vergoeding uitbesteedde aan geestelijke dochters en in haar eigen scholen, werd in de betreffende bestanden voor de periode 1709 – 1720 (SAG, reeks LXXXI nr. 364) geen spoor gevonden van bij juffrouw de Cockere geplaatste kinderen.

¹⁶⁴ SAG, reeks Familiepapieren nr. 3625 Leghe. Weglopers waren allesbehalve zeldzaam bij de stedelijke armenschool (BARBRY, R., *De Gentse armenschool voor jongens. De kuldere in de zeventiende eeuw*. In: *Archieflink*, Gent, 2002, jg. 2 nr.2, p. 2).

¹⁶⁵ SAG, reeks 332 nr. 717-6. Juffrouw van Peperseele had één derde van haar bezit aan de kinderen van naaste familie geschonken. Het huis in de Goudstraat was toen eigendom van een zekere Goens.

¹⁶⁶ DAMBRUYNE, J., 2004, p. 207.

¹⁶⁷ SAG, Familiepapieren nr. 4998. Het is weinig waarschijnlijk dat de overleden echtgenoot van de kantwerkster directe familie was van de welgestelde koopmansfamilie Raelen beschreven in DEVRIESE, L., 2005, p. 28-31.

¹⁶⁸ De Oostendse Compagnie was in 1727-1731 opgeheven onder Hollandse en Engelse druk. Deze onderneming had een stevige Gentse poot: drie van de zeven directeurs gekozen onder de voornaamste handelsfirma's en investeerders waren Gentenaars. Sporadische archiefgegevens wijzen er op dat er nogal wat Gentenaren in de Oost-Indische Compagnie onder onze noorderburen dienden.

¹⁶⁹ Uit het geconsigneerde bedrag kan afgeleid worden dat er bij het opmaken van de staat van goed afgerond 101 pond groot overbleef. De weduwe had recht op de helft, de twee wezen elk op een vierde.

¹⁷⁰ We mogen aannemen dat de weduwe Raelen bij de dood van haar man zelf ook in het bezit gekomen was van 50 pond. Het deel van de langstlevende echtgenoot was gelijk aan

dat van de kinderen samengenomen. Van dat laatste genoot zij/hij trouwens het vruchtgebruik. Bij de weduwe Raelen kon dat niet, aangezien het geld geconsigneerd was.

¹⁷¹ THIJS, A.K.L., 1987, p. 376.

¹⁷² SAG, reeks 156¹⁶-2 en 3. 'Doodschuld' betaald in 1698 aan de twijndersgilde. Blijkbaar was Pieter de Moerloose een betwiste figuur binnen het ambacht. In 1702 werd hij in proces gedagvaard door het bestuur en beticht van allerhande inbreuken (SAG, reeks 156¹⁶ nr. 35).

¹⁷³ SAG, reeks 535 nr. 285-1. De verloren gewaande geveltekening werd teruggevonden in SAG, reeks 535 nr. 388-14.

¹⁷⁴ DEVRIESE, L., 1999, p. 27. Blijkens de cijnsgegevens waren die perceeltjes sinds het begin van de 14de eeuw zo goed als onveranderd gebleven.

¹⁷⁵ Het aantal huizen daalde van 33 in 1492 tot 19 in 1783-1793 terwijl het aantal eigenaars-bewoners steeg van 8 naar 9 (DEVRIESE, L., 1995, p. 17).

¹⁷⁶ SAG, reeks 535 nr. 285-6.

¹⁷⁷ SAG, reeks 156¹⁶-37.

¹⁷⁸ Er waren wel enkele zogenaamde huurdraaiers (zie Deel II, enquête 1738).

¹⁷⁹ DAMBRUYNE, J., 2004, p. 205-212.

¹⁸⁰ SAG, reeks 535 nr. 285-8.

¹⁸¹ In dit tijdschrift werd dit recent nog neergeschreven in een bijdrage over de Waaistraat (DEVRIESE, L., 2005, p. 22) onder de titel 'De zeventiende eeuw: helemaal geen 'ongelukseeuw'. Uiteraard bleken niet alle ondernemingen in die tijd succesvol. Dat wordt geïllustreerd in de geschiedenis van de grootste Gentse meersersenershandel, die van Reynier de Buck in De Paternoster aan de Korenmarkt, die in die tijd mede ten gevolge van oorlogsspeculatie over kop ging (DE WINDT, S., *Handel in moeilijke tijden. Een Gents handelshuis aan het einde van de zeventiende eeuw*, Gent, 2002, licentiaatsthesis raadpleegbaar op het Internet).

¹⁸² SAG, reeks 535 nr. 285. In de tussenperiode waren er slechts drie aanvragen voor kleine verbouwingen (de bundels 285-4 en 285-8 betreffen geen huizen in de Sint-Katelijnestraat).

¹⁸³ Het breedhuis (huis met de langste zijde aan de straat, in tegenstelling tot diephuis) was en is nog steeds opgebouwd uit twee achter elkaar gelegen onderdelen, elk onder een dak parallel met de straat. Dergelijke constructies waren noodzakelijk om de grote overbouwde diepte (13,5m) van het breedhuis (met nok evenwijdig aan de straat) mogelijk te maken. Het noordelijke gedeelte (naast huis nr. 13-15) werd er pas in 1935 (gevelsteen) aan toe gevoegd in ongeveer dezelfde stijl.

¹⁸⁴ De naam werd ontleend aan een houten pelikaanbeeld dat in die periode voor het deurbovenlicht geplaatst werd (DEVRIESE, L., VAN WINCKEL, C., BONCQUET, D., *De pelikaan van 'den Pelicaen'*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, Gent, 1998, jg. 27 nr.2, p. 96-98).

¹⁸⁵ Het nog bestaande huis De Kroon, heden onderdeel van Ghent River Hotel (DEVRIESE, L., *De Gentse Waaistraat. Bouwgeschiedenis tussen straat en Leie*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 2005, deel 90bis, p.11-14.9.

¹⁸⁶ In de bouwaanvraag (SAG, reeks 535 nr. 285-1bis) is er sprake van één huis eigendom van Bellemans en één toebehorend aan schoonbroer Aerts (zie verder). In werkelijkheid kocht Bellemans twee huizen (nog vroeger waren er daar drie) en Aerts drie huizen. In de staat van goed Bellemans – de Roy worden de twee oudere huizen uitdrukkelijk vermeld.

¹⁸⁷ SAG, reeks 535 nr. 285-2. De bouwaanvraag werd ingediend door een stroman, de meester-metselaar Steven de Munck. Bellemans was de huiseigenaar, voor en na.

¹⁸⁸ De andere helft hoorde in 1702 toe aan jonker Gillis Dhons. Het goed was belast met oude heerlijke renten (1 halster haver, 6 hoenders en 15 denieren paris) aan 'den heere marquis vanden lande van Rode'. Een foto van het kasteel met (vermoedelijk) het uitzicht dat de familie Bellemans nog moet gekend hebben, werd gepubliceerd in DE BAETS, A., *Bijdragen tot de geschiedenis van Melle*, Melle, 1996, p.87. Hierin ook de vermelding van Bellemans en zijn nakomelingen. De eigendomswissels werden slechts summier en onnauwkeurig aangegeven.

¹⁸⁹ Het naar foto's te oordelen, nog goed bewaarde bouwwerk werd in 1897 afgebroken en vervangen door het huidige in eclectische trant.

¹⁹⁰ De familie de Potter was een halve eeuw lang eigenaar van twee huizen in de Sint-Katelijnestraat waar later het classisistische herenhuis de Meulemeester gebouwd werd.

¹⁹¹ Blijkbaar had een medecomponen, een zekere Carpentier uit Oostende, het schip verkocht aan de 'Comijs van d'heeren leden 'slants van Vlaenderen' maar de zaak lag in proces.

- ¹⁹² Bij de bewaard gebleven ‘Spaanse’ uitvoerattestaties uit de jaren 1680 (SAG, reeks 154bis nr. 6) komen Jan Bellemans en Jan Aerts als linnenhandelaars voor (lijst bij BASTIN, J., 1967, p. 140). Zij waren echter vooral kanthandelaars.
- ¹⁹³ Weinig waarschijnlijk dat die ‘*rondthoofden*’ een bepaald type nagels waren zoals aangegeven in het Gents Woordenboek.
- ¹⁹⁴ NEVE, J.E., *Gand sous l’occupation de Louis XIV*, Gent, 1929, p. 285. Lijst met ‘collecteurs van stadsrechten’ in 1702 voor verschillende goederen, min of meer dergelijkbaar met de huidige BTW.
- ¹⁹⁵ ‘*Samen weghende 118 oncen*’. Eén zilversmidsons was gelijk aan 30,6g. De zilverprijs was toen 116 groot per ons, hetzij 3,8 groot per gram.
- ¹⁹⁶ SAG, reeks 332 nr. 534-19. ‘*Partaige*’.
- ¹⁹⁷ De naam Bellemans stierf uit in deze familie. De enige zoon van Jan had zelf geen zonen.
- ¹⁹⁸ Bij de familie Bellemans bedroeg de waarde van de inboedel dus ruim het viervoud van wat de hoogste ververmogenscategorie volgens de werkgroep Soly normaal onderscheidde van de middenklasse (grenswaarde: 300 pond groot).
- ¹⁹⁹ Wellicht werden met de opbrengst van dit geld catechismuslessen voor arme kinderen bekostigd (VERSTRAETEN, F., 1978, deel 3, p. 84). Bellemans was tot aan zijn dood deken van de ‘broederschap van de berechting’. Deze confrerie ontstond in zijn tijd (VERSTRAETEN, F., 1978, deel 3, p. 559).
- ²⁰⁰ Aldus gekwalificeerd in de staat van goed Aerts.
- ²⁰¹ SAG, reeks 535 nr. 285 – 1bis. Jammer genoeg bleef enkel de tekening (aangeduid als ‘*cotte A*’) van het huis Bellemans – De Pelikaan bewaard. Ook van dat van Aerts moet er een geveltekening geweest zijn. Zij werd in de aanvraag aangeduid als de ‘*modelle cotte B*’ van de tweede ‘*suppliant*’ (Aerts).
- ²⁰² SAG, reeks 332 nr. 305-11. De verwijzing naar de twijnders is te vinden bij de begrafeniskosten. Jan Aerts betaalde een ‘doodschuld’ aan de twijndersgilde tussen 1671 en 1685 en zijn vader (of broer) Pieter was in 1697 deken van deze gilde (SAG, reeks 156¹⁶-2 en -3).
- ²⁰³ Niet te verwarren met zijn naamgenoot, de aan het begin van deze bijdrage beschreven in proces liggende arme wever Jan Pauwels. Meer waarschijnlijk is de internationale handelaar Jan Pauwels vermeld bij de Spaanse uitvoerattestaties van 1686 (BASTIN, J., 1697, p. 140).
- ²⁰⁴ De ‘staat van goed’ werd 2 maanden na het overlijden, ongewoon snel voor een internationaal actieve handelaarsfamilie, voor mekaar gebracht en voor Gedele ‘gepasseerd’ (SAG, reeks 332 nr. 381-11).
- ²⁰⁵ De Wolleweversnering bleef een goede klant. In 1713 ging ze een nieuwe lening (rente) van 1500 pond aan bij Pauwels (SAG, reeks Familiepapieren nr. 4710-1).
- ²⁰⁶ Deze transacties werden opgenomen in de rubriek ‘*conter recompense*’, wat er op duidt dat het de persoonlijke handel van Pauwels was.
- ²⁰⁷ Vergelijkende cijfers voor die tijd zijn niet beschikbaar. Wel kan dit geplaatst worden in het referentiekader samengebracht door Lucien Vanaverbeke voor de periode rond 1738 (VANAVERBEKE, L., 1969, deel I, tabel I). De 39.580 pond groot (9.499.200 groot) van Pauwels – de Roy is vergelijkbaar met de drie grootste fortuinen aan niet uitgezette roerende goederen in het Gent van die tijd – allen in handen van kooplui.
- ²⁰⁸ Ook de vrouw van Bernaert Bellemans, die optrad als deelvoogd in het sterfhuis Pauwels – de Roy, was een Leeuwers.
- ²⁰⁹ DEVRIESE, L., 1996b, p. 11-12.
- ²¹⁰ Dit kan men aflezen op het kaartje met de lokaties van de 17de-eeuwse bouwsubsidies gepubliceerd in VAN RYSSEL, D., 1967, p. 57.
- ²¹¹ DEGRYSE, K., 1990, pp. 149.
- ²¹² Over het sterk familiale karakter speciaal van de 17de-eeuwse Vlaamse firma’s in de Spanjehandel: EVERAERT, J., 1973, p. 36.
- ²¹³ VAN RENTERGHEM, J., *Het geslacht Hoys. Handelskapitaal en prestige tijdens de 17de en 18de eeuw*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 2001 (raadpleegbaar op het Internet).
- ²¹⁴ SAG, reeks 332 nr. 237, bundel 19. Tot die tijd was het huis aan de Krommewal gemeenschappelijk bezit geweest van het echtpaar. Nog een andere Hoys, Michiel, huurde in 1678 een huis aan de Steendam (SAG, reeks 332 nr. 182 bundel 9).
- ²¹⁵ Een last as bevatte 11 tonnen. De inhoud van een ton varieerde naargelang het type droge of natte waren. Een ton turf bevatte ong. 65 liter (LIEVEVROUW – COOPMAN, L., *Oude Gentsche maten*. In: *Oost-Vlaamse Zanten*, Gent, 1946, jg. 21 nr. 1-2, p. 67 en 74).
- ²¹⁶ Everaert beschreef hoe de textielhandelaars in de door Frankrijk ingelijfde streken nog enkele decennia lang de hen vanouds vertrouwde handelskanalen in Vlaanderen en Antwerpen gebruikten, niet in het minst omdat ze op die manier internationale handels-

- embargo's konden omzeilen (EVERAERT, J., 1973)
- ²¹⁷ VERSTRAETEN, F., 1978, deel 3, p. 53 en 355.
- ²¹⁸ SAG, reeks 154bis nr.7.
- ²¹⁹ BASTIN, J. 1967, p. 137.
- ²²⁰ BASTIN, J., 1967, p. 143-144.
- ²²¹ Staat 'gepasseerd' op 16 augustus 1699 (SAG, reeks 322 nr. 285, bundel 5).
- ²²² DEVRIESE, L., 2005, p. 32-33. Onder de hoofding 'Een coopman (bijna) even weldadig als rijk?'
- ²²³ SAG, reeks 332 nr. 759, bundel 20.
- ²²⁴ De zaak van de weduwe Lammens aan de Krommewal werd o.a. in de 'Wegwijzer' voor Gent van 1776 vermeld als magazijnen voor timmer- en schrijnhout.
- ²²⁵ SCHRANS, G., *Vrijmetselaars te Gent in de XVIIIde eeuw*, Gent, 1997, p. 297-305.
- ²²⁶ De bouwwerken van Lammens werden besproken in BONCQUET, D., DEVRIESE, L., *De Gentse Waterwijk. Lokalisatie van de 18de-eeuwse bouwaanvragen met geveltekening*. In: *Stadsarcheologie. Bodem en monument te Gent*, Gent, 1995, jg. 19 nr. 3, p. 13-14.
- ²²⁷ SAG, reeks G12 nr 171 (1801).
- ²²⁸ DEVRIESE, L., 1999, p. 28-31.
- ²²⁹ DECEULAER, H., 2002, p. 439-468.
- ²³⁰ Vaste ingebouwde bedden (alkoven) werden niet bij het roerend goed gerekend en niet vermeld in beschrijvingen van inboedels, maar het lijkt onwaarschijnlijk dat er hier plaats was voor een dergelijke constructie.
- ²³¹ PISTERS, I., 1988, *Gentse woninginterieurs uit de 18de eeuw. Bedden, tafels, toilet-, zit- en opbergmeubels. Eenvoud en luxe*. In: *Oostvlaamse Zanten*, jg. 63 nr. 2, p. 78.
- ²³² Devriese, L., *Huisnamen in de Waterwijk*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, Gent, 1996c, p. 300-301.
- ²³³ Alles samen bijna drie weversjaarlonen.
- ²³⁴ Veelvuldig gebruikte plaatsaanduiding naar het klooster in de 'Boeken van de Pramingen' (SAG, reeks 335) voor huizen in de Goudstraat en de Willem de Beersteeg.
- ²³⁵ DEVRIESE, L., *De Barakken aan de Gentse Minnemeers: van miliair logement tot arbeidersbeluik*. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 2001, deel 75, p. 2-11.
- ²³⁶ SAG, reeks 335 nr. 30 (Sint-Jacobsparochie, 18 - 3 -1760).
- ²³⁷ SAG, reeks 335 nr. 18 (Sint-Jacobsparochie, 1706).
- ²³⁸ SAG, reeks 332, nr. 678 - 27.
- ²³⁹ Zie de beschrijving van de garderobe van Mw. Brasssaert in 1732.
- ²⁴⁰ Pas met de invoering van de systematische huisnummering helemaal aan het einde van de Oostenrijkse Tijd werden de huurders (ook in de kleinste beluikhuisjes) systematisch ingeschreven. Voordien gebeurde dat vermoedelijk enkel als ze de huisbelasting of een deel ervan betaalden.
- ²⁴¹ SAG, reeks 332 nr. 536 - 6, nr. 656 - 4 en nr. 678 - 21.
- ²⁴² Afschrift gemaakt in 1734 (SAG, reeks 162 nr. 7) van een tekst opgenomen in het schepenenregister V V, en opgesteld voor de schepenen in 1637 'sonder arghelist'. De kopie vermeldde 1630 als stichtingsjaar, maar de schepenen bekrachtigden het reglement in 1637 (SAG, reeks 93 nr. 44, f. 104-105). Op enkele kleine aanpassingen in de schrijfwijze na, werd de tekst een eeuw na de vroegst bekende registratie getrouw overgenomen.
- ²⁴³ Met de term 'suppost' werden de gewone leden van een ambacht aangeduid, hier klaarblijkelijk ook hun knechts.
- ²⁴⁴ 'Busse' was de gewone naam voor een dergelijke kas. Het woord 'bus' kreeg een negatieve connotatie vanwege de meestal geringe inhoud van allerhande bedelbussen. Ons woord kas in die betekenis is afkomstig uit het Frans 'caisse' (geldkist).
- ²⁴⁵ Waarschijnlijk bedoelde men hiermee dat een knecht normaal drie viltstukken kon maken en bewerken per week. Haren werden vervilt en geperst tot stukken die blijkbaar een standaardmaat hadden. Vilt was de grondstof bij uitstek voor de hoedenmakers die er hun creaties mee bekleedden en daarmee ook waterafstotend en waterdicht maakten.
- ²⁴⁶ De tekst uit 1637 bepaalde 'ten huysen vanden onderman vanden ambachte ofte busmeester'. In 1734 schreef men 'auderman'.
- ²⁴⁷ LIS, C., SOLY, H. *De macht der 'vrije arbeiders'. Collectieve acties van de hoedenmakersgezellen in de Zuidelijke Nederlanden (zestiende - negentiende eeuw)*. In: LIS, C., SOLY, H. (eds.). *Werken volgens de regels. Ambachten in Vlaanderen en Brabant 1500-1800*, Brussel, 1994, p. 15-50.
- ²⁴⁸ SAG, reeks 332 nr. 627 - 3. De herberg werd niet precies gelokaliseerd. Hecq huurde in 1748 van 'mijnheer' Stalins die meerdere huizen bezat in de Baudelostraat.
- ²⁴⁹ MUCHEMBLED, R., 1991 (vert.), p. 171.
- ²⁵⁰ SAG, reeks 536 nr. 5 (ongenummerd, te vinden bij het jaar 1699).

Aan de vooravond van de Industriële Revolutie...

De bouwaanvragen anno 1787 van de families de Caigny-Roelant (verbouwing van het Arme Clarenklooster) en Van Acker-Moerman (bemerkt de aange trouwde familiebanden met andere textielondernemers uit de buurt!) vertonen duidelijk al het karakter van vroege industriegebouwen, met meerdere bouwlagen en talrijke traveeën (bij Van Acker zelfs met stevig traliewerk aan de gelijkvloerse ramen). Opvallend is dat ondernemersactiviteiten (niet enkel in de textielsector!) blijkbaar enkel gebeurden als investering van kapitaal.

Zowel de Caigny als andere ondernemers, bv. Van Overwaele, waren in 'hoofdberoep' welstellende advokaten bij de Raad van Vlaanderen.

Suikerraffineur Van de Woestijne in de Braecke was eigenlijk 'doctor in de Medicijnen'...

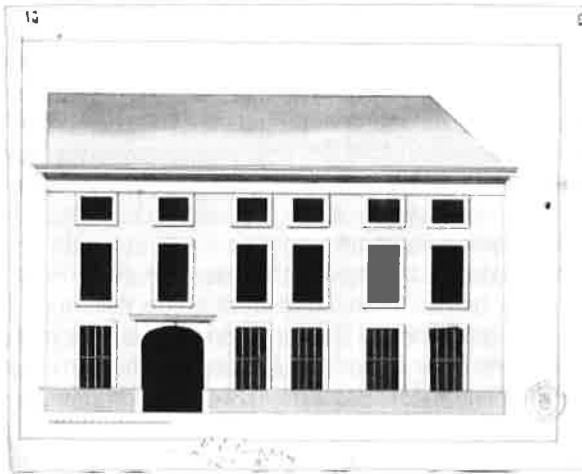
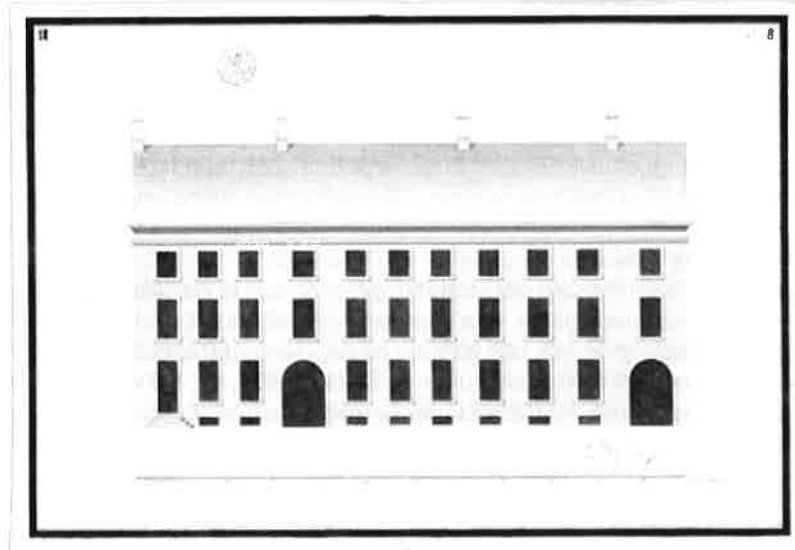
Het verbouwde klooster is nu nog bijna ongewijzigd te zien in de Goudstraat (de drie linker traveeën werden misschien niet uitgevoerd).

De fabriek van Acker moest plaatsmaken voor de parochiekring Sint-Jacob (nu opgenomen in de Arteveldeschool)

(SAG, reeks 535-78-413 en -10)

Oudste kadasterplan van de Waterwijk anno 1834 waarop de oorspronkelijke perceelsstructuur besproken in deze bijdrage is af te lezen.

(SAG,s1834_KADUG_B01_1-301)

Begrenzing van de Waterwijk-textielwijk tussen Ottogracht, Leiebocht en Baudloostraat, met rechts boven de voormalige katoenspinnerij De Smet-Guequier, nu het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel.

Onderaan, van links naar rechts: Vrijdagmarkt, Sint-Jacobskerk (de kerk der textielondernemers) met Vlasmarkt, de Baudeloabdij.

(Detail luchtfoto Aero-Survay, Sint-Niklaas, april 1968)

Textiel in de Gentse Waterwijk (1688 - 1769): de lokaties

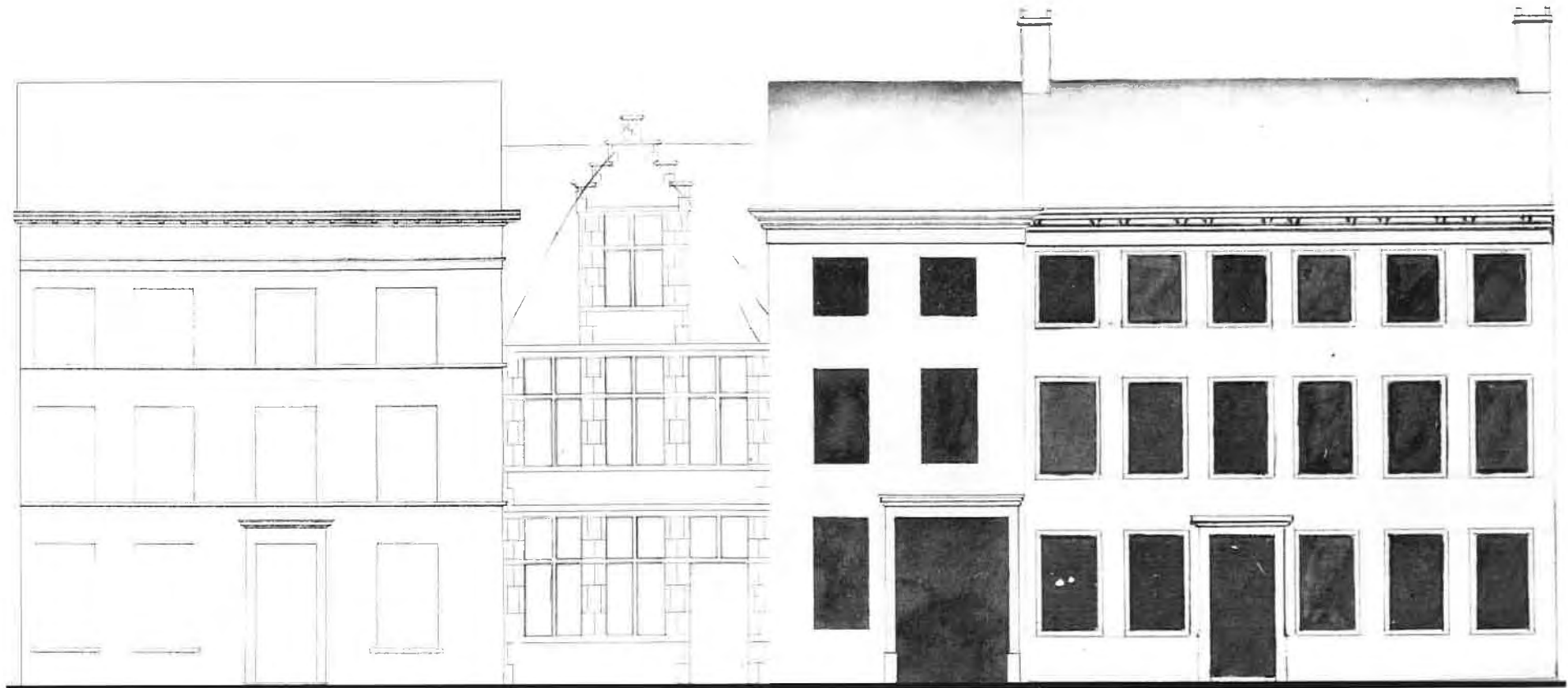
Wandelparcours vertrekkend aan de MIAT museumtuin, via de Baudelokaai vervolgens aan de Oudevest, naar de Willem de Beersteeg, Goudstraat, Krommewal, via de Goudstraat terugkerend naar de Sint-Katelijnestraat en eindigend in de straat van de Oudkleerkopers: de Gelukstraat.

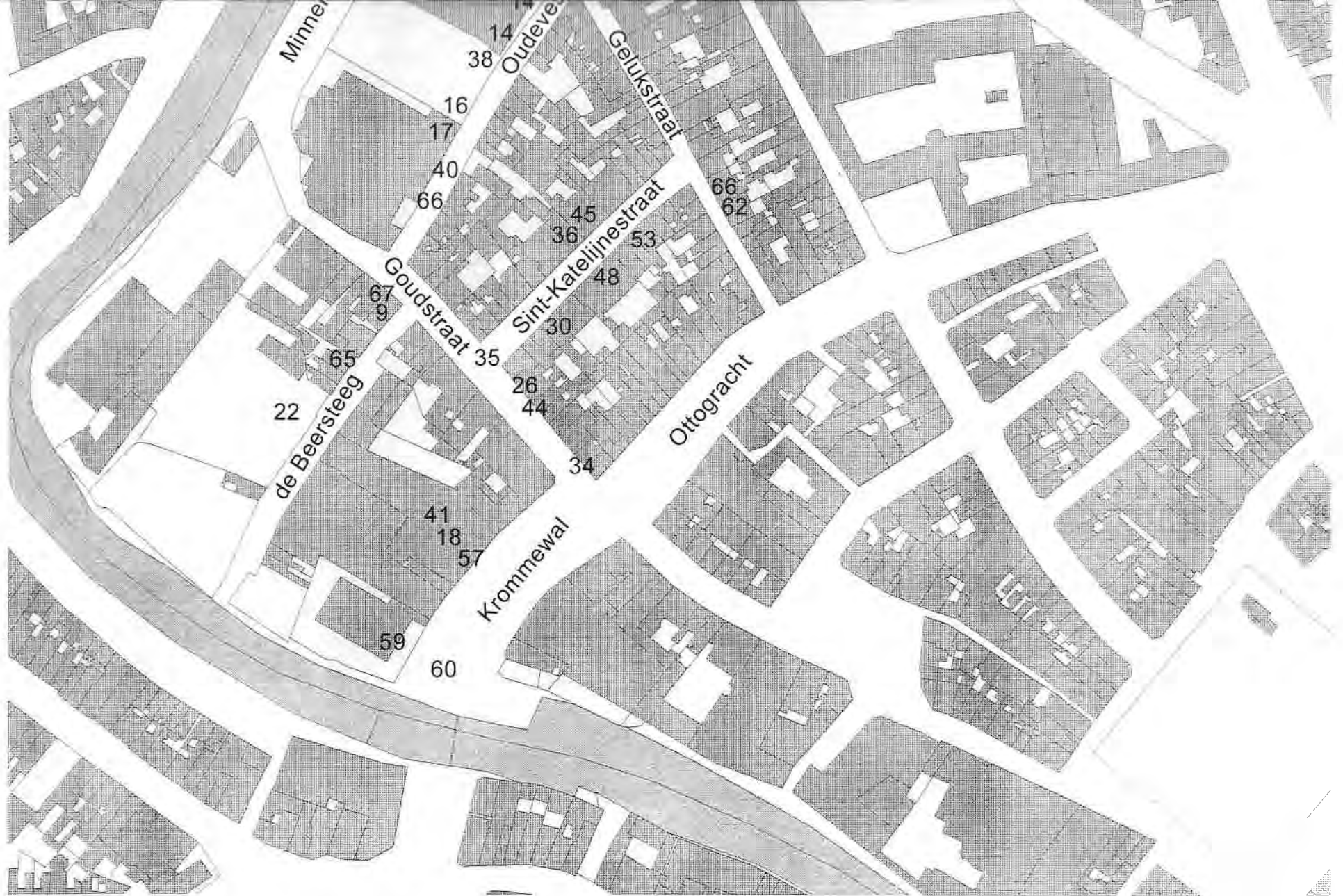
Bedrijven en koopmanshuizen met aanduiding van de pagina's van dit TIC nummer waar ze beschreven worden.

Lokatie (event. huisnr.)	Naam	Pagina
Museumtuin en nieuwbouw	Adriaen Frans de Leu	16
Toegangsweg naast NT2	Jan Baptist Toch	17
Toegangsweg naast spinnerij	Pieter vanden Bossche	38
Bij de Baudelohof	Pieter van Rampelberghe/Judocus Roelants	24
Oudevest nr. 2	Bernaert Coene	11
Oudevest nr. 10	Pieter Leducq, vader en zoon	32
Oudevest nr. 15/17	Jan Pauwels	7
Oudevest - spinnerij	Jan van Houcke	14
Oudevest - spinnerij	Pieter Carnaille	14
Oudevest - onbekend	Gaspaert vander Vynckt	40
Oudevest - onbekend	Pieter van Rijckegem	66
Goudstraat 29/31	Herberg de Gaublomme	67
Goudstraat 27	Jan Poppe	9
<i>Bij d'arme claeren</i>	Jan de Fijne	35
Willem de Beersteeg 8	Marie Joanne de Windt	65
Willem de Beersteeg - voorplein Nemrod	Gillis Dubois	22
Krommewal 3	Andries Brassart	18
Idem	Petronelle de Cockere	41
Idem	Laurentio Hoys	57
Krommewal Res. Palfijn	Guillaume Goethals	59
Krommewal - Ottogracht	Francies Primus Lammens	60
Goudstraat 2	Joos Janssens	34
Goudstraat 10	Familie Legghe	26
Idem	Anne Marie van Peperseele	44

Sint-Katelijnestraat 17	Jacobus Weweire	30
Sint-Katelijnestraat 24	Christiaan Tyckmaecker	36
Sint-Katelijnestraat 16-22	Marie Catharine de Moerloose	45
Sint-Katelijnestraat 11	Joannes Bellemans	48
Sint-Katelijnestraat 5-9	Joannes Aerts/Joannes Pauwels	53
Gelukstraat 10	Lieven van Doorne	62
Gelukstraat 12	Jan Cornelis	66

Toestand in 1835 van de bedrijfsgebouwen aan de Oudevest ter plaatse van de huidige Manchesteriaanse spinnerij

Bijlage bij TIC 94 nr 2 - 2006 Cahier 38